

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Науково-практичний журнал

Видається 4 рази на рік

Заснований у жовтні 2011 року

№ 4 (48) 2024

Харків
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
2024

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України (протокол № 10 від 06.12.2024 р.)*

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням **категорії «Б»**
(наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.)

Журнал внесено до міжнародних бібліотек і баз даних:
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – **ERIH PLUS**, Норвегія;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Іспанія;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Польща;
Academic Research Index – ResearchBib, Японія

Право та інновації : наук.-практ. журн. / редкол.: С. О. Кузніченко (голов. ред.) та ін. – Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2024. – № 4 (48). – 88 с.

Засновник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Редакційна колегія:

081 Право

Кузніченко С. О., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (головний редактор); Якубівський І. Є., доктор юридичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка; Любич А. М., кандидат юридичних наук, вчений секретар, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; Гетьман А. П., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; Гаркуша А. О. кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна; Грасіс Я., доктор юридичних наук, доцент, Ризький Університет імені Паула Страдіня, Юридичний факультет; Розгон О. В. кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; Шаповалова О. В., доктор юридичних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; Жорнокуй Ю. М., доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; Волошанівська Т. В., кандидат юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ; Ганенко І. С., кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Кудінов С. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Павлютін Ю. М., доктор юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України;

07 Управління та адміністрування

Внукова Н. М., доктор економічних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; Кузьминчук Н. В., доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Федоренко І. А., доктор економічних наук, професор, Національна академія Національної гвардії України; Неізнестна О. В., кандидат економічних наук, доцент, Державний університет економіки і технологій; Маковоз О. С. доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Проскурніна Н. В., доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет імені Саймона Кузнеця; Куценко Т. М., кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Петрова М. М. доктор економічних наук, професор, Великотирновський університет ім. Св. Кирила та Св. Мефодія.

281 Публічне управління та адміністрування

Кульчій І. О., кандидат наук з державного управління, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»; Лахижа М. І., доктор наук з державного управління, професор, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»; Підлісна Т. В., кандидат наук з державного управління, доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова; Качан Я. В., кандидат наук з державного управління, доцент, Академія праці, соціальних відносин та туризму; Щепанський Е. В., доктор наук з державного управління, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова; Степаненко С. В., доктор наук з державного управління, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ; Шведун В. О., доктор наук з державного управління, професор, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

LAW AND INNOVATIONS

Scientific and Practical Journal

Published 4 Times a Year

Founded in October 2011

№ 4 (48) 2024

Kharkiv
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine
2024

*Recommended for publication by the Academic Council
of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (protocol № 10 of 06.12.2024)*

The journal was included into the List of scientific professional editions of Ukraine **group «Б»**
(Ministry of Education and Science of Ukraine order № 409 of 17 March 2020)

Contributed to the international scientometrics database and libraries:

European Reference Index for the Humanities and the
Social Sciences – **ERIH PLUS**, Norway;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Spain;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Poland;
Academic Research Index – ResearchBib, Japan

Law and Innovations : Scient.-Pract. Journal / edit. board: S. O. Kuznichenko (chief ed.) et al. – Kharkiv : Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, 2024. – № 4 (48). – 88 p.

Founder

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Editorial board:

081 Law

Kuznichenko S.O., 2nd PhD in Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (Chief Editor); Yakubivskiy I.Ye., 2nd PhD in Law, Professor, Ivan Franko National University of Lviv; Liubchych A.M., PhD in Law, Academic Secretary, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Hetman A.P., 2nd PhD in Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University; Harkusha A.O., PhD in Law, Associate Professor, Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine; Grasis J., 2nd PhD in Law, Associate Professor, Faculty of Law, Rīga Stradiņš University; Rozghon O.V., PhD in Law, Associate Professor, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Shapovalova O.V., 2nd PhD in Law, Professor, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Zhornokui Yu.M., 2nd PhD in Law, Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs; Voloshanivska T.V., PhD in Law, Associate Professor, Odesa State University of Internal Affairs; Hanenko I.S., PhD in Law, Odesa State University of Internal Affairs; Kudinov S.S., 2nd PhD in Law, Professor, Institute of Special Communication and Information Protection of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"; Pavliutin Yu.M., 2nd PhD in Law, Associate Professor, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.

07 Management and Administration.

Vnukova N.M., 2nd PhD in Economics, Professor, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Kuzmynchuk N.V., 2nd PhD in Economics, Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; Fedorenko I.A., 2nd PhD in Economics, Professor, National Academy of the National Guard of Ukraine; Neizviestna O.V., PhD in Economics, Associate Professor, State University of Economics and Technology; Makovoz O.S., 2nd PhD in Economics, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Proskurnina N.V., 2nd PhD in Economics, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics; Kutsenko T.M., PhD in Economics, Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; Petrova M.M., 2nd PhD in Economics, Professor, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo.

281 Public Administration and Management

Kulchii I.O., PhD in Public Administration, Associate Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"; Lakhzya M.I., 2nd PhD in Public Administration, Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"; Pidlisna T.V., PhD in Public Administration, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; Kachan Ya.V., PhD in Public Administration, Associate Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism; Shchepanskyi E.V., 2nd PhD in Public Administration, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; Stepanenko S.V., 2nd PhD in Public Administration, Associate Professor, Odesa State University of Internal Affairs; Shvedun V.O., 2nd PhD in Public Administration, Professor, National Aerospace University H.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute".

Commissioning Editor: *V. P. Kokhan*
Desktop publishing: *A. H. Yakshyna*

Address of the Editorial Team:

61002, Kharkiv, st. Chernyshevskaya, 80
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development
Tel.: + 38 (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Website: ndipzir.org.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

ЄФРЕМОВА К. В., КОБИЛЬНИК Д. А. Правові підходи до оподаткування операцій з цифровими активами в ЄС: досвід для України.....	7
ЄФРЕМОВА К. В., КЛИМЧУК Є. Г. Податковий контроль у сфері електронної комерції в Україні та ЄС	15
ТУРЧЕНКО І. В. Критичний аналіз сучасних доктринальних та законодавчих підходів до визначення категорії «транспортна інфраструктура».....	20
ЛИСЕЮК А. М., СВИНЦИЦЬКА Т. В. Правове забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграції.....	32
КОЛІСНИК А. С. До питання про фінансово-правові підходи до регулювання підтримки ветеранів війни.....	39
МАКАРОВ М. В. До проблеми визначення суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності	46
КОЛДАШОВ А. О., ГРОЗА Д. В. Суддівський активізм в Україні: переваги, ризики та юридичні межі.....	56

СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВНУКОВА Н. М. Кластерна політика інноваційного розвитку в умовах глобальних викликів	62
САМОРОДОВ Б. В., ПОЛОВИНКО Б. С. Оптимальний розподіл бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів.....	69
ПОРОХНЯК В. Д. Державна політика щодо заохочення населення до започаткування господарської діяльності.....	77
Інформація для авторів.....	87

CONTENT

TOPICAL ISSUES OF LEGAL SCIENCE

YEFREMOVA KATERYNA, KOBYLNIK DMYTRO	
Legal approaches to taxation of transactions with digital assets in the EU: experience for Ukraine	7
YEFREMOVA KATERYNA, KLYMCHUK YEVA	
Tax control in e-commerce in Ukraine and the EU	15
TURCHENKO IHOR	
Critical analysis of current doctrinal and legislative approaches to the definition of the category «transport infrastructure»	20
LYSEIUK ANDRII, SVINTSYTSKA TETYANA	
Legal providing of cyber security Ukraine under the conditions of martial state and European integration	32
KOLISNYK ANNA	
On the issue of financial and legal approaches to regulating support for war veterans	39
MAKAROV MYKHAILO	
To the problem of defining the objects of scientific and scientific-technical activity	46
KOLDASHOV ARTHUR, HROZA DARYA	
Judicial activism in Ukraine: advantages, risks and legal boundaries	56

MODERN ECONOMIC RESEARCH

VNUKOVA NATALIYA	
Cluster policy of innovative development in the conditions of global challenges	62
SAMORODOV BORYS, POLOVYNKO BOHDAN	
Optimal allocation of budget funds in ensuring the development of the region with the application of activity-logistic principles	69
POROKHNIAK VALERII	
State policy on encouraging the population to start economic activities	77
Information for authors	87

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

ЄФРЕМОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

кандидатка юридичних наук, старший науковий співробітник, доцентка кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-1917-9691

КОБИЛЬНИК ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри податкового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-6777-7963

УДК 347.73

DOI 10.37772/2518-1718-2024-4(48)-1

ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ЦИФРОВИМИ АКТИВАМИ В ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено міжнародний досвід правового регулювання оподаткування операцій з цифровими активами на прикладі Франції та Німеччини. Проаналізовано чинні законодавчі підходи Європейського Союзу, зокрема Систему звітності про криптовалютні активи (CARF), Директиву зі змінами до правил ЄС щодо адміністративної співпраці у сфері оподаткування (DAC8), Регламент про ринки криптоактивів (MiCA), що надають чітке регулювання операцій з криптоактивами, захисту інвесторів та запобігання відмиванню коштів. Висвітлено особливості оподаткування цифрових активів у Німеччині, де застосовуються загальні норми податкового законодавства, та Франції, яка розробила детальні правила для обміну криптоактивів. Автори зазначають, що розробляючи механізм оподаткування операцій з цифровими активами, регулятори стикаються з непростим завданням у визначенні та досягненні балансу між сприянням цифровим фінансовим інноваціям при забезпеченні фінансової стабільності, протидії відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом, та захисту інвесторів.

Висновки статті включають рекомендації щодо адаптації ефективних підходів ЄС до української податкової системи з метою створення прозорого правового середовища для операцій з цифровими активами та захисту інтересів інвесторів.

Важливою складовою ефективного регулювання визначено диференційовані податкові ставки та перехідні періоди, які дозволяють ринку адаптуватися до нових умов. Україна може використовувати ці інструменти для стимулювання легалізації та прозорості операцій з цифровими активами, створивши гнучке та адаптивне законодавство, яке буде відповідати сучасним вимогам ринку цифрових активів.

Ключові слова: цифрові (віртуальні) активи, криптовалюти, оподаткування операцій з цифровими активами, фінансова стійкість, MiCA.

Постановка проблеми. З розвитком цифрових технологій та стрімким зростанням ринку цифрових активів перед державами постає важливе завдання формування ефективних механізмів оподаткування операцій з цими активами. 2024 рік стає переломним моментом для глобального регулювання у цій сфері.

Відповідно до Програмного звіту щодо регулювання цифрових активів Світового економічного форуму за жовтень 2024 року загальна ринкова капіталізація криптовалют (лише одного з видів цифрових активів) оцінювалася у 2,01 трлн доларів США, а стейблкоїни складали 8,5% цього ринку, що становить

171 млрд доларів США станом на початок вересня 2024 року [1].

У країнах Європейського Союзу цій сфері приділено значну. Введення регуляторних ініціатив щодо цифрових активів дозволяє створювати прозору правову основу для ефективної фіскальної політики, що сприяє залученню інвестицій та розвитку інноваційних технологій.

На прикладі ЄС можна простежити різноманітні правові підходи до оподаткування операцій з цифровими активами, що включають як спроби уніфікації, так і відображення національних особливостей країн-членів. Це формує цікаве правове поле для аналізу, особливо в контексті впровадження нових підходів до оподаткування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання правової природи та розвитку віртуальних активів досліджувались такими вітчизняними вченими, як: А. А. Кудь, М. П. Кучерявенко, Є. М. Смичок, А. С. Овчаренко. Щодо внесків вітчизняних учених у досліджувану площину міжнародного досвіду оподаткування цифрових активів, то слід відзначити таких науковців: Л. В. Товкун, С. О. Грицай, І. М. Козак, О. Ю. Акименко. Проте, незважаючи на численні напрацювання науковців у цій сфері, оподаткування операцій з цифровими активами є актуальною проблемою, яка потребує аналізу міжнародного досвіду для визначення найефективніших практик для України.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду правового регулювання оподаткування операцій з цифровими активами та доходів від них в ЄС (на прикладі Франції та Німеччини) та обґрунтування вибору ефективних підходів до удосконалення вітчизняної системи оподаткування в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз є одним із найбільших ринків із передовим регулюванням цифрових активів. Досліджуючи досвід оподаткування операцій з цифровими активами країн ЄС, необхідно звернути увагу на ті, які мають схожі з Україною підходи до правового регулювання криптовалют. Наприклад, Німеччина немає спеціальної нормативно-правової бази для визначення правового статусу цифрових активів. Замість цього в ній застосовується загальний режим фінансового регулювання, який включає закони про боротьбу з відмиванням коштів, банківську діяльність, ринки капіталу, фінансові послуги та інші закони, які визначають криптоактиви як цифрове представлення вартості [2]. У Франції цифрові активи так само являють собою цифрове визначення вартості, не мають статусу валюти, але приймаються фізичними та юридичними особами як засіб обміну і можуть бути передані, збережені або продані в електронному вигляді (Закон РАСТЕ «Про розвиток та трансформа-

цію компаній» № 2019-486 від 22.05.2019 р.) [3]. В Україні правовий статус цифрових активів визначено в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (у редакції від 01.01.2024 р.) як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або передавати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей» [4].

У 2023 році ЄС завершив формування комплексного регулювання ринків криптоактивів – Регламент Markets in Crypto-assets (MiCA), важливу частину цифрової фінансової стратегії ЄС, який забезпечує правову чіткість щодо конфіденційності, безпеки та прозорості цифрових активів, яка не включає незамінні токени (NFT) і децентралізовані цифрові активи. Регламент, що набрав чинності з 30 червня 2024 року для стейблкоїнів і повністю вступить в силу до кінця 2024 року, має на меті гармонізацію правил між державами-членами, замінюючи існуючі національні закони, тоді як імплементація делегована відповідним юрисдикційним органам [5]. Регламент MiCA став головним європейським документом, який регламентує ринок криптоактивів, визначаючи основні терміни, види цифрових активів, перелік послуг, єдині правила для випуску, допуску до торгівлі та інших операцій з цифровими активами, а також вимоги до постачальників таких послуг. Цей документ зосереджується на захисті інвесторів і цілісності ринку, в першу чергу визначаючи вимоги до постачальників послуг криптоактивів (CASP) і певних типів токенів.

Важливо розрізняти цифрові активи, які підпадають під дію Регламенту MiCA, і фінансові інструменти в цифровій формі, які підпадають під чинне законодавство щодо цінних паперів (наприклад, Директива про ринки фінансових інструментів – MiFID). Закон ЄС про цифрову операційну стійкість (DORA) [6] і пілотний режим DLT, що почав діяти з 23 березня 2023 року, забезпечують правову базу для торгівлі та розрахунків за іншими цифровими активами відповідно до MiFID II [7], сприяючи транскордонному розширенню та пом'якшуючи регуляторний арбітраж.

Таким чином, основними видами цифрових активів, визначеними Регламентом MiCA, є: 1) криптоактиви як «цифрове представлення вартості або прав, які можуть передаватися та зберігатися електронним способом, використовуючи технологію розподіленого реєстру або аналогічну технологію» [8]. Прикладами є Bitcoin, Ethereum та інші; 2) Електронні гроші-токени (e-money tokens) визначені як цифрові активи, що представляють собою вимогу до

емітента, емітовані зобов'язаннями приймати їх як засіб платежу, які в першу чергу використовуються як засіб обміну та стабільно прив'язані до вартості фіатних валют (Stablecoins, прив'язані до вартості долара США або євро); 3) токени, прив'язані до активів (asset-referenced tokens) (наприклад, валюти, сировина або криптоактиви) для стабілізації їх вартості; 4) інші цифрові активи, які не підпадають під категорії електронних грошей-токенів чи токенів, прив'язаних до активів, але які також використовуються в криптовалютній екосистемі. Наприклад, Utility токени, які надають доступ до товарів або послуг, що пропонуються емітентом, та Security токени, які мають характеристики фінансових інструментів, таких як акції або облигації [9].

Класифікація послуг з віртуальними активами за МіСА відбувається за 9 видами: зберігання та адміністрування криптоактивів від імені третіх осіб; функціонування торговельного майданчика для віртуальних активів; обмін віртуальних активів на грошові кошти; обмін криптовалют одна на одну; розміщення віртуальних активів; надання послуг з переказу від імені третіх осіб; отримання і передача замовлень на віртуальні активи від імені третіх осіб; надання консультацій щодо віртуальних активів та діяльність з управління портфелем криптоактивів [8].

Слід наголосити, що серед такої великої кількості операцій з цифровими активами оподаткуванню підлягають лише п'ять видів: майнінг, продаж криптовалют за фіатні валюти, обмін віртуальних активів на інші віртуальні активи, розрахунки за товари та послуги, а також приріст ринкової вартості [9].

Регулювання оподаткування операцій з цифровими активами в ЄС здійснюється на основі загальних принципів, встановлених європейськими інституціями, зокрема Європейською комісією, Європейським парламентом, Європейським центральним банком та Європейським управлінням з цінних паперів та ринків (ESMA). Одним з ключових документів, що регулюють ринок цифрових активів у ЄС, є Регламент про ринки криптоактивів (MiCA).

Також слід підкреслити спрямованість європейського регулювання на протидію відмиванню грошей, для чого у 2021 році ЄС представив кілька пропозицій для посилення захисту, включаючи створення нової організації під назвою Управління з боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (AMLA) [10]. 8 грудня 2022 р. Європейська комісія розробила нові правила податкової прозорості для всіх постачальників послуг, які сприяють транзакціям з криптоактивами для клієнтів, які є резидентами Європейського Союзу. Ці правила доповнюють Регламент MiCA і правила боротьби з відмиванням грошей AML/KYC (Anti-Money Laundering / Know Your Customer). Пропозиція має форму по-

правки до Директиви про адміністративне співробітництво (DAC), узгоджується з Ініціативою ОЕСР щодо Системи звітності про криптовалютні активи (Crypto-Asset Reporting Framework and Amendments to the Common Reporting Standard, CARF [11]) і поправки до Загального стандарту звітності ОЕСР (CRS) [12]. До цього часу податкові органи ЄС не мали необхідної інформації для моніторингу доходів, отриманих від використання криптоактивів, що істотно обмежувало їхню здатність забезпечити ефективну сплату податків. Проте, лише 17 жовтня 2023 року Рада ЄС ухвалила Директиву зі змінами до правил ЄС щодо адміністративної співпраці у сфері оподаткування (DAC8) [13]. Директива набула чинності 13 листопада 2023 року. Як правило, держави-члени мають час до 31 грудня 2025 року для перенесення правил Директиви до свого національного законодавства. Але для деяких правил Директиви існують більш тривалі терміни впровадження (стаття 2 Директиви 2023/2226).

Водночас, кожна країна-член ЄС може мати свої особливості в оподаткуванні цифрових активів, що враховують національне законодавство та податкову політику. Доцільним видається розглянути практику оподаткування операцій з цифровими активами Німеччини і Франції через однаковий підхід до визначення правового статусу віртуальних активів з Україною, як цифрового вираження вартості.

Щодо оподаткування операцій з цифровими активами Німеччини, необхідно зазначити, що термін «цифровий актив» не представлений у законодавчій базі країни, натомість використовується термін «криптоактив» («Kryptowerte») для позначення одного з типів фінансових інструментів відповідно до пункту 1 (11) абз 1 German Banking Act (Kreditwesengesetz, KWG) [14]. Відповідно до позиції Федеральної служби фінансового нагляду Німеччини (BaFin) термін «криптоактиви» визначено як «цифрове представлення вартості, яке не було випущено та не гарантовано центральним банком або державним органом; він не має юридичного статусу валюти чи грошей, але на підставі угоди чи фактичної практики приймається фізичними чи юридичними особами як засіб обміну чи платежу або служить для інвестиційних цілей; його можна передавати, зберігати та торгувати електронними засобами» [15].

У Німеччині немає спеціальної нормативно-правової бази для регулювання операцій з цифровими активами, тому вони підлягають оподаткуванню відповідно до загального податкового законодавства, це стосується двох основних типів податків, а саме податку на додану вартість (ПДВ) і податку на прибуток.

У випадку ПДВ важливу роль відіграє рішення Європейського суду від 2015 року, що тлумачить

Директиву Ради 2006/112/EC50, згідно з яким, операції з обміну криптовалюти на традиційні валюти і навпаки діють як платні послуги, і тому повинні бути звільнені від ПДВ [16]. Федеральне міністерство фінансів Німеччини (BMF) виконало рішення Європейського суду і підтримало цю позицію у своєму листі від 27 лютого 2018 р. На його думку, «транзакції можна порівняти зі звичайним обміном валюти, обмін звичайної валюти на валюту-токени та навпаки, тому вони звільняються від ПДВ відповідно до розділу 4 абз. 8 літ. b Закон про ПДВ, який слід тлумачити відповідно до Директиви про ПДВ. Однак звільнення від сплати ПДВ не поширюється на віртуальні ігрові гроші (так звані ігрові валюти або внутрішньоігрові валюти, особливо в онлайн-іграх), оскільки ці валюти не є засобом платежу в розумінні Директиви про ПДВ» [17]. Що стосується оподаткування ПДВ майнінгу, то послуги, які надають майнери, не є об'єктом оподаткування ПДВ через відсутність конкретного обміну послугами.

Приріст капіталу може підлягати оподаткуванню або як частина доходу від торгівлі (розділ 15 абз. 1, п. 2 Закону про податок на прибуток ФРН (Einkommensteuergesetz), або як частина доходу від приватних операцій з продажу (розділ 23 «Правочини приватного продажу» закону Einkommensteuergesetz § 23 Private Veräußerungsgeschäfte) [18]. Точна класифікація залежить від технічних обставин окремого випадку. Тому доходи від операцій з криптовалютами підлягають оподаткуванню з урахуванням кількох правил: якщо фізична особа володіє криптовалютами більше року, дохід від їх продажу не оподатковується. Якщо термін володіння приватними активами не перевищує року, але отриманий дохід становить менше 600 євро, податки також не стягуються. Такий підхід створює сприятливі умови для довгострокових інвестицій власників криптовалют, які не зацікавлені в отриманні спекулятивного доходу від короткострокових операцій.

Щодо правового забезпечення оподаткування операцій з цифровими активами Франції, необхідно зазначити, що французьке законодавство не розглядає криптовалюту як законний платіжний засіб. Крім того, на думку Центрального Банку Франції, термін «криптовалюта» є оманливим і має бути замінений поняттям «криптоактиви», оскільки мова не йде про валюти як такі [19]. Проте цей варіант назви так і не представлений у законодавчих актах. Щоб адаптуватися до останніх ринкових тенденцій, французька держава вирішила створити повну законодавчу базу для регулювання цифрових активів та пов'язаних з ними питань, розробивши Закон «Про розвиток та трансформацію компаній» (Закон РАСТЕ) [3]. Крім того, створення повного правового регулювання вимагало значного перегляду нормативної бази, аж до

принципів бухгалтерського обліку (Autorité des normes comptables (ANC) Regulation No. 2018-07 of 10 December 2018). Зміни торкнулися і оподаткування ПДВ та податку на доходи фізичних осіб.

Так, регулювання податку на додану вартість у Франції ґрунтується так само, як і в Німеччині, спираючись на рішення Суду ЄС у справі C-264/1490 та його тлумачення Директиви 2006/112/EC91. У результаті операції з криптовалютою звільняються від ПДВ.

Що стосується податку на прибуток, зазначимо, що до 2019 року Франція була однією з найменш привабливих юрисдикцій для користувачів криптовалюти в ЄС, оскільки індивідуальні інвестори повинні були сплачувати до 60% отриманого прибутку. А у 2019 році до Загального податкового кодексу Франції було додано статтю, яка визначає правила оподаткування цифрових активів (стаття 150 VH bis) та визначає, що обмін криптовалюти на криптовалюту не підлягає оподаткуванню, а приріст капіталу в сумі не більше 305 євро за звітний рік звільняється від податків [20]. Стягнення податку відкладається до тих пір, поки криптовалюта не буде продана на законних підставах або використана для закупівлі товарів і послуг, що спрощує податковий облік і звітність. Ставка податку на прибуток була знижена до фіксованої ставки податку в 30%, що включає 12,8% податку на прибуток і 17,2% соціальних зборів [20]. Проте, слід звернути увагу, що цей варіант стосується лише осіб, які займаються нерегулярним продажем цифрових активів. Якщо говорити про професійну діяльність, то дохід від операцій з криптовалютою враховується разом з іншими доходами фізичної особи та оподатковується за прогресивною ставкою від 0% до 45% [21].

Аналіз оподаткування операцій з цифровими активами в окремих державах ЄС дозволяє зробити певні висновки щодо ключових відмінностей існуючих підходів. Так, у контексті ПДВ бачимо, що законодавство Німеччини і Франції одноставно спирається на рішення Суду ЄС у справі C-264/1490 і звільняє від ПДВ операції з цифровими активами у всіх країнах. Однак у випадку податку на прибуток можна простежити суттєву різницю між законодавством Німеччини і Франції. У Німеччині продаж криптовалюти враховується разом з усіма індивідуальними доходами, що безпосередньо впливає на кінцеву прогресивну ставку податку. У Франції такий варіант можливий лише за умови визнання торгівлі криптовалютою професійною діяльністю фізичної особи.

Висновки. Порівняльний аналіз підходів до оподаткування операцій з цифровими активами в різних країнах Європейського Союзу показує, що ЄС завдяки впровадженню Регламенту MiCA та

DAC8, забезпечує чіткі та прозорі правила для оподаткування прибутку, отриманого від операцій з цифровими активами, що сприяє правовій визначеності та стабільності ринку. Розробляючи механізм оподаткування операцій з цифровими активами, регулятори стикаються з непростим завданням у визначенні та досягненні балансу між сприянням цифровим фінансовим інноваціям при забезпеченні фінансової стабільності, протидії відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом, та захисту інвесторів. Важливою складовою ефективного ре-

гулювання є диференційовані податкові ставки та перехідні періоди, які дозволяють ринку адаптуватися до нових умов.

Україна може використовувати ці інструменти для стимулювання легалізації та прозорості операцій з цифровими активами, створивши гнучке та адаптивне законодавство, яке буде відповідати сучасним вимогам ринку цифрових активів. Впровадження найкращих практик з інших юрисдикцій допоможе зменшити ризики та забезпечити конкурентоспроможність українського ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Digital Assets Regulation: Insights from Jurisdictional Approaches. Insight report. World Economic Forum. October 2024. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Digital_Assets_Regulation_2024.pdf.
2. Berberich M., Wohlfarth T., Tönningsen G. Chapter 9: Germany. *The virtual currency regulation review: fourth edition*. in M. S. Sackheim, N. A. Howell (eds). Law Business Research Ltd, 2021. P. 112–132. URL: <https://leplex.it/foto-articoli/217/varie/Italy.pdf>.
3. LOI n°2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises (1). NOR : ECOT1810669L. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000038496102/>.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
5. Shah P. Europe's blossoming admiration for crypto. *CME Group*. 17 March, 2024. URL: <https://www.cmegroup.com/articles/2024/europes-blossoming-admiration-for-crypto.html>.
6. European Insurance and Occupational Pensions Authority. Digital Operational Resilience Act (DORA). 30 July, 2024. URL: https://www.eiopa.europa.eu/digital-operational-resilience-act-dora_en.
7. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0065>.
8. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.
9. НКЦПФР про оподаткування криптовалют в Україні та зміни до закону про віртуальні активи. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 17.01.2023. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprfr-pro-opodatkovannia-kryptovaliut-v-ukraini-ta-zminy-do-zakonu-pro-virtualni-aktyvy-interv-iu/>.
10. Anti-money laundering and countering the financing of terrorism legislative package. European Commission : Proposal for a directive. European Commission. 20 July 2021. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism-legislative-package_en.
11. International Standards for Automatic Exchange of Information in Tax Matters. Crypto-Asset Reporting Framework and Amendments to the Common Reporting Standard. OECD, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1787/896d79d1-en>.
12. Taxation: New transparency rules require service providers to report crypto-asset transactions. European Commission. 8 December, 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7513.
13. Council Directive (EU) 2023/2226 of 17 October 2023 amending Directive 2011/16/EU on administrative cooperation in the field of taxation. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2023/2226/oj>.
14. Banking Act of the Federal Republic of Germany (Kreditwesengesetz, KWG). Neugefasst durch Bek. v. 9.9.1998 I 2776; zuletzt geändert durch Art. 6 G v. 22.12.2023 I Nr. 411. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwgf/BJNR008810961.html>.
15. Guidance notice – guidelines concerning the statutory definition of crypto custody business (section 1 (1a) sentence 2 no. 6 of the German Banking Act (Kreditwesengesetz – KWG). BaFin, 2020. URL: https://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/Merkblatt/mb_200302_kryptoverwahrsgeschaef_en.html.
16. Case C-264/14. Skatteverket v David Hedqvist. Common system of value added tax (VAT). 2015. ECR I-498. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>.

17. BMF, 2018. Umsatzsteuerliche Behandlung von Bitcoin und anderen sog. Virtuellen währungen, Letter of 27 February 2018, III C 3 – S 7160-b/13/10001.
18. Einkommensteuergesetz. In der Fassung der Bekanntmachung vom 08.10.2009 (BGBl. I S. 3366, ber. S. 3862). Bundesgesetzblatt Jahrgang 2009 Teil I Nr. 68, ausgegeben zu Bonn am 13. Oktober 2009. URL: www.bundesanzeiger-verlag.de.
19. Banque de France. L'émergence du bitcoin et autres crypto-actifs: enjeux, risques et perspectives. 2018. URL: https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/focus-16_2018_03_05_fr.pdf.
20. Code général des impôts. Version en vigueur au 03 août 2024. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069577/.
21. Kuzhelko K. Taxation of individuals holding cryptocurrencies in Europe. Comparative analysis of Germany, France and Italy. *Master Thesis*. Uppsala University, 2022. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1664749/FULLTEXT01.pdf>.

REFERENCES

1. World Economic Forum. (2024, October). *Digital Assets Regulation: Insights from Jurisdictional Approaches*. Insight report. Retrieved from: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Digital_Assets_Regulation_2024.pdf.
2. Berberich, M., Wohlfarth, T., & Tönningsen, G. (2021). Chapter 9: Germany. In M. S. Sackheim & N. A. Howell (Eds.). *The virtual currency regulation review: Fourth edition* (pp. 112–132). Law Business Research Ltd. Retrieved from: <https://leplex.it/foto-articoli/217/varie/Italy.pdf>
3. LOI n°2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises (1). NOR : ECOT1810669L. Retrieved from: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000038496102/> [in French].
4. Law of Ukraine On Preventing and Counteracting Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction, No. 361-IX (2019, December 6). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
5. Shah, P. (2024, March 17). Europe's blossoming admiration for crypto. *CME Group*. Retrieved from: <https://www.cmegroup.com/articles/2024/europes-blossoming-admiration-for-crypto.html>.
6. European Insurance and Occupational Pensions Authority. (2024, July 30). *Digital Operational Resilience Act (DORA)*. Retrieved from: https://www.eiopa.europa.eu/digital-operational-resilience-act-dora_en.
7. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0065>.
8. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.
9. National Commission on Securities and Stock Market (2023, January 17). *NSSMC on Cryptocurrency Taxation in Ukraine and Amendments to the Law on Virtual Assets*. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprfr-propodatkuwannia-kryptovaliut-v-ukraini-ta-zminy-do-zakonu-pro-virtualni-aktyvy-interv-iv/> [in Ukrainian].
10. European Commission. (2021, July 20). *Anti-money laundering and countering the financing of terrorism legislative package* [Proposal for a directive]. European Commission. Retrieved from: https://finance.ec.europa.eu/publications/anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism-legislative-package_en.
11. OECD. (2022). *International Standards for Automatic Exchange of Information in Tax Matters: Crypto-Asset Reporting Framework and Amendments to the Common Reporting Standard*. DOI: <https://doi.org/10.1787/896d79d1-en>.
12. European Commission. (2022, December 8). *Taxation: New transparency rules require service providers to report crypto-asset transactions*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7513.
13. Council Directive (EU) 2023/2226 of 17 October 2023 amending Directive 2011/16/EU on administrative cooperation in the field of taxation. Retrieved from: <http://data.europa.eu/eli/dir/2023/2226/oj>.
14. *Banking Act of the Federal Republic of Germany (Kreditwesengesetz, KWG)*. Neugefasst durch Bek. v. 9.9.1998 I 2776; zuletzt geändert durch Art. 6 G v. 22.12.2023 I Nr. 411. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/BJNR008810961.html> [in German].
15. BaFin (2020). *Guidance notice – guidelines concerning the statutory definition of crypto custody business (section 1 (1a) sentence 2 no. 6 of the German Banking Act (Kreditwesengesetz – KWG)*. Retrieved from: https://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/Merkblatt/mb_200302_kryptoverwahrgeschaef_en.html.

16. *Case C-264/14. Skatteverket v David Hedqvist. Common system of value added tax (VAT)*. 2015. ECR I-498. Retrieved from: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>.
17. BMF. (2018, February 27). *Umsatzsteuerliche Behandlung von Bitcoin und anderen sog. Virtuellen währungen*. Letter No. III C 3 – S 7160-b/13/10001. [in German].
18. *Einkommensteuergesetz*. In der Fassung der Bekanntmachung vom 08.10.2009 (BGBl. I S. 3366, ber. S. 3862). (2009, October 13). *Bundesgesetzblatt Jahrgang*. Retrieved from: www.bundesanzeiger-verlag.de [in German].
19. Banque de France. (2018). *L'émergence du bitcoin et autres crypto-actifs: enjeux, risques et perspectives*. Retrieved from: https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/focus-16_2018_03_05_fr.pdf [in French].
20. Code général des impôts. Version en vigueur au 03 août 2024. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069577/ [in French].
21. Kuzhelko, K. (2022). *Taxation of individuals holding cryptocurrencies in Europe: Comparative analysis of Germany, France and Italy*. Master's thesis. Uppsala University. Retrieved from: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1664749/FULLTEXT01.pdf>.

YEFREMOVA KATERYNA

PhD in Law, Senior Researcher, Associate Professor of the Department of Financial Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

KOBYLNIK DMYTRO

2nd PhD in Law, Professor, Head of the Department of Tax Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

LEGAL APPROACHES TO TAXATION OF TRANSACTIONS WITH DIGITAL ASSETS IN THE EU: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Problem setting. With the development of digital technologies and the rapid growth of the digital asset market, governments face the important task of developing effective mechanisms for taxing transactions with these assets. The year 2024 is a turning point for global regulation in this area. In the European Union, this area has received considerable attention. The introduction of regulatory initiatives on digital assets allows for a transparent legal framework for an effective fiscal policy that promotes investment and the development of innovative technologies. The example of the EU shows various legal approaches to the taxation of transactions with digital assets, including both attempts at unification and reflection of the national peculiarities of the member states.

Analyses of recent researches and publications. Certain issues of the legal nature and development of virtual assets have been studied by such national scholars as: A. Kud, M. Kucheriavenko, E. Smychok, A. Ovcharenko. With regard to the contributions of domestic scholars to the studied area of international experience in taxation of digital assets, the following scholars should be noted: L. V. Tovkun, S. O. Hrytsai, I. M. Kozak, O. Y. Akimenko. However, despite the numerous developments of scholars in this area, the taxation of transactions with digital assets is an urgent problem that requires an analysis of international experience to determine the most effective practices for Ukraine.

Purpose of research is to analyze the international experience of legal regulation of taxation of transactions with digital assets and income from them in the EU (on the example of France and Germany) and to justify the choice of effective approaches to improving the national taxation system in this area.

Article's main body. The article examines the international experience of legal regulation of taxation of transactions with digital assets on the example of France and Germany. The author analyses the current legislative approaches of the European Union, in particular, the Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA), which provides clear regulation of transactions with crypto assets, investor protection and prevention of money laundering. The article also highlights the peculiarities of taxation of digital assets in Germany, where general tax legislation applies, and France, which has developed detailed rules for the exchange of crypto assets.

Conclusions and prospects for the development. The conclusions of the article include recommendations for adapting effective EU approaches to the Ukrainian tax system in order to create a transparent legal environment for digital asset transactions and protect the interests of investors.

A comparative analysis of approaches to the taxation of digital asset transactions in different EU countries shows that the EU, through the implementation of the MiCA and DAC8, provides clear and transparent rules for the taxation of profits derived from digital asset transactions, which contributes to legal certainty and market stability. Differentiated tax rates and transitional periods that allow the market to adapt to new conditions are an important part of effective regulation.

Key words: digital (virtual) assets, cryptocurrencies, taxation of transactions with digital assets, financial stability, MiCA.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Єфремова К. В., Кобильнік Д. А. Правові підходи до оподаткування операцій з цифровими активами в ЄС: досвід для України. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 7-14.

ЄФРЕМОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

кандидатка юридичних наук, старший науковий співробітник, доцентка кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-1917-9691

КЛИМЧУК ЄВА ГРИГОРІВНА

студентка I курсу магістратури факультету юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0009-0006-0604-0865

УДК 347.73

DOI 10.37772/2518-1718-2024-4(48)-2

ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Стаття досліджує особливості податкового контролю у сфері електронної комерції в Україні та ЄС, зосереджуючи увагу на викликах та необхідності впровадження європейських практик. Проаналізовано вплив цифрової трансформації на податкове адміністрування, зокрема у контексті транскордонних операцій, які ускладнюють визначення юрисдикції для оподаткування. Висвітлено сучасні підходи до оподаткування електронних послуг та транзакцій, включаючи впровадження систем OSS та IOSS у ЄС. Окрема увага приділяється правовим аспектам реєстрації та звітності компаній-нерезидентів, які надають електронні послуги в Україні. У статті запропоновано шляхи гармонізації українського податкового законодавства із європейськими нормами, зокрема через впровадження автоматизації податкового контролю та обміну даними між країнами.

Визначено комплекс заходів податкового контролю, що здійснюються податковими органами з метою забезпечення коректності розрахунків, своєчасного надходження та повноти сплати податків у результаті цифрової торгівлі, зокрема: реєстрація суб'єктів господарювання як платників податків; впровадження спеціальних механізмів оподаткування цифрових послуг (принципу цифрової присутності), моніторинг платіжних операцій; встановлення на законодавчому рівні вимог до розкриття інформації електронними платформами; автоматизація податкового контролю; міжнародна координація для обміну інформацією між податковими органами різних держав та інші. Зроблено висновок про недостатність стандартів моніторингу цифрових транзакцій на міжнародному рівні.

Ключові слова: податковий контроль, електронна комерція, ПДВ, постачання електронних послуг, One Stop Shop, автоматизація адміністрування ПДВ.

Постановка проблеми. Стрімке зростання обсягів електронної комерції, особливо в аспекті транскордонних операцій, значно ускладнює процес адміністрування податкових зобов'язань. Актуальність цієї проблематики для України зумовлена її прагненням гармонізувати національне законодавство із нормативними стандартами Європейського Союзу (далі – ЄС) та інтегруватися до Єдиного цифрового ринку ЄС. Податкові органи зіштовхуються з низкою суттєвих проблем у сфері податкового контролю електронної комерції. Одним із ключових викликів є визначення юрисдикції для оподаткування, адже значна кількість електронних платформ функціонує

у декількох державах одночасно, що ускладнює встановлення країни, в якій повинні бути сплачені податки. Додаткову складність створює відстеження фінансових трансакцій, які все частіше здійснюються з використанням криптовалют, цифрових платформ або механізмів, що забезпечують конфіденційність даних. Окрім того, відсутність фізичної присутності компанії у країні реалізації товарів чи послуг підриває ефективність традиційних підходів до оподаткування, що базуються на територіальній прив'язці бізнесу. Ці виклики посилюються недостатністю міжнародних стандартів для моніторингу цифрових транзакцій, що сприяє ухиленню від спла-

ти податків. Крім того, Крутько М. А. зазначає, що оподаткування сфери інтернет-комерції є відносною новелою для всього світу, проте розвинені країни (США та окремі країни Європи) вже напрацювали певний досвід правового регулювання цього сегменту публічних фінансів. Для України ці проблеми набувають особливої гостроти через необхідність модернізації та гармонізації податкового законодавства із європейськими стандартами [1]. Таким чином, нові правила Європейського Союзу, такі як система One Stop Shop (надалі – OSS) та обов’язкове застосування ПДВ до всіх транскордонних продажів, ставлять перед українськими компаніями низку завдань: від реєстрації платником податку на додану вартість (далі – ПДВ) у ЄС до забезпечення відповідності вимогам різних юрисдикцій. Згідно із кембриджським словником поняття «One Stop Shop» має наступне визначення: «Бізнес або організація, яка надає кілька різних послуг або продає кілька різних продуктів в одному місці» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів оподаткування електронної комерції в Україні та ЄС займалися такі вітчизняні науковці як: І. Т. Балабанов, А. М. Береза, Н. М. Борецько, Л. І. Гончаренко, О. О. Дмитрик, К. В. Єфремова, А. В. Корень, М. А. Крутько, Т. О. Татарова, Л. В. Товкун, К. В. Солодан та інші. Проте, проблеми податкового контролю на ринку електронної комерції, з якими стикаються уповноважені на то податкові органи, залишилися майже поза увагою вчених.

Метою статті є дослідження правових основ та заходів податкового контролю, аналіз основних викликів, пов’язаних із оподаткуванням електронної комерції вітчизняних компаній в Україні та ЄС, а також визначення шляхів гармонізації українського податкового законодавства з нормами європейського.

Виклад основного матеріалу. Податковий контроль у сфері електронної комерції охоплює комплекс заходів, що здійснюються уповноваженими податковими органами з метою забезпечення коректності розрахунків, своєчасного надходження та повноти сплати податків, які виникають у результаті діяльності у цифровій торгівлі. До таких заходів належить можна віднести: 1) реєстрація суб’єктів господарювання як платників податків; 2) впровадження спеціальних механізмів оподаткування цифрових послуг; 3) моніторинг платіжних операцій через аналіз даних із фінансових інструментів, таких як банківські рахунки, платіжні системи (наприклад, PayPal, Stripe) або інші процесори платежів, з метою виявлення доходів, що підлягають оподаткуванню; 4) встановлення на законодавчому рівні інформаційних вимог для електронних платформ, які

зобов’язують їх оприлюднювати необхідні дані про продавців, зокрема щодо ідентифікації та обсягів операцій; 5) автоматизація податкового контролю через впровадження технологій SupTech і RegTech; 6) міжнародну координацію та обмін інформацією між податковими органами різних держав; 7) проведення аудиту діяльності цифрових платформ тощо.

Електронна комерція є однією з найбільш швидкозростаючих галузей сучасної економіки, яка суттєво впливає на розвиток міжнародної торгівлі. За прогнозами аналітиків Statista, у 2023 році глобальний обсяг ринку цифрової торгівлі перевищив 5 трильйонів доларів США, демонструючи постійне зростання. Очікується, що до 2027 року цей показник досягне близько 8 трильйонів доларів США, що свідчить про стабільне розширення сектора і зростаючий попит на цифрові послуги та товари [3]. Таке стрімке розширення створює нові можливості для бізнесу, але водночас ставить значні виклики перед податковими системами, особливо у сфері регулювання транскордонних операцій. Для України, яка прагне інтегруватися до Єдиного цифрового ринку ЄС, ці виклики набувають особливої важливості. Гармонізація податкового законодавства стає необхідною умовою для адаптації українського бізнесу до європейських стандартів. Одним із ключових викликів є визначення юрисдикції для оподаткування, яке ускладнюється через відсутність фізичної присутності бізнесу в країні споживача — базового принципу традиційних моделей оподаткування. У контексті податку на додану вартість це зобов’язує компанії реєструватися в різних юрисдикціях, адмініструвати ставки ПДВ і забезпечувати відповідність звітності місцевим правилам.

З 1 липня 2021 року правила оподаткування податку на додану вартість щодо транскордонної електронної комерції «бізнес-споживач» (B2C) змінилися. В Європейському Союзі було скасовано поріг звільнення від ПДВ для імпортованих товарів, який раніше становив 22 євро [4]. Відтепер усі товари, незалежно від їх вартості, підлягають оподаткуванню ПДВ при ввезенні до ЄС. Одночасно було впроваджено систему Import One Stop Shop (надалі – IOSS), яка спрощує декларування та сплату ПДВ для товарів вартістю до 150 євро, що ввозяться з-за меж ЄС. Ці зміни спрямовані на створення рівних умов для європейських та іноземних постачальників, запобігання ухиленню від сплати податків через заниження вартості товарів та підвищення прозорості транзакцій. Для українських компаній, які експортують товари до ЄС, ці нововведення означають необхідність адаптації до нових правил. Зокрема, це включає реєстрацію в системі IOSS або співпрацю з посередниками, які можуть виконувати функції декларування та сплати ПДВ від імені компанії [5]. Наприклад,

ставки ПДВ на одні й ті ж товари можуть суттєво відрізнятися: у Німеччині на цифрові послуги ставка становить 19%, а у Франції – 20%. Помилки у визначенні ставки або запізнення зі звітністю можуть призводити до накладання штрафів або затримки платежів. Типовою проблемою є невірний розрахунок ПДВ через складність одночасного врахування вимог кількох юрисдикцій. Наприклад, компанія, яка здійснює транскордонний продаж через платформи електронної комерції, може помилково застосувати єдину ставку для всіх країн, що суперечить вимогам ЄС. Для компаній-резидентів ЄС впровадження системи One Stop Shop значно спростило процес адміністрування ПДВ. OSS дозволяє подавати єдину декларацію через централізований портал, що зменшує адміністративне навантаження, особливо для великих підприємств, які здійснюють продажі одразу в кількох країнах-членах ЄС. Однак малі та середні підприємства стикаються з викликами, пов'язаними з необхідністю врахування різних ставок ПДВ у країнах споживачів та інвестиціями в технологічні рішення для автоматизації податкового обліку. Скасування порогу звільнення від ПДВ створило рівні умови для резидентів і нерезидентів ЄС, проте одночасно підвищило відповідальність компаній за дотримання податкових правил та збільшило витрати на адміністрування.

Товкун Л. В. зазначає, що відсутність спеціального законодавства у цій сфері робить український ринок більш ризикованим та небезпечним для споживачів. Саме тому велика частина ринку е-комерції в Україні знаходиться в тіні і це призводить до того, що сюди часто потрапляє продукція невідомого походження [6]. Це не тільки знижує рівень довіри споживачів, але й підвищує ризики для національної економіки, оскільки велика частина транзакцій здійснюється без належного контролю та оподаткування. Як наслідок, державний бюджет не отримує належних податкових надходжень, що призводить до втрат для економіки. Тому, податкове законодавство України потребує імплементації норм європейського права. Сьогодні в Україні оподаткування електронної торгівлі, зокрема постачання електронних послуг нерезидентами, регулюється зокрема Податковим кодексом України, із врахуванням змін, внесених Законом України від 03.06.2021 № 1525-IX, відповідно до яких, з 1 січня 2022 року нерезиденти, які надають електронні послуги фізичним особам на території України, зобов'язані сплачувати податок на додану вартість. Встановлено, що об'єктом оподаткування є операції з постачання електронних послуг, які включають надання цифрового контенту, включаючи доступ до онлайн-платформ, хмарних сервісів, соціальних мереж та розміщення інтернет-реклами [7]. Нерезиденти, які здійснюють такі операції,

повинні зареєструватися як платники ПДВ, якщо обсяг їх послуг перевищує 1 мільйон гривень на рік. Ставка ПДВ встановлена на рівні 20%, а реєстрація та подання звітності здійснюються через електронний кабінет платника податків. Запровадження таких правил спрямоване на гармонізацію українського законодавства з міжнародними стандартами. Важливо зазначити, що поняття електронних послуг, які підпадають під регулювання податкового кодексу України, узгоджене із Законом України «Про електронну комерцію» № 675-VIII від 03.09.2015 р. Згідно зі статтею 3 зазначеного закону, електронні послуги охоплюють операції, які здійснюються виключно через інформаційно-телекомунікаційні системи, включаючи постачання цифрового контенту, програмного забезпечення, реклами в Інтернеті, доступу до хмарних сервісів та інших онлайн-операцій [8].

Гармонізація податкового законодавства України з нормами ЄС передбачає впровадження системи One Stop Shop для спрощення реєстрації, декларування та сплати ПДВ для українського бізнесу, що здійснює транскордонні продажі в ЄС. Адаптація адміністрування ПДВ вимагатиме інтеграції сучасних технологій для автоматизації обліку, прозорості транзакцій і електронного обміну даними між платниками податків та контролюючими органами, що вже активно застосовується в ЄС. Міжнародний досвід свідчить, що країни за межами ЄС, такі як Норвегія та Австралія успішно адаптували свої податкові системи до викликів електронної торгівлі. Зокрема, Норвегія впровадила систему VOES (VAT On E-Services), яка аналогічна OSS, для оподаткування цифрових послуг нерезидентів [9]. Австралія розширила свої правила щодо збору GST (Goods and Services Tax) на імпортовані товари та цифрові послуги, зобов'язавши нерезидентів реєструватися для сплати податків через спрощені процедури.

Для ефективної роботи за правилами ПДВ у ЄС українським компаніям слід впровадити низку підготовчих заходів. По-перше, необхідно забезпечити повне розуміння вимог європейського законодавства щодо ПДВ, зокрема процедур реєстрації в системі IOSS для транскордонних продажів або співпраці з посередниками, які мають право виконувати ці функції. Компаніям слід провести внутрішній аудит, щоб визначити транзакції, які підлягають оподаткуванню в різних юрисдикціях, і перевірити відповідність своїх процесів правилам ЄС. Одним із ключових кроків є використання сучасних цифрових інструментів для автоматизації обліку та звітності. Наприклад, платформи для управління ПДВ, такі як Avalara або Taxamo, можуть забезпечити точний розрахунок ставок податку, враховуючи особливості різних країн ЄС.

Висновки. Швидке збільшення обсягів електронної комерції, зокрема транскордонних операцій, ускладнює адміністрування податкових зобов'язань, що вимагає модернізації підходів до податкового контролю. Відсутність ефективного законодавчого регулювання в цій сфері призводить до того, що значна частина ринку е-комерції в Україні знаходиться в тіні, що підвищує ризики для споживачів і національної економіки загалом.

Традиційні методи контролю, засновані на територіальній прив'язці бізнесу, виявилися неефективними у сфері цифрової економіки, а впровадження нових на підставі цифрової присутності не враховують всіх нюансів електронної комерції, зокрема малого і середнього бізнесу. Для вирішення цих проблем необхідна гармонізація українського податко-

вого законодавства з нормами ЄС, зокрема щодо інтеграції системи One Stop Shop, що спрощує реєстрацію, декларування та сплату ПДВ для українських компаній, що здійснюють транскордонні продажі на території ЄС. Впровадження таких стандартів вимагатиме інтеграції сучасних технологій для забезпечення прозорості транзакцій і автоматизації податкового обліку. Недостатність стандартів моніторингу цифрових транзакцій на міжнародному рівні потребує активізації міжнародної співпраці для подальшої автоматизації такого моніторинг і збору даних, а прогнозоване зростання глобального ринку електронної комерції підвищує важливість гармонізації податкового законодавства з європейськими нормами, що дозволить забезпечити належний контроль за податковими надходженнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крутько М. А. *Проблемні аспекти правового регулювання оподаткування електронної комерції: національний та зарубіжний досвід*. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 50-54. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.298>.
2. Cambridge Dictionary. One-stop shop. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/one-stop-shop>.
3. Chevalier S. Worldwide retail e-commerce sales 2014-2027. Statista, 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>.
4. VAT One-Stop Shop (OSS). European Commission. URL: https://vat-one-stop-shop.ec.europa.eu/index_en.
5. All you need to know about the import one-stop shop (IOSS). Directorate-General for Taxation and Customs Union (European Commission), 2021. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/77255bf8-65cd-11eb-aeb5-01aa75ed71a1/language-en>.
6. Товкун Л. В., Єфремова К. В. Особливості оподаткування доходів та адміністрування податків від електронної комерції (порівняльно-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 280-283. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/69>.
7. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
8. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.
9. VATCalc. Norway Non-Resident E-Commerce and Digital Services VAT Rules (VOES). URL: <https://www.vatcalc.com/norway/norway-non-resident-e-commerce-and-digital-services-vat-rules-voes/>

REFERENCES

1. Krutko, M. A. (2021). Problematic aspects of legal regulation of e-commerce taxation: national and foreign experience. *Juris Europensis Scientia*, 6, 50–54. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.298> [in Ukrainian].
2. Cambridge Dictionary. One-stop shop. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/one-stop-shop>.
3. Chevalier, S. (2024). Worldwide retail e-commerce sales 2014-2027. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>.
4. European Commission. VAT One-Stop Shop (OSS). Retrieved from https://vat-one-stop-shop.ec.europa.eu/index_en.
5. Directorate-General for Taxation and Customs Union (European Commission). (2021). All you need to know about the import one-stop shop (IOSS). Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/77255bf8-65cd-11eb-aeb5-01aa75ed71a1/language-en>.
6. Tokun, L. V., & Yefremova, K. V. (2023). Features of income taxation and tax administration from e-commerce (comparative legal aspect). *Legal Scientific Electronic Journal*, 9, 280–283. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/69> [in Ukrainian].
7. Tax Code of Ukraine, No. 2755-VI, (2010, December 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

8. Law of Ukraine On electronic commerce, No. 675-VIII (2015, September 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> [in Ukrainian].
9. VATCalc. Norway Non-Resident E-Commerce and Digital Services VAT Rules (VOES). Retrieved from <https://www.vatcalc.com/norway/norway-non-resident-e-commerce-and-digital-services-vat-rules-voes/>.

YEFREMOVA KATERYNA

PhD in Law, Senior Researcher, Associate Professor of the Department of Financial Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

KLYMCHUK YEVA

First-year master's student at the Faculty of Justice of the Yaroslav Mudryi National Law University

TAX CONTROL IN E-COMMERCE IN UKRAINE AND THE EU

Problem setting. Tax authorities face a number of significant challenges in the area of tax control of e-commerce. One of the key challenges is determining the jurisdiction for taxation, as a significant number of electronic platforms operate in several countries simultaneously, making it difficult to determine the country in which taxes are due. An additional challenge is the tracking of financial transactions, which are increasingly conducted using cryptocurrencies, digital platforms or mechanisms that ensure data confidentiality.

Analysis of recent researches and publications. The study of certain aspects of e-commerce taxation in Ukraine and the EU has been carried out by such domestic scholars as: I. Balabanov, A. Bereza, N. Boreiko, L. Goncharenko, O. Dmytryk, K. Yefremova, A. Koren, M. Krutko, T. Tatarova, L. Tovkun, K. Solodan and others. However, the problems of tax control in the e-commerce market faced by the authorised tax authorities have remained almost unaddressed by scholars.

Purpose of research is to study the legal framework and tax control measures, to analyse the main challenges related to taxation of e-commerce of domestic companies in Ukraine and the EU, and to identify the ways to harmonise Ukrainian tax legislation with the norms of European.

Article's main body. The article examines the peculiarities of tax control in the field of e-commerce in Ukraine and the EU, focusing on the challenges and the need to implement European practices. The author analyses the impact of digital transformation on tax administration, in particular in the context of cross-border transactions, which complicate the determination of jurisdiction for taxation. Modern approaches to the taxation of electronic services and transactions, including the implementation of OSS and IOSS systems in the EU, are highlighted. The study examines challenges Ukrainian companies operating under European jurisdiction face, particularly regarding VAT applications. Special attention is paid to the legal aspects of registration and reporting of non-resident companies providing electronic services in Ukraine. The article suggests ways to harmonise Ukrainian tax legislation with European norms, in particular through the introduction of tax control automation and data exchange between countries.

Conclusions and prospects for the development. The author defines a set of tax control measures carried out by tax authorities with a view to ensuring correctness of calculations, timely receipt and completeness of payment of taxes as a result of digital trade, in particular: registration of business entities as taxpayers; introduction of special mechanisms for taxation of digital services (the principle of digital presence), monitoring of payment transactions; establishment of requirements for disclosure of information by electronic platforms at the legislative level; automation of tax control; international data exchange. The author concludes that there are insufficient standards for monitoring digital transactions at the international level.

Keywords: tax control, e-commerce, VAT, supply of electronic services, One Stop Shop, automation of VAT administration.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Єфремова К. В., Климчук Є. Г. Податковий контроль у сфері електронної комерції в Україні та ЄС. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 15-19.

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ДОКТРИНАЛЬНИХ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА»

У статті здійснено ґрунтовний критичний аналіз доктринальних та нормативних підходів до визначення категорії «транспортна інфраструктура». Розкрито основні складові елементи транспортної інфраструктури та досліджено різноманітні наукові підходи до її дефініції. Висвітлено ключову роль транспортної інфраструктури у розвитку сучасної економіки України, з особливим акцентом на її вплив на соціально-економічний розвиток нашої держави. Наголошено, що транспортна інфраструктура є комплексом будівельних та інженерних споруд, технічних засобів і обладнання, які забезпечують ефективне функціонування транспортної системи та сприяють безперерйному переміщенню товарів, послуг і пасажирів. Вона виконує вагомі соціально-політичні, економічні та культурні функції. Визначено, що існуючі нормативні підходи до використання поняття «транспортна інфраструктура», закріплені у вітчизняному господарсько-правовому законодавстві та доктрині, не відповідають вимогам сучасного економічного та технічного розвитку України. У зв'язку з тенденцією до уніфікації транспортного законодавства України пропонується закріпити в ньому єдине, універсальне для всіх видів транспорту, поняття «транспортна інфраструктура». Запропоновано таке визначення: «транспортна інфраструктура – це спрямована на забезпечення перевізного процесу система інженерно-технічних та допоміжних виробничих об'єктів, технологічних рішень (включаючи засоби реального та віртуального світу), функціонування якої підтримується соціально-економічною та організаційною діяльністю».

Мета статті – проведення комплексного аналізу чинного законодавства України та доктринальних підходів щодо визначення поняття «транспортна інфраструктура» з метою розробки обґрунтованих пропозицій для його ефективного нормативного закріплення в вітчизняному законодавстві.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, господарсько-правове законодавство, економічний розвиток, транспортний договір, транспортні відносини.

Постановка проблеми. Важливість господарсько-правового забезпечення подальшого розвитку та ефективного функціонування вітчизняної транспортної інфраструктури для відновлення та економічного зростання України важко переоцінити. Всебічна інтеграція вітчизняної економіки в єдиний європейський економічний простір та одночасна відбудова постраждалих внаслідок російської агресії регіонів нашої країни без відновлення та одночасної модернізації цивільної (зокрема і транспортної) інфраструктури є неможливою. Досягнення цієї мети потребує невідкладного вдосконалення чинної вітчизняної законодавчої бази, що регулює транспортні відносини. Належне функціонування транспортної інфраструктури цілком узгоджується з одвічним та послідовним прагненням народу України до єднання із співдружністю європейських народів. Обраний нашим суспільством стратегічний курс на вступ в Європейський Союз (далі – ЄС) обумовлює актуальність адаптації вітчизняного транспортного законо-

давства до загальних вимог побудови законодавства окремих країн Євросоюзу. Крім цього, євроінтеграційний вектор, обраний нашим суспільством та зобов'язання, що покладаються на нашу державу, вимагають поступової гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, зокрема у сфері транспорту та інфраструктури з метою створення єдиного європейського транспортного простору. Поряд з цим, необхідно враховувати, що чітке визначення та законодавче закріплення поняття «транспортна інфраструктура» в чинному вітчизняному законодавстві дозволить створити прозоре та передбачуване правове середовище, що сприятиме залученню іноземних інвестицій, розвитку партнерських відносин з країнами-членами ЄС та забезпеченню належного функціонування транспортної системи. Крім того, у перспективі це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української транспортної інфраструктури на міжнародному рівні, забезпеченню її стійкості та надійності в умовах глобалізації та

стрімкого розвитку цифрових технологій. Таким чином, доктринальне дослідження правової природи та вирішення проблеми чіткого визначення дефініції «транспортна інфраструктура» має фундаментальне значення для створення стабільного та прозорого правового середовища, яке забезпечить ефективне, безпечне та екологічне («зелене») функціонування транспортної системи України. Що, у свою чергу, сприятиме економічному розвитку, підвищенню якості життя нашого населення та забезпеченню стійкості та надійності вітчизняної транспортної мережі в умовах сучасних викликів.

Підсумовуючи вищезазначене, варто констатувати, що проблема чіткого визначення нормативної дефініції поняття «транспортна інфраструктура» у чинному законодавстві України та необхідність її закріплення на даному етапі розвитку нашої держави набувають одне з пріоритетних значень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беручи до уваги комплексність та багатогранність категорії «транспортна інфраструктура», його дослідження здійснювалися фахівцями різних галузей вітчизняної юриспруденції. Економісти зосереджували увагу на впливі транспортної інфраструктури на економічне зростання, забезпечення сталого розвитку та підвищення інвестиційної привабливості. Юристи досліджують транспортну інфраструктуру в контексті аналізу нормативно-правового регулювання транспортних відносин у цій сфері. Так, у своїй науковій праці «Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура регіону», Г. Жовтяк здійснила спробу глибоко осмислити сутність поняття «транспортна інфраструктура регіону», деталізувати її складові та провести класифікацію елементів [1]. Питання нормативного закріплення поняття «транспортна інфраструктура» були також предметом дослідження в колективній монографії І. Заблудської, І. Бузько, О. Зеленко та І. Хорошилової «Інфраструктурне забезпечення розвитку транспортної системи регіону» [2]. Цей аспект розглядався і в працях Н. Лавренюк «Поняття транспортної інфраструктури в умовах інтеграційних процесів Україна – ЄС» [3], О. Криворучко «Сутність транспортної інфраструктури України на сучасному етапі» [4], О. Дмитрієвої «Транспортна інфраструктура як об'єкт державного регулювання» [5]. Також варто відзначити дослідження І. Труніної, К. Латішева та М. Андрієнко «Змістовно-дефінітивне навантаження поняття «інфраструктура» стосовно транспортного ринку» [6], та роботу Т. Коломоєць і Д. Кремової «Транспортна інфраструктура» – складова термінологічного ряду у законодавстві України: пропозиції щодо закріплення» [7] тощо.

Виклад основного матеріалу. Вагома роль транспортної інфраструктури для відновлення економіч-

ного потенціалу та подальшого сталого розвитку економіки нашої держави не викликає сумнівів. Відповідно до змісту Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року (далі – Стратегія) [8], стратегія, як основний нормативний документ забезпечення транспортних відносин в нашій державі, визначає транспортну галузь як одну з базових галузей економіки. Наша країна має досить розгалужену залізничну мережу, розвинуту мережу автомобільних шляхів, морські порти та річкові термінали, аеропорти та широку мережу авіаційних сполучень, вантажних митних терміналів, що створює необхідні передумови для задоволення потреб користувачів транспорту у наданні транспортних послуг та розвитку бізнесу [9].

Основним нормативно-правовим актом, що визначає правові, економічні, організаційні та соціальні основи діяльності транспорту в Україні, є Закон України «Про транспорт». Так, у ч. 2 ст. 21 Закону України «Про транспорт» (далі – Закон) визначено, що «єдина транспортна система повинна відповідати вимогам суспільного виробництва та національної безпеки, мати розгалужену інфраструктуру для надання транспортних послуг, у тому числі й для складування і технологічної підготовки вантажів до транспортування, забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків України» [10]. Поглиблений аналіз цього нормативно-правового акту дозволяє сформулювати попередній висновок про те, що однією з важливих проблем, що виникають у ході господарсько-правового забезпечення функціонування сучасного транспортного законодавства України залишається відсутність чіткого понятійно-сміслового розмежування та визначення співвідношення категорій «транспортна система» та «транспортна інфраструктура». Очевидно, що категорія транспортна система є більш широкою, включає цілий комплекс елементів її понятійно-категоріального окреслення та загалом охоплює поняття «транспортна інфраструктура». Відповідно вони співвідносяться як ціле та частина. Цей висновок ґрунтується на тому, що вітчизняний законодавець нормативно визначає сутність вітчизняної транспортної системи шляхом встановлення цілої низки нормативних та організаційних вимог до останньої, включаючи необхідність постійного оновлення та розвитку розгалуженої транспортної інфраструктури України.

Застосування у ході аналізу розглядуваної проблематики системного підходу дозволяє зауважити взаємозв'язок та взаємозалежність всіх елементів вітчизняної транспортної системи. Це знаходить вираз перш за все у необхідності інтеграції та координації всіх елементів транспортної системи та забезпечення їх відповідності рівню розвитку суспільного виробництва, стану наявної системи транспортної та промислової безпеки та загальної оптимізації еконо-

мічних процесів в Україні. Цілком очевидно, що сучасна розгалужена та розвинена транспортна інфраструктура є базовим і системоутворюючим елементом цієї системи, адже покликана забезпечити можливість ефективного і безпечного перевезення вантажів та пасажирів як у межах внутрішніх, так і в межах зовнішніх транспортних перевезень. Логістичне забезпечення експортно-імпорتنих операцій, подальше просування вітчизняних суб'єктів господарювання на світові ринки товарів та послуг і формування стабільних зовнішньоекономічних зв'язків України потребує створення належної нормативно-правової бази. У зв'язку з цим важливу проблематику складає визначення юридичної природи та правових режимів окремих об'єктів транспортної інфраструктури.

Аналіз статей 22-37 вище зазначеного Закону дозволяє дійти висновку про те, що базові транспортно-інфраструктурні об'єкти окремих видів транспорту, враховуючи їх нормативно визначену юридичну природу, а також тісний фактичний та юридичний зв'язок із земельними ділянками, на яких вони розташовані, мають правовий режим нерухомого майна. Цей висновок обґрунтовується тісним правовим зв'язком відповідного об'єкта транспортної інфраструктури з обслуговуючою його земельною ділянкою, що має відповідне цільове призначення. За допомогою господарсько-правових норм, що формують вказаний правовий режим, вітчизняний законодавець намагається забезпечити всебічне та комплексне регулювання відносин у сфері формування та подальшого розвитку транспортної інфраструктури з урахуванням специфіки різних видів транспорту. Зокрема, у Законі чітко визначено правовий режим переданих для цих цілей земельних ділянок та інших інфраструктурних об'єктів, що забезпечують функціонування кожного виду транспорту: залізничного (ст. 22), морського (ст. 24), внутрішнього водного (ст. 27), автомобільного (ст. 30), авіаційного (ст. 32), міського електротранспорту (ст. 34) та відомчого (ст. 36). Окремо закріплено правовий режим земельних ділянок, що належать до кожного виду транспорту (ст. ст. 23, 25, 28, 31, 33, 35) та іншими нормативно-правовими актами України.

В Законі України «Про транспорт» [10] відсутнє загальне уніфіковане нормативне визначення транспортної інфраструктури. Між тим, здійснивши аналіз змістового наповнення інших нормативно-правових актів сучасного господарського законодавства України, що регулюють відносини у сфері функціонування різних видів вітчизняного транспорту, варто відмітити проблему термінологічного різноманіття основних напрямів нормативного використання словосполучення «транспортна інфраструктура». Цей висновок можна проілюструвати наступним.

На рівні Закону України «Про залізничний транспорт» відсутнє визначення поняття «інфраструктура залізничного транспорту». Однак, у статті 5 цього закону визначається перелік майна залізничного транспорту загального користування, яке підпадає під це поняття. Зокрема, до складу такого майна входять «магістральні залізничні лінії загального користування та розміщені на них технологічні споруди, передавальні пристрої, що безпосередньо використовуються для забезпечення процесу перевезень, а саме: залізничні станції та колії загального користування, тягові підстанції, контактна мережа та інші пристрої технологічного електропостачання, системи сигналізації, централізації, блокування та управління рухом поїздів, об'єкти і майно, призначені безпосередньо для виконання аварійно-відновлювальних робіт» [11]. При цьому, поняття «інфраструктура залізничного транспорту» закріплено у Правилах перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 № 1196. Так, інфраструктура залізничного транспорту – це технологічний комплекс, до складу якого входять: залізничні шляхи сполучення, залізничні станції, пристрої енергопостачання, зв'язку, сигналізації, централізації, блокування, інформаційні комплекси і система керування рухом та ін., що забезпечують функціонування єдиного комплексу перевезень залізничним транспортом загального користування (розділі 1, п. 1.7, абз. 16) [12]. Подібне визначення закріплено у Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця», що затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 02.03.2020 № 204/175 [13]. Звертає на себе увагу те, що більш широке та деталізоване визначення, закріплене в Технічному регламенті безпеки інфраструктури залізничного транспорту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 494, який розроблений з урахуванням вимог директив ЄС [14]. Відповідно до підпункту 3 пункту 2 Технічного регламенту безпеки інфраструктури залізничного транспорту інфраструктура залізничного транспорту – це технологічний комплекс, що включає залізничні колії загального користування (в тому числі під'їзні колії), інженерні споруди (мости, тунелі, віадуки тощо), електричні мережі, тягові підстанції та інші пристрої технологічного електропостачання, контактну мережу, системи сигналізації, централізації, блокування, зв'язку і телекомунікацій, інформаційні комплекси та системи управління рухом поїздів, шляхи доступу пасажирів та вантажів до елементів інфраструктури,

захисні лісонасадження, локомотивні та вагонні депо, пункти технічного обслуговування вагонів, вокзали, а також інші будівлі, споруди, пристрої та обладнання, що забезпечують функціонування такого комплексу та використовуються для надання послуг з перевезення пасажирів та вантажів залізничним транспортом. До складу інфраструктури залізничного транспорту не входить залізнична інфраструктура, якою володіє суб'єкт господарювання і використовує її виключно для власних потреб та на якій працює рухомий склад залізничного транспорту, що не має права виходу на інфраструктуру залізничного транспорту [14]. Таким чином, хоча вказані легальні визначення «інфраструктури залізничного транспорту» не містять відвертих суперечностей, для забезпечення правової визначеності та більш чіткого праворозуміння вбачається необхідною термінологічна уніфікація досліджуваного понятійно-категоріального апарату.

Відповідно до нормативних положень Закону України «Про внутрішній водний транспорт» інфраструктура внутрішнього водного транспорту – це сукупність об'єктів, що забезпечують судноплавство внутрішніми водними шляхами, яка включає гідротехнічні споруди внутрішніх водних шляхів, рейди, затони, місця стоянки суден, засоби навігаційного обладнання та гідрографічного забезпечення судноплавства, об'єкти річкової інформаційної служби, мережі та споруди зв'язку, сигналізації, інформування та управління рухом суден, а також судна і плаваюче обладнання, призначені для виконання шляхових робіт, та інші об'єкти, що забезпечують судноплавство внутрішніми водними шляхами [15]. У той же час дещо інший підхід застосовано у положеннях Закону України «Про морські порти», у якому закріплено перелік об'єктів портової інфраструктури. Так до об'єктів портової інфраструктури відносяться рухомі та нерухомі об'єкти, що забезпечують функціонування морського порту, у тому числі акваторія, гідротехнічні споруди, доки, буксири, криголами та інші судна портового флоту, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден, інформаційні системи, перевантажувальне обладнання, залізничні та автомобільні під'їзні шляхи, лінії зв'язку, засоби тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інші засоби, обладнання, інженерні комунікації, розташовані в межах території та акваторії морського порту і призначені для забезпечення безпеки мореплавства, надання послуг, забезпечення державного нагляду (контролю) в морському порту [16]. Варто зауважити деяку допущену законодавцем термінологічну неточність, адже ст. 181 чинного Цивільного кодексу України оперує категорією нерухомі і рухомі речі. При цьому неру-

хомими речами законодавець термінологічно пропонує визначати нерухоме майно та нерухомість. У зв'язку із зазначеним вважаємо необхідним привести положення Закону України «Про морські порти» у відповідність з положеннями Цивільного кодексу України, як нормативно правового акту, що має вищу нормативну силу. Відповідно у положеннях вказаного Закону України варто застосовувати терміни «рухоме та нерухоме майно».

Щодо визначення інфраструктури автомобільного транспорту, треба зауважити, що чинний Закон України «Про автомобільний транспорт», хоча і прямо не надає визначення поняття автомобільної інфраструктури, однак відносить до її складових наступні елементи. Це «всі види автомобільних доріг, автовокзали, автостанції, автобусні зупинки, місця посадки та висадки пасажирів, стоянки таксі і транспортних засобів, місця навантаження та розвантаження вантажних автомобілів, зони габаритно-вагового контролю, інші об'єкти, що використовуються автомобільними перевізниками для забезпечення діяльності автомобільного транспорту» [17].

Якщо звернутися до вітчизняного законодавства у сфері будівництва, то можна зустріти інший підхід. Так, у Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» закріплено визначення «інженерно-транспортна інфраструктура», під яким необхідно розуміти комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій. При цьому, цей закон окремо виділяє два види об'єктів: об'єкти інженерної інфраструктури і відносить до них водопостачання, водовідведення, тепло-, електро-, газопостачання, об'єкти телефонізації, трубопровідного транспорту та об'єкти дорожньо-транспортної інфраструктури і відносить до останніх залізничні та автомобільні дороги, мостові споруди, підприємства та парк автотранспорту, об'єкти автосервісу, міжселенні транспортні маршрути, авто- та залізничні станції, авто-, залізничні, річкові, морські вокзали, об'єкти повітряного транспорту [18]. У Законі України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж» законодавцем дає визначення поняттю «інфраструктура об'єкта транспорту». Так, «інфраструктура об'єкта транспорту - це виробничо-технологічні комплекси і споруди авіаційного, автомобільного, залізничного, морського і річкового, трубопровідного транспорту, міського електротранспорту, що надаються або можуть надаватися власником інфраструктури об'єкта доступу у користування замовнику на договірних засадах; що є виробничо-технологічними комплексами і спорудами авіаційного, автомобільного, залізничного, морського і річкового, трубопровідного транспорту, міського електротранспорту, що надаються або можуть на-

даватися власником інфраструктури об'єкта доступу у користування замовнику на договірних засадах» [19].

Слід зазначити, що проведений аналіз чинного законодавства України дозволяє зробити наступні висновки. На сьогодні єдиного уніфікованого визначення поняття «транспортна інфраструктура» не закріплено. Водночас у окремих нормативно-правових актах, що регулюють відносини у сфері функціонування різних видів вітчизняного транспорту, закріплені детальні визначення окремих елементів транспортної інфраструктури та активно використовується різноманітні термінологічні сполучення. Відсутність уніфікованого визначення «транспортної інфраструктури» у вітчизняному законодавстві створює проблеми в правозастосуванні. Важливо розробити єдину термінологію для чіткого розуміння та регулювання відносин у сфері транспортної інфраструктури. Уніфікація нормативно-правової бази має починатися з уніфікації термінів і понять, що стане важливим кроком на шляху інтеграції України у світовий простір.

Отже, визначивши проблему відсутності єдиного уніфікованого законодавчого визначення поняття «транспортна інфраструктура», доцільно звернутися до вирішення цієї проблеми на рівні сучасної юридичної доктрини. Слід підтримати тезу М. Любченка про те, що значення понять для права важко переоцінити, адже правова дійсність підлягає дослідженню, вивченню на основі узагальнення, яке є можливим саме за допомогою правових понять. Правові поняття є основним засобом узагальнення у праві, за допомогою якого відбувається перехід від казуїстичного до абстрактного регулювання суспільних відносин» [20, с.50]. Слід підтримати позицію і у тому, що комплексний та динамічний характер предмета правового регулювання транспортних відносин, закономірно, стає предметом дослідження не лише з боку фахівців у галузі цивільного, господарського та адміністративного права, але й економістів та інженерів. Значення понять для права важко переоцінити, адже правова дійсність підлягає дослідженню, вивченню на основі узагальнення, яке є можливим саме за допомогою правових понять. Правові поняття є основним засобом узагальнення у праві, за допомогою якого відбувається перехід від казуїстичного до абстрактного регулювання суспільних відносин» [20, с.50]. Для пошуку рішень щодо уніфікації визначення поняття «транспортна інфраструктура», з огляду на багатогранність цього питання, необхідно звернутися до сучасних наукових пошуків не лише у галузі права, а й розглянути економічні підходи.

Поняття «інфраструктура» почало використовуватися в юридичних текстах на сучасному етапі ста-

новлення транспортного права, що було спричинено розвитком транспортних послуг, пов'язаних з використанням певних об'єктів, зокрема нових технологічних об'єктів. Впровадження цих новітніх технологій у транспортну галузь вимагає адаптації правових норм для забезпечення ефективного регулювання. Термін «інфраструктура» походить від латинських слів «infra» (нижче, під) і «structura» (будова, розташування), що відображає її фундаментальну роль як основи, на якій базується вся транспортна діяльність. У сучасних словниках української мови термін «інфраструктура» визначено як сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу та і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальну і професійну освіту, охорону здоров'я тощо) [21]. У юридичній та економічній літературі транспорт зазвичай визначається як сукупність засобів, призначених для переміщення людей, вантажів, сигналів та інформації з одного місця в інше [22, с. 356]. Це визначення відображає комплексність та багатогранність транспортної системи, яка включає не тільки фізичні об'єкти, але й технологічні процеси та інформаційні потоки.

Зокрема за О. Пікулик розглядає транспортну інфраструктуру у досить широкому значенні та відносить до останньої «транспортні комунікації, об'єкти з обслуговування перевезень, об'єкти технічного обслуговування та ремонту, які забезпечують потреби у наданні транспортних послуг» [23, с. 289]. Поряд із цим, наприклад, Н. Лавренюк розглядає транспортну інфраструктуру як «систему об'єктів й транспортних мереж, які забезпечують здійснення транспортної діяльності у процесі транспортного співробітництва України та ЄС в межах транспортної політики ЄС» [24, с. 87], на наш погляд такий підхід, хоча і враховує міжнародний аспект та співробітництво, що важливо для інтеграції в європейський транспортний простір, може обмежити застосування цього визначення в інших вітчизняних нормативно-правових актах. Більш широке та універсальне визначення сформували В. Ляшенко, Н. Трушкіна, А. Шевченко. Так, автори вважають, що транспортна інфраструктура охоплює всі споруди, які необхідні для процесу транспортування, зокрема: шляхи сполучення; об'єкти інфраструктури (термінали, хаби, портали, склади тощо); допоміжні об'єкти транспортних систем (система контролю руху на транспорті, інформаційно-комунікаційні технології, логістичні центри, «сухі» порти, системи електропостачання для функціонування тягових та нетягових споживачів) [25, с.189–90]. В. Шемаєв зазначає, що транспортна інфраструктура є складовою єдиної транспортної системи, що має забезпечити умови її функціонування, об'єктами якої є стаціонарні спо-

руди, у т. ч. дороги, залізниці, дистанційні шляхи, водні шляхи, канали, трубопроводи та термінали (аеропорти, залізничні вокзали, автовокзали, склади, термінали вантажних перевезень, автозаправні станції (включаючи паливозаправні станції та АЗС) та морські порти) [26, с. 21].

У наукових джерелах можна зустріти розуміння «транспортна інфраструктура» і у більш вузькому сенсі. Так, Ю. Крихтіна, розглядає його як сукупність автошляхів (дорожнє покриття), інженерних споруд, призначених для руху транспортних засобів (мостові конструкції, шляхопроводи, естакади), гідротехнічних споруд (тунелі), об'єктів дорожнього сервісу, елементів облаштування доріг, дорожніх служб обслуговування [27, с. 33]. В. Пархета формулює визначення транспортної інфраструктури як «систему доріг, інженерних мереж, державних і приватних підприємств і організацій, що обслуговують, об'єкти, які займаються ремонтом, будівництвом, реконструкцією, а також експлуатацією доріг, мостів, дорожніх шляхів» [28, с. 257]. Таке визначення транспортної інфраструктури, хоча і має комплексний характер та охоплює всі елементи дорожньої інфраструктури, від будівництва до експлуатації, однак, на наш погляд, занадто зосереджений на дорожній інфраструктурі та залишає поза увагою інші види транспорту. Л. Каїра поняття «транспортна інфраструктура» ототожнює з поняттям «єдина транспортна система», зазначаючи, що основними складовими транспортної інфраструктури України є автомобільний та міський транспорт; залізничний транспорт; трубопровідний транспорт; авіаційний транспорт; водний транспорт; дорожнє господарство; поштовий зв'язок [29, с. 33]. Такий підхід вважаємо дискусійним адже на наш погляд помилко ототожнювати поняття «транспортна система» та «транспортна інфраструктура». Як система права входить у правову систему і є базовою так і транспортна інфраструктура входить до транспортної системи і є основним її елементом. Цей висновок підтверджується і на рівні закону. Так відповідно ст. 21 ЗУ «Про транспорт», єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування. Єдина транспортна система повинна відповідати вимогам суспільного виробництва та національної безпеки, мати розгалужену інфраструктуру для надання всього комплексу транспортних послуг, у тому числі для складування і технологічної підготовки вантажів до транспортування, забезпечувати зовнішньоекономічні зв'язки України.

Таким чином, можна зробити висновок, що доктринальні підходи до вирішення проблеми досліджуваного питання не відзначаються єдністю та лаконічністю. Основні недоліки полягають у можливому надмірному узагальненні, концентрації уваги лише на одному виді транспорту або напрямі, який ускладнює практичне застосування, що дозволяє стверджувати про існування понятійної проблеми і на рівні сучасної правової доктрини.

Крім цього, не можна не враховувати той факт, що технології, про які писали письменники-фантасти, вже стають реальністю нашого сьогодення. Транспортна інфраструктура активно розвивається в умовах цифровізації, коли техніко-технологічні новації виходять на перший план, займаючи дедалі більше місця в кожній сфері людського життя. Поява сучасних видів транспортних засобів (високо- або навіть повністю автоматизованих) обумовлює необхідність створення відповідного смарт-середовища, яке забезпечить належний рівень їх функціонування. Недарма у сфері дорожнього руху закордонних фахівців вже давно поряд з поняттям «транспортна інфраструктура» активно стало застосовуватися поняття «високотехнологічні транспортні системи» (advanced intelligent transportation systems, або ITS) [30; 31; 32]. Це підтверджується і на рівні Національної транспортної стратегії, відповідно до якої одними із завдань державного управління та регулювання у цій сфері є створення умов для впровадження інтегрованих інформаційних систем для пасажирів та вантажовласників, стимулювання впровадження інноваційних технологій (смарт-інфраструктури та смарт-мобільності) та інтелектуальних транспортних систем, підвищення пропускнуєї спроможності дорожньої мережі шляхом впровадження інтелектуальних транспортних систем, створення модернізованої високотехнологічної транспортної інфраструктури, включаючи розбудову мережі логістичних систем інноваційного типу для обслуговування пасажирів та обробки вантажів, формування інтелектуальних транспортних систем, провадження інтелектуальних транспортних систем та систем управління рухом на наземному та водному транспорті (ERTMS, ITS, SST та LRIT, RIS; SMART-тахографи) тощо [9]. Сутність поняття «інтелектуальна транспортна система» розкривається в ст. 4 директиви Єврокомісії 2010/40/EU від 7 липня 2010 р. «Про загальні принципи розміщення ITS у сфері дорожнього транспорту та взаємодії з іншими видами транспорту». Під нею розуміється система, в якій інформаційні та комунікаційні технології застосовуються у сфері дорожнього транспорту, включаючи інфраструктуру, транспортні засоби та користувачів, для управління дорожнім рухом, а також для взаємодії з іншими видами транспорту [33].

Аналіз наведених документів дозволяє зробити висновок, що поняттям «інтелектуальна транспортна система» охоплюється лише та частина змісту понять «транспортний засіб», «транспортна інфраструктура», яка пов'язана з телекомунікаціями, електронним обладнанням, інформаційними технологіями. Тобто, це поняття не включає в себе всього розмаїття суттєвих ознак, якими наразі характеризуються транспортний засіб і транспортна інфраструктура. Отже, можна стверджувати, що поняття «інтелектуальна транспортна система» необхідне для позначення тих предметів, які в сукупності використовуються для реалізації інноваційних послуг у сфері управління рухом щодо різних видів транспорту.

Слід підтримати пропозиції Т. Коломоєць і Д. Крємової, щодо закріплення поняття «транспортна інфраструктура» у Законі України «Про транспорт» [34, с. 519]. При цьому цілком логічно виглядає пропозиція використовувати «узагальнений» описовий підхід при формуванні норми-дефініції, що у свою чергу дозволить усунути передумови для унормування перерахування можливих форм зовнішнього прояву транспортної інфраструктури [34, с. 520]. Однак, з визначення «узагальненого» описового підходу, і зведення до дефініції «транспортна інфраструктура-об'єкти, споруди, діяльності, що зорієнтовані на забезпечення функціонування транспортної системи, життєдіяльності суспільства» [34, с. 519] потенційно може призвести до того, що поняття транспортної інфраструктури стане дуже широким і неоднозначним. Це може ускладнити розуміння та застосування вітчизняного законодавства в практичних ситуаціях, оскільки будь-який об'єкт чи діяльність у цій сфері можуть бути тлумачені як частина транспортної інфраструктури.

З урахуванням вищезазначеного, під час розробки визначення поняття «транспортна інфраструктура» доцільно враховувати наступне. Поняття «транспортна інфраструктура» з юридичної точки зору необхідно розглядати враховуючи його економічну складову. В умовах ринкової економіки поняття «транспортна інфраструктура» використовується для абстрактного вираження реально існуючих виробничих відносин у взаємодії з розвитком продуктивних сил. Транспортна інфраструктура забезпечує оптимальні умови для функціонування економічних суб'єктів, сприяє зростанню продуктивності праці та підвищенню конкурентоспроможності економіки.

Висновки. Нормативні підходи до формулювання легального поняття «транспортна інфраструктура»

потребують узгодженості та уніфікації механізмів господарсько-правового регулювання функціонування різних видів транспорту. Враховуючи євроінтеграційний вектор обраного нашим суспільством шляху розвитку, необхідна інституціональна координація з транспортним законодавством інших країн Євросоюзу. Дотримання одноманітних європейських стандартів забезпечить консолідованість та єдність господарсько-правового регулювання відносин у межах єдиного Європейського транспортного простору. У зв'язку з цим, категоріально-понятійний апарат, що використовується у вітчизняних нормативно-правових актах, повинен дозволити уніфікувати регламентацію відносин у сфері надання транспортних послуг на Європейському транспортному ринку. У свою чергу це призведе до укрупнення та підвищення професійними гравцями ринку якості та безпечності надання транспортних послуг. При цьому Україна, враховуючи сучасні тенденції розвитку європейського та світового ринків надання транспортних послуг, повинна вже зараз розвивати елементи транспортної інфраструктури, що забезпечують максимальну безпечність управління транспортними системами, а також використання транспортної інфраструктури для впровадження у транспортний простір новітніх високотехнологічних транспортних засобів.

Таким чином, нормативні підходи щодо використання поняття «транспортна інфраструктура», які закріплені у вітчизняному господарсько-правовому законодавстві та доктрині, не відповідають потребам сучасного економічного та технічного розвитку нашої країни. На даний час з урахуванням тенденції до уніфікації транспортного законодавства України доцільно закріпити в ньому єдине, спільне для всіх видів транспорту поняття «транспортна інфраструктура», сформулювавши його наступним чином: це спрямована на забезпечення перевізного процесу система інженерно-технічних, допоміжних виробничих об'єктів, технологічних рішень (включаючи предмети і явища реального та віртуального світу), функціонування якої підтримується соціально-економічною, організаційною діяльністю. Закріплення такого змісту поняття «транспортна інфраструктура» зумовить розвиток усіх складових системи понятійно-категоріального апарату вітчизняного господарського права у сфері транспортних відносин. Причому у міру розвитку технологічних процесів вітчизняне семантичне поле застосування цих категорій та понять може розширюватися без обмежень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтяк Г. А. Теоретико – методичні підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура регіону». *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_35.
2. Заблудська І. В., Бузько І. Р., Зеленко О. О., Хорошилова І. О. Інфраструктурне забезпечення розвитку транспортної системи регіону : колективна монографія. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 193 с.

3. Лавренюк Н. Поняття транспортної інфраструктури в умовах інтеграційних процесів Україна – ЄС. *Юридичний вісник*. 2018. № 4. С.82–88.
4. Криворучко О. Сутність транспортної інфраструктури України на сучасному етапі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 33. С. 25–28. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-33-4>.
5. Дмитрієва О. І. Транспортна інфраструктура як об'єкт державного регулювання. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2020. № 24. С. 52–63 DOI: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2020.24.0.52>.
6. Труніна І., Латишев К., Андрієнко М. Змістовно-дефінітивне навантаження поняття «інфраструктура» стосовно транспортного ринку. *Економіка та суспільство*. 2021. № 30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-31>.
7. Коломоець Т. О., Кремова Д. С. «Транспортна інфраструктура» – складова термінологічного ряду у законодавстві України: пропозиція одо закріплення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022 № 6. С. 517–520. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/11>.
8. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.
9. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.
10. Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 р. № 232-94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Про залізничний транспорт : Закон України від 04.07.1996 р. № 273-96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : наказ Мінтрансв'язку України від 27.12.2006 р. № 1196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text>.
13. Про затвердження Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця» : наказ МВС України та Мінінфраструктури від 02.03.2020 р. № 204/175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-20/ed20200302#n19>.
14. Про затвердження Технічного регламенту безпеки інфраструктури залізничного транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 494. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/494-2013-%D0%BF/ed20240203#n89>.
15. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03.12.2020 р. № 1054-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text>.
16. Про морські порти України : Закон України від 17.05.2012 р. № 4709-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4709-17#Text>.
17. Закон України «Про автомобільний транспорт». від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2344-14>.
18. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.
19. Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж : Закон України від 07.02.2017 № 1834-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-19#Text>.
20. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. з дод. і допов. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 503 с.
22. Ложачевська О. М. Управління функціонування та розвитком транспортного комплексу регіону: монографія. Київ : НАУ, 2002. 248 с.
23. Пикулик О.Б. Пріоритетні напрямки розвитку транспортної системи Західного регіону України в умовах Європейської інтеграції. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі України*. 2008. № 7. Серія Економічні науки. С. 284-291.
24. Лавринюк Н. Поняття транспортної інфраструктури в умовах інтеграційних процесів Україна-ЄС. *Юридичний вісник*. 2018. № 4. С. 82–88.

25. Ляшенко В., Трушкіна Н., Шевченко А. Теоретичні підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура економічного району». *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2020. Вип. 49. С. 186–193. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure49-32>.
26. Шемаєв В. В. Теоретико-методологічні засади та пріоритети розвитку транспортної інфраструктури в системі економічної безпеки України : монографія. Київ: НУОУ, 2018. 366 с.
27. Крихтіна Ю. О. Державна політика розвитку транспортної галузі України: теорія, методологія, практика : монографія. Харків : Діса плюс, 2022. 336 с.
28. Пархета В.І. Адміністративно-правове забезпечення функціонування сфери дорожньої інфраструктури в Україні та визначення перспектив його удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 256–259.
29. Каїра Л. Г. Транспортна інфраструктура України. Інвестиційна пріоритетність галузей економіки : монографія. Харків : Діса Плюс, 2021. С. 141–167.
30. Brechtel, S., Dillmann, R. 2011. Probabilistic MDP-behavior planning for cars. *Proceedings of the IEEE Conference on Intelligent Transportation Systems*. DOI: 10.1109/ITSC.2011.6082928.
31. Bonnin, S., Weisswange, T.H., Kummert, F., Schmuedderich, J. General behavior prediction by a combination of scenario-specific models. *Proceedings of the IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*. 2014. No. 15(4). pp. 1478–1488. DOI: 10.1109/TITS.2014.2299340. 88 с.
32. Ulbrich, S. and Maurer, M. 2013. Probabilistic online POMDP decision making for lane changes in fully automated driving. *Proceedings of the 16th International Conference on Intelligent Transportation Systems (ITSC)*. DOI: 10.1109/ITSC.2013.6728533. 110, 118.
33. Directive 2010/40/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the framework for the deployment of Intelligent Transport Systems in the field of road transport and for interfaces with other modes of transport. – OJ L 207, 6.8.2010, pp. 1–13. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/2010/40/article/4>.
34. Коломоєць Т. О., Кремова Д. С. «Транспортна інфраструктура» – складова термінологічного ряду у законодавстві України: пропозиція одо закріплення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 517–520.

REFERENCES

1. Zhovtiak, H. A. (2011). Theoretical and methodological approaches to the definition of the concept “regional transport infrastructure. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_35 [in Ukrainian].
2. Zablodska, I. V., Buzko, I. R., Zelenko, O. O., & Khoroshilova, I. O. (2016). *Infrastructure support for the development of the region's transport system*. Severodonetsk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].
3. Lavreniuk, N. (2018). The concept of transport infrastructure in the context of integration processes Ukraine – EU. *Yurydychnyi visnyk*, 4, 82–88 [in Ukrainian].
4. Kryvoruchko, O. (2019). The essence of Ukraine's transport infrastructure at the current stage. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Seriiia “Ekonomichni nauky”, 33, 25–28. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-33-4> [in Ukrainian].
5. Dmytrieva, O. I. (2020). Transport infrastructure as an object of state regulation. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva*, 24, 52–63. <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2020.24.0.52> [in Ukrainian].
6. Trunina, I., Latishev, K., & Andriienko, M. (2021). Content-definitive load of the concept “infrastructure” concerning the transport market. *Ekonomika ta suspilstvo*, 30. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-31> [in Ukrainian].
7. Kolomoiets, T. O., & Kremova, D. S. (2022). “Transport infrastructure” – a component of the terminological series in the legislation of Ukraine: A proposal for consolidation. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 517–520. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/11> [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). Order On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030, No. 430-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). Order On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030, No. 430-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (1994). Law of Ukraine On transport, No. 232-/94-VR). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). Law of Ukraine On railway transport, No. 273-96-VR). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Ministry of Transport and Communications of Ukraine. (2006). Order On approval of the Rules for the carriage of passengers, baggage, cargo baggage, and mail by rail in Ukraine, No. 1196. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text> [in Ukrainian].
13. Ministry of Internal Affairs of Ukraine & Ministry of Infrastructure. (2020). Order On approval of the procedure for interaction of police units with the units of JSC “Ukrainian Railways”, No. 204/175. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-20/ed20200302#n19> [in Ukrainian].
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2013). Resolution On approval of the Technical Regulation on Railway Infrastructure Safety, No. 494. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/494-2013-%D0%BF/ed20240203#n89> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). Law of Ukraine On internal water transport, No. 1054-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text> [in Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). Law of Ukraine On sea ports of Ukraine, No. 4709-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4709-17#Text> [in Ukrainian].
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Law of Ukraine On automobile transport (Law No. 2344-III). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2344-14> [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). Law of Ukraine On regulation of urban planning activities, No. 3038-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> [in Ukrainian].
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Law of Ukraine On access to construction, transport, and energy facilities for the development of electronic communication networks, No. 1834-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-19#Text> [in Ukrainian].
20. Liubchenko, M. I. (2015). *Legal terminology: Concepts, features, types*. Kharkiv: TOV “Vydavnytstvo prava liudyny” [in Ukrainian].
21. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Comprehensive explanatory dictionary of modern Ukrainian language*. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].
22. Lozhachevska, O. M. (2002). *Management of the functioning and development of the regional transport complex*. Kyiv: NAU [in Ukrainian].
23. Pykylyk, O. B. (2008). Priority directions for the development of the transport system of the Western region of Ukraine under European integration. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*, 7, 284–291 [in Ukrainian].
24. Lavryniuk, N. (2018). The concept of transport infrastructure in the context of integration processes Ukraine-EU. *Yurydychnyi visnyk*, 4, 82–88 [in Ukrainian].
25. Liashenko, V., Trushkina, N., & Shevchenko, A. (2020). Theoretical approaches to defining the concept of “economic district transport infrastructure”. *Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*, 49, 186–193. <https://doi.org/10.32843/infrastructure49-32> [in Ukrainian].
26. Shemaiev, V. V. (2018). *Theoretical and methodological principles and priorities for the development of transport infrastructure in Ukraine’s economic security system*. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].
27. Krykhtina, Yu. O. (2022). *State policy for the development of Ukraine’s transport industry: Theory, methodology, practice*. Kharkiv: Disa Plus [in Ukrainian].
28. Parkheta, V. I. (2020). Administrative and legal support for the functioning of the road infrastructure in Ukraine and prospects for its improvement. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 9, 256–259 [in Ukrainian].
29. Kaira, L. H. (2021). *Transport infrastructure of Ukraine. Investment priority of economic sectors*. Kharkiv: Disa Plus [in Ukrainian].
30. Brechtel, S., & Dillmann, R. (2011). Probabilistic MDP-behavior planning for cars. *Proceedings of the IEEE Conference on Intelligent Transportation Systems*. <https://doi.org/10.1109/ITSC.2011.6082928> [in English].
31. Bonnin, S., Weisswange, T. H., Kummert, F., & Schmuedderich, J. (2014). General behavior prediction by a combination of scenario-specific models. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 15(4), 1478–1488. <https://doi.org/10.1109/TITS.2014.2299340> [in English].
32. Ulbrich, S., & Maurer, M. (2013). Probabilistic online POMDP decision making for lane changes in fully automated driving. *Proceedings of the 16th International Conference on Intelligent Transportation Systems (ITSC)*. <https://doi.org/10.1109/ITSC.2013.6728533> [in English].

33. Directive 2010/40/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the framework for the deployment of Intelligent Transport Systems in the field of road transport and for interfaces with other modes of transport. OJ L 207, 6.8.2010, 1–13. Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/eudr/2010/40/article/4> [in English].
34. Kolomoiets, T. O., & Kremova, D. S. (2022). “Transport infrastructure” – a component of the terminological series in Ukraine’s legislation: A proposal for consolidation. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 517–520 [in Ukrainian].

TURCHENKO IHOR

PhD in Law

CRITICAL ANALYSIS OF CURRENT DOCTRINAL AND LEGISLATIVE APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CATEGORY «TRANSPORT INFRASTRUCTURE»

Problem setting. The economic and legal support for the development of transport infrastructure is crucial for Ukraine’s recovery and economic growth. Integrating the economy into the unified European space and rebuilding regions affected by Russian aggression are impossible without modernizing civilian, particularly transport, infrastructure. This requires improving the current legislation regulating transport relations. The proper functioning of the infrastructure aligns with Ukraine’s aspiration to unite with European nations. The strategic course towards EU membership necessitates harmonizing national legislation with European standards in transport and infrastructure. Clearly defining the term “transport infrastructure” in the legislation will create a transparent legal environment conducive to attracting foreign investment and fostering partnerships with EU member states. This will also enhance the competitiveness of Ukraine’s transport infrastructure on the international level, ensuring its resilience in the context of globalization and technological advancement. Therefore, a doctrinal study of the term «transport infrastructure» is essential for establishing a stable legal environment that will contribute to the country’s development.

Analysis of recent researches and publications. Taking into account the complexity and multifaceted nature of the category «transport infrastructure», its research was carried out by specialists in various fields of domestic jurisprudence. Thus, in her scientific work «Theoretical and Methodological Approaches to the Definition of the Concept of «Transport Infrastructure of a Region»», G. Zhovtyak made an attempt to deeply comprehend the essence of the concept of «Transport infrastructure of a region», to detail its components and to classify its elements. The issues of regulatory consolidation of the concept of «Transport infrastructure» were also the subject of research in the collective monograph of I. Zablodska, I. Buzko, O. Zelenko and I. Khoroshylova «Infrastructural Support for the Development of the Regional Transport System». This aspect was also considered in the works of N. Lavreniuk «The Concept of Transport Infrastructure in the Context of Ukraine-EU Integration Processes», O. Kryvoruchko «The Essence of Transport Infrastructure of Ukraine at the Present Stage», O. Dmytrieva «Transport Infrastructure as an Object of State Regulation». It is also worth noting the study of I. Trunina, K. Latyshev and M. Andrienko «Content and Definitional Load of the Concept of «Infrastructure» in Relation to the Transport Market», and the work of T. Kolomoiets and D. Kremenova «Transport Infrastructure as a Component of the Terminology in the Legislation of Ukraine: Proposals for Enshrining», etc.

Purpose of research is to conduct a comprehensive analysis of the current legislation of Ukraine and doctrinal approaches regarding the definition of «transport infrastructure» with the aim of developing well-founded proposals for its effective regulatory establishment in domestic legislation.

Article’s main body. The article provides a comprehensive critical analysis of doctrinal and regulatory approaches to defining the category of «transport infrastructure». The main components of transport infrastructure are identified, and various scholarly perspectives on its definition are examined. The article highlights the crucial role of transport infrastructure in the development of Ukraine’s modern economy, with a particular emphasis on its impact on the socio-economic growth of the country. It is emphasized that transport infrastructure is a complex of construction and engineering structures, technical means, and equipment that ensure the efficient functioning of the transport system and facilitate the uninterrupted movement of goods, services, and passengers. It performs significant socio-political, economic, and cultural functions. The article establishes that existing regulatory approaches to the use of the term «transport infrastructure», as enshrined in domestic economic and legal legislation and doctrine, do not meet the requirements of Ukraine’s current economic and technical development. In view of the trend toward the unification of Ukraine’s transport legislation, it is proposed to establish a single, universal definition of «transport infrastructure» applicable to all modes of transport. The following definition is suggested: «Transport infrastructure is a system of engineering and auxiliary production facilities

and technological solutions (including tools of the real and virtual world) aimed at ensuring the transportation process, the functioning of which is supported by socio-economic and organizational activities».

Conclusions and prospects for the development. The normative approaches to defining the legal concept of “transport infrastructure” require coherence and unification of the mechanisms for economic and legal regulation of various types of transport. Considering the Euro-integration vector chosen by our society for development, institutional coordination with the transport legislation of other European Union countries is necessary. Adhering to uniform European standards will ensure the consolidation and unity of economic and legal regulation of relationships within the single European transport space. In this regard, the categorical and conceptual apparatus used in domestic regulatory acts should enable the unification of regulations governing the provision of transport services in the European transport market. This, in turn, will lead to an increase in the quality and safety of transport services provided by professional market players. At the same time, Ukraine, considering current trends in the development of European and global transport service markets, must start developing elements of transport infrastructure that ensure maximum safety in managing transport systems, as well as the use of transport infrastructure to introduce new high-tech vehicles into the transport space.

Thus, the normative approaches regarding the use of the term “transport infrastructure,” as established in domestic economic and legal legislation and doctrine, do not meet the needs of the modern economic and technical development of our country. Currently, given the trend towards the unification of transport legislation in Ukraine, it is advisable to establish a unified concept of “transport infrastructure” applicable to all types of transport, formulated as follows: it is a system of engineering and technical support, auxiliary production facilities, and technological solutions (including objects and phenomena from both the real and virtual worlds) aimed at ensuring the transportation process, with its functioning supported by socio-economic and organizational activities. Establishing such a definition of “transport infrastructure” will promote the development of all components of the conceptual and categorical apparatus of domestic economic law in the field of transport relations. Moreover, as technological processes develop, the domestic semantic field for the application of these categories and concepts can expand without limitations.

Key words: transport infrastructure, economic and legal legislation, economic development, transport contract, transport relations.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Турченко І. В. Критичний аналіз сучасних доктринальних та законодавчих підходів до визначення категорії «транспортна інфраструктура». *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 20–31.

ЛИСЕЮК АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України
ORCID 0000-0002-9026-1188

СВІНЦИЦЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

УДК 340+342.9

DOI 10.37772/2518-1718-2024-4(48)-4

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена розгляду питань правового забезпечення кібербезпеки України в умовах правового режиму воєнного стану та необхідності продовження євроінтеграції. У процесі наукового дослідження визначено, що захист кіберпростору виступає стратегічно важливим пріоритетом у системі національної безпеки України. Наголошено, що Україна під час широкомасштабного вторгнення росії зустрічається з кібератаками та кіберзлочинами з боку держави-агресора. Підкреслено, що в умовах тривання воєнних дій на території України питання захисту національних інтересів та критичної інформаційної інфраструктури набувають особливо гострої актуальності. Зазначено, що для відвернення кіберзагроз та захисту території й інформаційного простору держави наразі потрібна концентрація всіх видів ресурсів та впорядкування повноважень відповідних суб'єктів забезпечення кібербезпеки у поєднанні з ефективною державною політикою та відповідним нормативно-правовим забезпеченням зазначеної сфери. Розглянуті положення чинних нормативно-правових актів та документів стратегічного планування в сфері кібербезпеки. Так, проаналізовані окремі норми Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», положення Стратегії національної безпеки України та Стратегії кібербезпеки України. Встановлено, що важливими завданнями також постають поглиблення співпраці з міжнародними партнерами у сфері кібербезпеки, запровадження нових ініціатив щодо зміцнення кіберзахисту, а також співпраця в сфері протидії та попередження кіберактивності злочинців. Зроблені висновки, що для забезпечення захисту кіберпростору в Україні необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу у сфері кібербезпеки, впроваджувати заходи щодо поглиблення євроінтеграційних процесів шляхом забезпечення ефективної імплементації положень європейського законодавства.

Ключові слова: воєнний стан, євроінтеграція, кібербезпека, кіберзахист, кіберпростір, правове регулювання.

Постановка проблеми. Питання нормативно-правового регулювання сфери кібербезпеки зберігають значну актуальність в умовах правового режиму воєнного стану та необхідності поглиблення євроінтеграційних процесів. Україна під час широкомасштабної агресії зустрічається з різними видами кібератак та кіберзлочинів, країна-агресор прагне заблокувати надання електронних послуг наслідком чого є непоодинокі випадки порушення прав громадян, порушуються цілісність та конфіденційність персональних відомостей, здійснюються фішингові атаки, провокується інформаційно-психологічний натиск на людей [1]. Тож, захист кіберпростору в умовах зазначених викликів ви-

ступає стратегічно важливим пріоритетом у системі національної безпеки України.

Метою статті є розгляд особливостей та проблематики правового регулювання кібербезпеки України в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань забезпечення кібербезпеки присвячено чимало наукових праць вчених з різних наукових сфер.

Вчені В. Ліпкан та І. Діордіца досліджували національну систему кібербезпеки як складову частину системи забезпечення національної безпеки України та акцентували увагу на тому, що одним із ключових питань організації ефективної роботи національних

систем кібербезпеки залишається налагодження взаємодії між компетентними державними органами, які є суб'єктами кібернетичної безпеки, та здійснення координації з такої діяльності [2].

Ю. О. Загуменна розглядала актуальні питання кібербезпеки в контексті сучасних проблем правознавства та визначила шляхи вдосконалення правового регулювання боротьби з кіберзлочинністю в Україні, в тому числі виявила тенденції щодо універсалізації підходів законодавців різних країн у напрямі боротьби з кіберзлочинністю [3].

Науковці У. М. Ніконенко та О. В. Халіна досліджували організаційно-правовий механізм, який регламентує організацію процесу забезпечення кібербезпеки соціально-економічних систем в правовому полі та зазначили, що метою функціонування організаційно-правового механізму забезпечення кібербезпеки є організація процесу захисту кіберпростору через використання нормативно-правової бази як регулюючого інструменту та ефективне управління ресурсами суб'єкта господарювання [4].

О. А. Алексєєва висвітлювала питання правового забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури, в тому числі розглядала понятійний апарат у сфері забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури, її наукова праця містить аналіз чинного законодавства України у сфері забезпечення кібербезпеки та відповідного зарубіжного досвіду [5]. М. Tvaronavičienė, T. Plėta, S. D. Casa запропонували модель управління кібербезпекою критичної інфраструктури та дійшли висновку щодо необхідності впровадження комплексної моделі, яку можливо застосувати до будь-якого типу критичної інфраструктури [6]. T. Limba, T. Plėta, K. Agafonov, M. Damkus розглядали теоретичні аспекти моделі управління кібербезпекою, які можна використовувати для забезпечення безпеки критичної інфраструктури в організації або компанії та висловили думку, що головна проблема полягає в тому, що кібербезпека зазвичай розглядається як технічний аспект або технологія, яку можна легко реалізувати всередині організації, і це впровадження гарантуватиме кібербезпеку, втім таке ставлення має змінитися, тому що кібербезпека сьогодні це щось більше, ніж просто технологія [7].

Отже, як вбачається, тематика щодо проблем забезпечення кібербезпеки є актуальною та активно досліджуваною, втім окремі її аспекти не мають наукового розкриття та потребують додаткових наукових опрацювань.

Виклад основного матеріалу. Підкреслимо, що в умовах тривання воєнних дій на території України внаслідок широкомасштабного вторгнення росії питання захисту національних інтересів та критичної інформаційної інфраструктури набувають особливо

гострої актуальності. Тож, для відвернення кіберзагроз та захисту території й інформаційного простору держави наразі потрібна концентрація всіх видів ресурсів та впорядкування повноважень відповідних суб'єктів забезпечення кібербезпеки у поєднанні з дієвою державною політикою та ефективним нормативно-правовим забезпеченням зазначеної сфери.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [8] встановлює поняття кібербезпеки як захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі. Також норми статті 4 зазначеного закону визначають наступні об'єкти: 1) об'єкти кібербезпеки, якими є: конституційні права і свободи людини і громадянина; суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища; держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; об'єкти критичної інфраструктури; 2) об'єкти кіберзахисту, а саме: комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та військових формувань, утворених відповідно до закону; об'єкти критичної інформаційної інфраструктури; комунікаційні системи, які використовуються для задоволення суспільних потреб та/або реалізації правовідносин у сферах електронного урядування, електронних державних послуг, електронної комерції, електронного документообігу [8]. Перелічені об'єкти безпосередньо пов'язані з важливими інтересами людини і громадянина, суспільства, держави та національними інтересами України у кіберпросторі.

Слід погодитися, що формування та реалізація державної політики у сфері кібербезпеки, захист прав і свобод людини та громадянина, національних інтересів України у кіберпросторі, боротьба з кіберзлочинністю забезпечується Кабінетом Міністрів України, Уряд України також організовує та забезпечує необхідними силами, засобами і ресурсами функціонування національної системи кібербезпеки; формує вимоги та забезпечує функціонування системи аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури (крім об'єктів критичної інфраструктури у банківській системі України) [9, с. 120].

Отже, забезпечення кібербезпеки є пріоритетним завданням державної політики, водночас важливу

роль відіграє стратегічне планування в зазначеній сфері.

Так, Стратегія національної безпеки України [10], яка затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, встановлює, що реалізація пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки забезпечуватиметься зокрема за напрямом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для ефективної протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі. Також Стратегія національної безпеки України визначає основним завданням розвитку системи кібербезпеки – гарантування кіберстійкості та кібербезпеки національної інформаційної інфраструктури, зокрема в умовах цифрової трансформації та для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним вбачається розвиток сектору безпеки і оборони, для цього Україна: завершить створення національної системи кібербезпеки, сформує сучасні спроможності суб'єктів забезпечення кібербезпеки і кібероборони та зміцнить систему їх координації.

Доцільно зауважити, що Стратегія національної безпеки України є основою для розроблення документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони (в тому числі Стратегії кібербезпеки), які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації.

Стратегія кібербезпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 [11] серед передумов та чинників, які формують загрози кібербезпеці України визначає недосконалість нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки, її застарілість у сфері захисту інформації, повільну імплементацію положень європейського законодавства, недостатню врегульованість цифрової складової розслідування кримінальних правопорушень, а також низький рівень правової відповідальності за порушення вимог законодавства у цій сфері.

Водночас зазначена Стратегія регламентує наступні пріоритети забезпечення кібербезпеки України:

- 1) убезпечення кіберпростору задля захисту суверенітету держави та розвитку суспільства;
- 2) захист прав, свобод і законних інтересів громадян України у кіберпросторі;
- 3) європейська і євроатлантична інтеграція у сфері кібербезпеки.

Щодо формування стратегічних цілей Стратегія кібербезпеки України визначає наступні положення:

- 1) для формування потенціалу стримування (С) необхідним є досягнення таких стратегічних цілей: ціль С.1. «Дієва кібероборона»; ціль С.2. «Ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності у кіберпросторі та кібертероризму»; ціль С.3. «Ефектив-

на протидія кіберзлочинності»; ціль С.4. «Розвиток асиметричних інструментів стримування»;

для набуття кіберстійкості (К) необхідним є досягнення таких стратегічних цілей: ціль К.1. «Національна кіберготовність та надійний кіберзахист»; ціль К.2. «Професійне вдосконалення, кіберобізнане суспільство та науково-технічне забезпечення кібербезпеки»; ціль К.3. «Безпечні цифрові послуги»;

3) для вдосконалення взаємодії (В) необхідним є досягнення таких стратегічних цілей: ціль В.1. «Зміцнення системи координації»; ціль В.2. «Формування нової моделі відносин у сфері кібербезпеки»; ціль В.3. «Прагматичне міжнародне співробітництво».

Так, для досягнення стратегічної цілі В.3 «Прагматичне міжнародне співробітництво» Україна розвиватиме міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки, спрямоване, передусім, на забезпечення незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України, шляхом: продовження співробітництва з Агентством Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки, зокрема з питань скоординованого розкриття вразливостей та імплементації Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу [12] як елементу євроінтеграції України. У цьому контексті слід зауважити, що вищевказана Директива в своїх положеннях підкреслює важливість міжнародної співпраці з питань кібербезпеки.

Також в Стратегії кібербезпеки України заявлено, що Україна у сфері кібербезпеки забезпечить поглиблення євроінтеграційних процесів шляхом уніфікації підходів, методів і засобів забезпечення кібербезпеки з усталеними практиками ЄС і НАТО, вжиття інших узгоджених із ключовими іноземними партнерами заходів, спрямованих на посилення кіберстійкості України, розвиток спроможностей національної системи кібербезпеки та захист національних інтересів у кіберпросторі.

Отже важливими питаннями постають поглиблення співпраці з міжнародними партнерами у сфері кібербезпеки, запровадження нових ініціатив щодо зміцнення кіберзахисту, а також співпраця в сфері протидії та попередження кіберактивності злочинців. Так, доречно зазначити, що 9 жовтня 2024 року Україна та Республіка Хорватія уклали Угоду про довгострокове співробітництво та підтримку між Україною та Республікою Хорватія [13], яка регламентує, що учасники вивчатимуть можливості зміцнення двосторонньої співпраці у сфері цифрової стійкості та кібербезпеки з метою допомоги Україні у виявленні та протидії зловмисній кіберактивності з боку

росії та будь-яких інших державних і недержавних суб'єктів відповідно до міжнародного права. Відповідно до положень зазначеної Угоди про довгострокове співробітництво Україна та Хорватія обмінюватимуться розвідувальними даними, практиками та набутим досвідом з метою розвитку своїх спроможностей у сфері кібербезпеки й кіберзахисту, а також для підвищення кіберстійкості України та захисту її критичної інфраструктури, зокрема шляхом обміну технічною допомогою.

Співпраця України з міжнародними партнерами, підписання нових домовленостей та угод, що регулюють питання кібербезпеки, зобов'язують нашу країну виконувати їхні норми та стандарти, що стане кроком, який сприятиме виходу України на рівень світових держав з високими показниками кібербезпеки, тому важливо, щоб національне законодавство відповідало міжнародним стандартам, адже зусилля міжнародних партнерів, в наданні додаткової фінансової підтримки для зміцнення кібербезпеки України є важливим кроком у напрямі боротьби із загрозою кібератак та підтримки країни в розвитку її оборонної спроможності [14].

Висновки. Враховуючі стан врегулювання сфери кібербезпеки та вплив відповідних внутрішніх та зовнішніх чинників, доцільно визначити, що наразі

основним завданням державної політики постає посилення спроможностей національної системи кібербезпеки з метою ефективної протидії кіберзагрозам з боку країни-агресора. Для того, щоб гарантувати убезпечення кіберпростору та належний рівень захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України у кіберпросторі необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу у сфері кібербезпеки, впроваджувати заходи щодо поглиблення євроінтеграційних процесів шляхом забезпечення ефективної імплементації положень європейського законодавства. До того ж важливим є посилення співпраці з міжнародними партнерами у сфері кібербезпеки, запровадження нових ініціатив щодо зміцнення кіберзахисту та попередження кіберактивності злочинців. Тож, проблема ефективного забезпечення кібербезпеки потребує комплексного вирішення і вимагає скоординованих дій на національному, регіональному та міжнародному рівнях для запобігання, підготовки, реагування та відновлення інцидентів з боку органів влади, приватного сектора і громадянського суспільства [15].

Отже, розв'язання наведених проблем щодо належного правового забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграції потребує подальших науково-правових напрацювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колосовський Є. Ю., Круць Е. М. Сучасний стан кібербезпеки України в умовах воєнного періоду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 402–405.
2. Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 174–180. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/40.pdf>.
3. Загуменна Ю. О. Актуальні питання кібербезпеки в контексті сучасних проблем правознавства. *Право.ua*. 2021. № 1. С. 70–82. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b45ebfd0-fd90-48ec-ac3e-1ce5ebb949fd/content>.
4. Ніконенко У., Халіна О. Організаційно-правовий механізм забезпечення кібербезпеки соціально-економічних систем в умовах викликів сучасності. 2024. *Економічний простір*. № 190. С. 108–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-20>.
5. Алексеева О. А. Правове забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури. *Інформація і право*. 2023. №4(47). С. 168–176. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291633](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291633).
6. Cyber security management model for critical infrastructure protection. Contemporary Issues in Business, Management and Education. International Scientific Conference. Vilnius, Lithuania. Vilnius Gediminas Technical University. (13–14 May 2021). DOI: <https://doi.org/10.3846/cibmee.2021.611>.
7. Limba T., Plėta T., Agafonov, K., Damkus M. Cyber security management model for critical infrastructure, *Entrepreneurship and Sustainability*. 2017. Issues 4(4): P. 559–573. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2017.4.4\(12\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2017.4.4(12)).
8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII (в редакції від 28.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.
9. Тарасюк А. В. Система суб'єктів забезпечення кібербезпеки в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 2. С. 119–124. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-2/23>.
10. Стратегія національної безпеки України. Безпека людини - безпека країни: затв. Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
11. Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір - запорука успішного розвитку країни»: затв. Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>.

12. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу: Міжнародний документ від 06.07.2016 № 2016/1148. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text.
13. Офіс Президента. Офіційний сайт. <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-dovgostrokove-spivrobotnictvo-ta-pidtrimku-mizh-uk-93733>.
14. Сироватченко М. Правові аспекти забезпечення кібербезпеки в Україні: сучасні виклики та роль національного законодавства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. №1 (41). С. 314–320. <https://doi.org/10.23939/law2024.41.314>.
15. Трофименко О., Прокоп Ю., Логінова Н., Задерейко О. Кібербезпека України: аналіз сучасного стану. *Захист інформації*. Том 21 № 3. DOI: 10.18372/24107840/21/13951. С. 150–157.

REFERENCES

1. Kolosovskiy, Ye. Yu., & Kruts, E. M. (2023). The current state of cyber security in Ukraine during the wartime period. *Yurydychni Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, 12, 402–405. [in Ukrainian].
2. Lipkan, V., & Diordytza, I. (2017). National cyber security system as part of the national security system of Ukraine. *Pidpriemnytstvo, Hospodarstvo i Pravo*, 5, 174–180. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/40.pdf> [in Ukrainian].
3. Zahumenna, Yu. O. (2021). Current issues of cyber security in the context of modern legal problems. *Pravo.ua*, 1, 70–82. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b45ebfd0-fd90-48ec-ac3e-1ce5e-bb949fd/content> [in Ukrainian].
4. Nikonenko, U., & Khalina, O. (2024). Organizational and legal mechanisms for ensuring cyber security of socio-economic systems in modern challenges. *Ekonomichnyi Prostir*, 190, 108–113. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-20> [in Ukrainian].
5. Alekseeva, O. A. (2023). Legal support for cyber security of critical infrastructure objects. *Information and Law*, 4(47), 168–176. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291633](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291633). [in Ukrainian].
6. Cyber security management model for critical infrastructure protection. (2021, May 13–14). In *Contemporary Issues in Business, Management and Education. International Scientific Conference*. Vilnius, Lithuania: Vilnius Gediminas Technical University <https://doi.org/10.3846/cibmee.2021.611>.
7. Limba, T., Plêta, T., Agafonov, K., & Damkus, M. (2017). Cyber security management model for critical infrastructure. *Entrepreneurship and Sustainability*, 4(4), 559–573. [https://doi.org/10.9770/jesi.2017.4.4\(12\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2017.4.4(12)).
8. Law of Ukraine On the basic principles of ensuring cyber security in Ukraine, No. 2163-VIII (2017, October 5) (as amended on 2024, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian].
9. Tarasiuk, A. V. (2020). System of subjects ensuring cyber security in Ukraine. *Scientific Notes of TNU Named After V. I. Vernadskyi. Series: Legal Sciences*, 2, 119–124. <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-2/23> [in Ukrainian].
10. National Security Strategy of Ukraine. Human Security – Country Security: Approved by the Decree of the President of Ukraine, No. 392/2020 (2020, September 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
11. Cyber Security Strategy of Ukraine «Safe Cyberspace – a Guarantee of the Country’s Successful Development»: Approved by the Decree of the President of Ukraine, No. 447/2021 (2021, August 26). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12> [in Ukrainian].
12. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text.
13. Office of the President of Ukraine. Official website. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-dovgostrokove-spivrobotnictvo-ta-pidtrimku-mizh-uk-93733> [in Ukrainian].
14. Syrovatchenko, M. (2024). Legal aspects of ensuring cyber security in Ukraine: Modern challenges and the role of national legislation. *Visnyk of the National University «Lvivska Politehnika». Series: Legal Sciences*, 1(41), 314–320. <https://doi.org/10.23939/law2024.41.314>. [in Ukrainian].
15. Trofymenko, O., Prokop, Yu., Lohinova, N., & Zaderейko, O. (2021). Cyber security in Ukraine: Analysis of the current state. *Information Protection*, 21(3), 150–157. <https://doi.org/10.18372/24107840/21/13951> [in Ukrainian].

LYSEIUK ANDRII

Phd in Law, Associate Professor of the National Academy of the Security Service of Ukraine

SVINTSYTSKA TETYANA

graduate of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University

LEGAL PROVIDING OF CYBER SECURITY UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE AND EUROPEAN INTEGRATION

Problem setting. The issues of proper normative and legal regulation of the cybersecurity sphere are becoming especially relevant under conditions of the legal regime of martial law and the continuation of the European integration processes. During the large-scale aggression, Ukraine faces various types of cyber-attacks and cybercrimes. The protection of cyberspace in the context of these global challenges is a strategically important priority of state policy.

Analysis of recent researches and publications. Many scientific works by scientists from various scientific fields are dedicated to the study of issues of cybersecurity.

V. Lipkan and I. Diorditsa studied the national cybersecurity system as an integral part of the national security system of Ukraine and emphasized that one of the key issues of organizing the effective work of national cybersecurity systems remains the establishment of interaction between competent state bodies that are subjects of cyber security, and the implementation of coordination in such activities.

Yu. Zahumenna examined the current issues of cybersecurity in the context of modern problems of jurisprudence and identified ways to improve the legal regulation of combating cybercrime in Ukraine, including identifying trends in the universalization of the approaches adopted by legislators from different countries toward combating cybercrime. Scientists U. Nikonenko and O. Khalina studied the organizational and legal mechanism that regulates the organization of the process of ensuring cybersecurity of socio-economic systems in the legal field and noted that the purpose of the functioning of the organizational and legal mechanism for ensuring cybersecurity is the organization of the process of protecting cyberspace through the use of the regulatory and legal framework as a regulatory tool and effective resource management by business entities. O. A. Alekseeva covered the issue of legal support of cybersecurity for critical infrastructure objects, including considering the conceptual apparatus in the field of cybersecurity of critical infrastructure objects. Her research contains an analysis of the current legislation of Ukraine in the field of cybersecurity provision and relevant foreign experience. M. Tvaronavičienė, T. Plėta, S. D. Casa proposed a model of cybersecurity management for critical infrastructure and concluded that a comprehensive model is needed—one that can be applied to any type of critical infrastructure. T. Limba, T. Plėta, K. Agafonov, M. Damkus considered the theoretical aspects of the cybersecurity management model that can be used to ensure the security of critical infrastructure in an organization or company and argued that the main problem is the perception of cybersecurity as purely a technical aspect or technology that can be easily implemented within an organization. They suggested this attitude must change because cybersecurity today is more than just technology.

Purpose of research is to examine the peculiarities and issues of legal regulation of cybersecurity in Ukraine in the current context.

Article's main body. In the conditions of ongoing hostilities on the territory of Ukraine as a result of the large-scale invasion of Russia, the issues of protecting national interests and critically important information are becoming particularly urgent. Therefore, in order to avert cyber threats and protect the territory and information space of the state, the concentration of all types of resources and the clarification of the powers of the relevant subjects of cybersecurity, in combination with an effective state policy and effective regulatory and legal support for the specified sphere are currently required. Deepening of cooperation with international partners in the field of cyber security, introduction of new initiatives to strengthen cyber protection, as well as cooperation in the field of combating and preventing cyber activity of criminals are also important issues. It is also important that national legislation meets international standards, because the efforts of international partners to provide additional financial support to strengthen Ukraine's cybersecurity are an important step towards combating the threat of cyberattacks and supporting the country in developing its defense capabilities.

Conclusions and prospects for the development. Based on the researched aspects of the chosen topic, taking into account the state of regulation of the cybersecurity sphere and the influence of relevant internal and external factors, it is appropriate to determine that currently the main task of state policy is to strengthen the capabilities of the national cyber security system in order to effectively counter cyber threats from the aggressor country. To guarantee the security of

cyberspace and the proper level of protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of Ukrainian citizens in cyberspace, it is also necessary to improve the normative legal framework in the field of cybersecurity, to implement measures to deepen European integration processes by ensuring the effective implementation of the provisions of European legislation. In addition, it is important to strengthen cooperation with international partners in the field of cybersecurity, introduce new initiatives to strengthen cyber protection and prevent cybercriminal activity. The solution to the above problems regarding the proper legal provision of cyber security of Ukraine in the conditions of martial law and European integration requires further scientific research.

Key words: martial law, European integration, cybersecurity, cyber defense, cyberspace, legal regulation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Лисеюк А. М., Свінцицька Т. В. Правове забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 32–38.

ДО ПИТАННЯ ПРО ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ¹

Стаття присвячена дослідженню фінансово-правових підходів до регулювання підтримки ветеранів війни в Україні. Автором констатовано, що в сучасних умовах наша держава робить відповідні кроки для того, аби забезпечити ефективні законодавчі підходи, зокрема, фінансово-правові, до регулювання підтримки ветеранів війни. Запропоновано виділяти бюджетно-правові та податково-правові підходи в межах фінансової підтримки держави. До бюджетно-правових віднесено закріплення субвенції з державного бюджету до місцевих бюджетів, одним з напрямків використання якої є здійснення окремих заходів з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Підкреслено, що наразі законодавець при визначенні напрямків фінансування такої субвенції використовує категорію «окремі заходи», проте не наводить переліку тих заходів, які можуть бути включені до цієї категорії. У зв'язку із цим акцентовано увагу на необхідності внесення змін до п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України № 779 щодо конкретизації заходів підтримки таких осіб.

Проаналізовано різноманітні податкові преференції для ветеранів війни. На основі дослідження приписів як чинного, так і перспективного податкового законодавства України автором наголошено на тому, що розвиток податково-правової підтримки ветеранів має стати одним із пріоритетів державної політики. Це не лише вдячність за їхню службу, але й інвестиція в соціально-економічний розвиток України. Забезпечення справедливих і доступних механізмів підтримки сприятиме стабільності та розвитку як ветеранів, так і суспільства загалом.

Ключові слова: ветерани війни, державна підтримка, податкові пільги, податкові преференції, субвенція, фінансово-правове регулювання.

Постановка проблеми. Фінансова підтримка ветеранів війни є однією з ключових складових соціальної політики держави, спрямованої на забезпечення їх гідного життя та адаптації до цивільного середовища. Ветерани, які жертвували своїм здоров'ям і життям заради захисту країни, потребують особливого ставлення та допомоги від суспільства й уряду. Питання державної фінансової підтримки набуває особливої ваги в умовах зростання економічних викликів, інфляції та нестабільності на ринку праці, що може суттєво впливати на рівень життя ветеранів. Окрім базового забезпечення, важливо враховувати витрати на реабілітацію, медичну допомогу, професійну перепідготовку та інтеграцію у суспільне життя. Таким чином, тема фінансової підтримки ветеранів є надзвичайно важливою як у національному, так і в міжнародному контексті, адже вона сприяє забезпеченню соціальної справедливості та відновленню соціального балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В умовах тривалої збройної агресії росії проти України впровадження та подальше удосконалення набуває вкрай важливого значення. У цьому контексті активно досліджуються різні аспекти державної підтримки ветеранів війни такими науковцями, як: І. А. Загоруй, Р. С. Пінчук, І. А. Селіванова, В. І. Шервердіна та ін. Водночас системного аналізу фінансово-правової підтримки не було проведено.

Мета статті полягає у проведенні наукового аналізу щодо фінансово-правового регулювання підтримки ветеранів війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах тривалої війни росії проти України важливого значення набуває підтримка військовослужбовців (діючих, перебуваючих в полоні, зниклих безвісти) та ветеранів війни. За статистичними даними частка ветеранів становить 4% населення України. Лише протягом останніх чотирьох років понад 346 тисяч чоловіків

¹ Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни», 2024 рік (РК УкрІНТЕІ № 0123U104874)

та жінок брали безпосередню участь у бойових діях [1, с. 4]. З огляду на сьогоденні тенденції розвитку російсько-українського воєнного протистояння, на жаль, можна стверджувати про те, що вищевказана цифра осіб, які беруть участь у бойових діях, суттєво зросла. Наша держава створює механізми, які спрямовані на всебічну підтримку вищевказаних суб'єктів. Відповідно такі механізми потребують правового забезпечення для їх подальшої реалізації. Тож, наразі Верховною Радою України розглядаються чимало законодавчих ініціатив з питання підтримки військовослужбовців, ветеранів війни, серед яких активно підіймаються питання щодо фінансово-правового їх забезпечення [2].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [3, ст. 4] ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Відповідно до ст. 17 Основного Закону України саме на державу покладено обов'язок щодо соціальної підтримки громадян, які захищали Україну в складі Збройних сил України, інших військових формувань, а також членів їхніх сімей. Сьогодні право на державну підтримку мають учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих, учасники війни, ветерани військової служби та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. З огляду на це в межах цієї публікації ми розглянемо фінансово-правові підходи до регламентації державної підтримки для цих категорій осіб. Зокрема, у цій статті ми зосередимо увагу на бюджетно- та податково-правових підходах регулювання заходів державної підтримки ветеранів війни.

Відзначимо, що з 2024 року законодавець дещо змінив підхід до бюджетно-правової регламентації питань, які стосуються підтримки ветеранів війни. Так, у пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про Державний бюджет на 2024 рік» № 10000 від 15.09.2023 р. законодавцем задля забезпечення комплексного людиноцентричного підходу до підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, та спрямування бюджетних коштів на забезпечення максимально якісного надання їм послуг і супроводу у проєкті Державного бюджету України на 2024 рік здійснено переформатування, змінено назви та структуровано бюджетні програми Міністерства у справах ветеранів України за такими напрямками:

а) заходи з ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації – 2 588,2 млн грн, що в 5 разів більше, ніж у 2023 році;

б) забезпечення житлом 2 261 осіб – 5 749,8 млн грн, що на 4,5 відсотка більше, ніж у 2023 році;

в) функціонування Українського ветеранського фонду, зокрема надання фінансової підтримки ветеранам та членам їх сімей для реалізації проєктів, – 247,7 млн грн;

г) виплата одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – 409,8 млн грн, що на 26,3 відсотка більше, ніж у 2023 році;

д) забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України у сумі 3 845,5 млн грн (15 тис. помічників ветерана) [4]. При цьому підкреслимо, що для імплементації такого механізму запроваджено нову субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам. Порядок та умови надання цієї субвенції затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 5.07.2024 р. № 779 (далі – Постанова, Постанова № 779) [5].

Відповідно до п. 4 вищевказаної Постанови досліджувана субвенція спрямовується на: (1) оплату праці з нарахуваннями фахівців із супроводу, які працевлаштовані в комунальні бюджетні установи (заклади); (2) фінансову підтримку комунальних некомерційних підприємств для оплати праці з нарахуваннями фахівців із супроводу в обсязі, що не перевищує розмір, встановлений для комунальних бюджетних установ (закладів), згідно з п. 5 Постанови № 779; (3) здійснення окремих заходів з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, у порядку, затвердженому в установленому порядку [5, п. 4]. З огляду на викладене, зазначимо, що вказана субвенція містить вичерпний перелік напрямків фінансування. При цьому деякі напрямки фінансування стосуються ветеранів війни опосередковано. Зокрема, кошти субвенції спрямовується на фінансування видатків, пов'язаних із діяльністю фахівців, які здійснюють супровід ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України.

Водночас в межах цього нашого дослідження ми акцентуємо увагу на тих аспектах, які пов'язані із наданням безпосередньої підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Підкреслимо, що у тексті п. 4 Постанови № 779 не конкретизовано, про які саме заходи підтримки таких осіб йдеться. Так, законодавець вживає оцінну категорію «окремі заходи», яка не розкриває сутності останніх. На наше переконан-

ня, для більш глибокого розуміння такого напрямку фінансування необхідно внести відповідні зміни до п. 4 Постанови № 779. В цілому вважаємо концептуально позитивним підхід законодавця до узгодження норм відповідних актів бюджетного законодавства України й впровадження відповідних фінансово-правових механізмів для забезпечення фінансування підтримки ветеранів війни. Висловлюємо надію, що обраний вектор розвитку законодавства у цій площині буде одним з ключових й у наступні роки, оскільки вважаємо, що підтримка цих категорій осіб є вкрай важливим для подальшого розвитку суспільства, зокрема, у період повоєнної відбудови.

Підкреслимо, що поряд із бюджетно-правовим регулюванням державної підтримки ветеранів війни в Україні, активно впроваджуються й податково-правова їх підтримка. У цьому контексті ми будемо аналізувати різні податково-правові стимули. Слушними вбачаємо міркування Я. Хоменка, який наголошує на тому, що наразі Україна має значний прогрес у законодавчому захисті своїх військовослужбовців, попри економічні складнощі, обумовлені війною. Юридичний аспект податкових пільг для цієї категорії громадян є важливим елементом соціального захисту, що визначається чинним законодавством та судовою практикою [6]. Підкреслимо, у законодавстві відсутнє визначення податкових стимулів. Проте, звертаючись до наукової доктрини, ми бачимо, що податкові стимули становлять собою правові засоби, встановлені податковим законодавством, за допомогою яких створюються сприятливі умови для платників податків, що полягають у зміні обсягів податкового обов'язку платників або у спрощенні процедури його реалізації [7, с. 3-4]. На нашу думку, податкові пільги виступають одним з можливих видів податкових стимулів. При цьому саме податкові пільги набули найбільшого поширення в контексті досліджуваної тематики.

В Україні питання надання податкових пільг ветеранам війни регулюється рядом законодавчих актів. До кола таких нормативно-правових актів слід віднести такі, як: (1) вищевказаний Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», встановлює загальні принципи надання соціальних пільг ветеранам, зокрема, податкових [3, ст. 12]; (2) Податковий кодекс України як основний нормативно-правовий акт, що регламентує відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законо-

давства [8]. Так, в Податковому кодексі України визначаються конкретні види пільг для ветеранів, включаючи звільнення від окремих видів податків та зборів; (3) місцеві нормативно-правові акти (рішення відповідних місцевих рад) - у багатьох регіонах місцева влада також може надавати додаткові пільги ветеранам. Наприклад, місцеві ради можуть ухвалювати рішення про зниження ставок податків на землю або інші майнові податки для ветеранів.

Розглянемо більш детально існуючі та перспективні підходи до регламентації податкових стимулів для ветеранів війни. Згідно з пп. 165.1.1 п. 165.1 ст. 165 Податкового кодексу України, доходи, отримані у вигляді державної допомоги, не підлягають оподаткуванню. Це стосується різних соціальних виплат ветеранам, зокрема, йдеться про: (а) допомогу по інвалідності, отриманої внаслідок війни; (б) допомогу учасникам бойових дій; (в) пенсії, які надаються ветеранам війни [8]. Законодавець до таких доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу відносить такі суми:

грошової компенсації, що виплачується військовослужбовцям за належне їм для отримання жиле приміщення; щорічної разової грошової допомоги, яка надається згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

грошової допомоги (у тому числі в натуральній формі), що надається фізичним особам або членам їхніх сімей (діти, дружина, батьки), військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», та/або компенсаційні виплати з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період;

грошової допомоги, яка надається згідно із законом, указами Президента України та актами Кабінету Міністрів України членам сімей військовослужбовців, поліцейських чи осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, органів і підрозділів цивільного захисту, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які загинули (безвісно пропали) або померли під час виконання службових обов'язків та/або захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України;

пенсій (включаючи суму їх індексації, нараховану відповідно до закону) або щомісячного довічного грошового утримання, отримувана платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом.

У цьому контексті також позначимо положення пп. 1.7 п 16¹ підрозд. 10 розд. XX Податкового кодексу України, в якому регламентовано, що у період дії правового режиму воєнного стану не підлягають оподаткуванню військовим збором доходи у вигляді грошового забезпечення працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та інших осіб на період їх безпосередньої участі в здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації [8].

Підкреслимо, що окрім податкових звільнень за податком на доходи фізичних осіб та за військовим збором, ветерани війни мають й інші податкові стимули. Приміром, відповідно до пп. 281.1.4 п. 281.1 ст. 281 Податкового кодексу України у межах граничних норм від сплати земельного податку звільняються ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Для того, щоб скористатися цими пільгами, фізична особа, яка має підстави для отримання пільг щодо сплати земельного податку, подає податковому органу за місцем знаходження земельної ділянки або за місцем знаходження будь-якої з земельних ділянок, що знаходяться у власності такої особи (якщо має у власності декілька земельних ділянок) заяву довільної форми про застосування пільги та документи, що посвідчують її право на пільгу, зокрема, посвідчення особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

У цьому контексті також можна навести проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгового розміру орендної плати для земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, наданих в оренду учасникам бойових дій» № 10418, який наразі опрацьовується в парламенті [9]. Зазначений законопроект спрямований на забезпечення учасників бойових дій земельними ділянками з пільговою ставкою орендної плати у розмірі 0,1 відсотка їх нормативної грошової оцінки.

Зокрема, авторами вказаного проекту запропоновано доповнити підрозділ 10 розділ XX Податкового кодексу України п. 72, зміст якого зводиться до того, щоб тимчасово, на період дії воєнного стану, та

протягом 5 років з дня його припинення або скасування, установити, що положення пп. 288.5.1, 288.6 ст. 288 Податкового кодексу України, в частині встановлення розмір річної орендної плати за користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності учасникам бойових дій з числа осіб, статус учасника бойових дій яким надано відповідно до п.п. 19-25 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», які уклали договори оренди відповідно до положень пп. 24 п. 27 розд. X Земельного кодексу України, застосовуються з урахуванням особливостей, визначених цим пунктом.

При цьому запропоновано встановлювати розмір орендної плати за договором оренди таким чином: 1) для сільськогосподарських угідь, нормативну грошову оцінку яких проведено – 0,1 відсотка їх нормативної грошової оцінки; 2) для сільськогосподарських угідь, нормативну грошову оцінку яких не проведено – 0,1 відсотка нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області. З наведеного ми бачимо, що законодавець пов'язує визначення сум орендної плати з урахуванням чи було проведено нормативну оцінку чи ні. Детально не вдаючись в процедуру проведення такої оцінки земель, зазначимо, що відповідно до Закону України «Про оцінку земель» нормативна грошова оцінка землі – це капіталізований рентний дохід з ділянки. Тобто кошти, які можна одержати від найефективнішого використання землі за цільовим призначенням. Розрахунок залежить від багатьох факторів серед яких: місце розташування земельної ділянки (місто/селище/село/за межами населеного пункту); цільове призначення земельної ділянки; місце розташування земельної ділянки в межах економіко-планувальних зон, які встановлюються на основі економічної оцінки території [10]. Зазначимо, що нормативну грошову оцінку земельної ділянки можна отримати через офіційний веб-сайт Держгеокадастру в розділі «Електронні послуги» (в режимі онлайн) або ж оффлайн – в Центрі надання адміністративних послуг з відповідним переліком документів, що встановлений чинним законодавством України. Тож, вищевказані пропозиції до податкового законодавства для ветеранів війни можуть мати для зазначеної категорії платників податків позитивний вплив, й зменшити навантаження на них.

Відповідно до ст. 268 Податкового кодексу України передбачає, що ветерани війни не належать до кола платників туристичного збору. Цей платіж належить до місцевих зборів, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Такий підхід законодавця також спрямований на забезпечення ствердого впливу на податково-правове регулювання стимулів для таких категорій осіб.

Окремо відзначимо підхід законодавця щодо закріплення відповідних податкових пільг для фізичних осіб-підприємців, а також осіб, які провадять незалежну професійну діяльність й призовані на військову службу під час мобілізації або залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу. Зазначені особи на весь період їх військової служби звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на доходи фізичних осіб та єдиного податку [8, п. 25 підр. 10 розд. XX]. Підставами для такого звільнення є заява ФОП та копія військового квитка або копія іншого документа, виданого відповідним державним органом, із зазначенням даних про призов такої особи на військову службу протягом 10 днів після її демобілізації. Якщо демобілізований ФОП перебуває на лікуванні (реабілітації) у зв'язку з виконанням обов'язків під час мобілізації, зазначені документи подають протягом 10 днів по закінченню його лікування (реабілітації) [11].

Якщо зазначені особи мають найманих працівників і на строк своєї військової служби уповноважують іншу особу на виплату найманим працівникам заробітної плати та/або інших доходів, то обов'язок з нарахування та утримання податку на доходи фізичних осіб з таких виплат на строк військової служби самозайнятої особи несе ця уповноважена особа. Податок на доходи фізичних осіб, що був нарахований та утриманий уповноваженою особою з таких виплат фізичним особам, сплачується до бюджету демобілізованою самозайнятою особою протягом 180 календарних днів з першого дня її демобілізації без нарахування штрафних і фінансових санкцій. Податкова звітність про суми податку, нарахованого та утриманого протягом строку військової служби самозайнятої особи уповноваженою особою з найманих працівників, подається демобілізованою самозайнятою особою, без нарахування штрафних і фінансових санкцій. З наведеного ми бачимо, що наразі у податковому законодавстві України передбачені різні преференції для ветеранів війни. При цьому такі преференції можуть мати як загальний характер (поширюватись на всіх ветеранів війни), а

деякі мають певною мірою диференційований характер (приміром, залежно від того, на якій системі оподаткування знаходиться відповідний платник податків).

Відповідно до абз. 2 п. 9² Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» наразі фізичні особи-підприємці, які мобілізовані, на весь строк військової служби звільняються від нарахування та сплати вказаного внеску та від подання звітності за ним. Ця норма стосується фізичних осіб-підприємців, які не використовують працю найманих працівників [12, абз. 2 п. 9²]. Зазначимо, що хоча за своєю правовою природою єдиний соціальний внесок не належить до системи податків і зборів в Україні, проте звільнення законодавцем тих підприємців, які залучені до військової служби, є дуже важливим елементом фінансової підтримки.

Висновки. З огляду на проведений аналіз можемо констатувати, що в сучасних умовах наша держава робить відповідні кроки для того, аби забезпечити ефективні законодавчі підходи, зокрема, фінансово-правові до регулювання підтримки ветеранів війни. Запропоновано виділяти бюджетно-правові та податково-правові підходи в межах фінансової підтримки держави. До бюджетно-правових віднесено закріплення субвенції з державного бюджету до місцевих бюджетів, одним з напрямків використання якої є здійснення окремих заходів з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Підкреслено необхідність внесення змін до п. 4 Постанови № 779 щодо конкретизації заходів підтримки таких осіб.

Проаналізовано різноманітні податкові преференції для ветеранів війни. З огляду на викладене наголошено на тому, що розвиток податково-правової підтримки ветеранів має стати одним із пріоритетів державної політики. Це не лише вдячність за їхню службу, але й інвестиція в соціально-економічний розвиток України. Забезпечення справедливих і доступних механізмів підтримки сприятиме стабільності та розвитку як ветеранів, так і суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Л., Лавренюк В., Морій Ю. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні: біла книга. Харків : ГО Юридична сотня, 2019. 105 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf>.
2. Колісник А. С. Податкові пільги для ветеранів війни в Україні: правове регулювання та тенденції розвитку. *Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України*: матеріали круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 р.). URL: <https://ndipzir.org.ua/conf-26-04-2024-proceedings>.
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
4. Проект Закону про Державний бюджет України на 2024 рік від 15.09.2023 р. № 10000. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796>.

5. Про затвердження Порядку та умов надання у 2024 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2024-%D0%BF#Text>.
6. Хоменко Я. Захист прав військовослужбовців в Україні: податкові пільги та соціальний захист. Юридична газета. 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/zahist-prav-viyskovosluzhbovciv-v-ukrayini-podatkovy-pilgi-ta-socialniy-zahist.html>.
7. Шаптала Є. Ю. Стимули у податковому праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2019. 221 с.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгового розміру орендної плати для земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, наданих в оренду учасникам бойових дій: Проект Закону від 19.01.2024 р. № 10418. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43535>.
10. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>.
11. ФОП мобілізований: як бути з податками. ЛІГА:ЗАКОН, 14.03.2022 р. Стаття №11-12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/BZ013605?an=0>.
12. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI . URL: https://ips.ligazakon.net/document/t102464?an=2237&ed=2022_01_12.

REFERENCES

1. Vasyliencko, L., Lavreniuk, V., & Morii, Yu. (2019). *Analysis of the state support system for veterans and their families in Ukraine*. Kharkiv: NGO Yurydychna Sotnia. Retrieved from <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf> [in Ukrainian].
2. Kolisnyk, A. S. (2024). Tax benefits for war veterans in Ukraine: Legal regulation and development trends. *Economics, law, and the innovation process: Challenges during the war transformation of Ukraine: Proceedings of the roundtable* (Kharkiv, April 26, 2024). Retrieved from <https://ndipzir.org.ua/conf-26-04-2024-proceedings> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection, No. 3551-XII (1993, October 22). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
4. Draft Law on the State Budget of Ukraine for 2024, No. 10000 (2023, September 15). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796> [in Ukrainian].
5. Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution on Approving the Procedure and Conditions for Providing a Subvention from the State Budget to Local Budgets in 2024 for Supporting War Veterans and Demobilized Persons, No. 779 (2024, July 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Khomenko, Ya. (2024). Protection of the rights of military personnel in Ukraine: Tax benefits and social protection. *Yurydychna Hazeta*. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/zahist-prav-viyskovosluzhbovciv-v-ukrayini-podatkovy-pilgi-ta-socialniy-zahist.html> [in Ukrainian].
7. Shaptala, Ye. Yu. (2019). Incentives in tax law. *Candidate's thesis*. Irpin. [in Ukrainian].
8. Tax Code of Ukraine, No. 2755-IX (2010, December 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
9. Draft Law on Amending the Tax Code of Ukraine to Establish a Preferential Rent Rate for Agricultural Land Leased to Combatants, No. 10418 (2024, January 19). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43535> [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine on Land Lease, No. 161-XIV (1998, October 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> [in Ukrainian].
11. Mobilized Private Entrepreneurs: What About Taxes? LIGA:ZAKON, Article No. 11-12 (2022, March 14). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/BZ013605?an=0> [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine on the Collection and Accounting of a Single Contribution to Mandatory State Social Insurance, No. 2464-VI (2010, July 8). Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/t102464?an=2237&ed=2022_01_12 [in Ukrainian].

KOLISNYK ANNA

PhD in Law, Research assistant of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine

ON THE ISSUE OF FINANCIAL AND LEGAL APPROACHES TO REGULATING SUPPORT FOR WAR VETERANS

Problem setting. Financial support for war veterans is one of the key components of the state's social policy aimed at ensuring their decent life and adaptation to the civilian environment. Veterans who sacrificed their health and lives to protect the country need special treatment and assistance from society and the government. The issue of state financial support is especially important in the context of growing economic challenges, inflation and instability in the labor market, which can significantly affect the standard of living of veterans. In addition to basic support, it is important to take into account the costs of rehabilitation, medical care, professional retraining and integration into society. Thus, the issue of financial support for veterans is extremely important in both the national and international context, as it contributes to social justice and the restoration of social balance.

Analysis of recent researches and publications. In the context of Russia's ongoing armed aggression against Ukraine, the implementation and further improvement of this program is of utmost importance. In this context, various aspects of state support for war veterans are being actively studied by such scholars as: I. A. Zagoruy, R. S. Pinchuk, I. A. Selivanova, V. I. Sheverdina, and others. At the same time, no systematic analysis of financial and legal support has been carried out.

Purpose of research is to conduct a scientific analysis of the financial and legal regulation of support for war veterans in Ukraine.

Article's main body. The article is devoted to studying financial and legal approaches to regulating support for war veterans in Ukraine. The author states that in modern conditions, our State is taking appropriate steps to ensure effective legislative approaches, particularly financial and legal approaches, to regulating support for war veterans. It is proposed that budgetary and tax legal approaches be distinguished within the state's financial support framework. The budgetary and legal approaches include the allocation of a subvention from the State budget to local budgets, one of the areas of use of which is the implementation of certain measures to support persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine. It is emphasized that currently the legislator uses the category of "certain measures" when determining the areas of financing such a subvention, but does not provide a list of measures that may be included in this category. In this regard, the author emphasizes the need to amend clause 4 of Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 779 to specify the measures to support such persons.

Conclusions and prospects for the development. The author analyzes various tax preferences for war veterans. Based on the study of the provisions of both current and prospective tax legislation of Ukraine, the author emphasizes that the development of tax and legal support for veterans should become one of the priorities of the state policy. This is not only gratitude for their service, but also an investment in the socio-economic development of Ukraine. Ensuring fair and accessible support mechanisms will contribute to the stability and development of both veterans and society as a whole.

Keywords: war veterans, state support, tax benefits, tax preferences, subvention, financial and legal regulation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Колісник А. С. До питання про фінансово-правові підходи до регулювання підтримки ветеранів війни. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 39–45.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми визначення суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності в Україні. Зокрема, в роботі аналізуються різні категорії учасників наукового процесу, їхній правовий статус та функції в рамках науково-технічної діяльності, що регулюється відповідними законодавчими актами. Автор висвітлює сутність суб'єктів цієї діяльності, таких як науковці, аспіранти, наукові установи, підприємства та державні органи, наголошуючи на необхідності чіткого правового визначення кожного з них.

Основну увагу приділено науковцям, оскільки саме вони є головними виконавцями наукових досліджень і розробок. Підкреслюється важливість правового статусу науковців, а також їхніх ролей у створенні нових знань та інновацій, які мають вплив на розвиток науки, техніки та економіки. Окрім цього, особливу увагу в статті приділено взаємодії між науковими установами та підприємствами, що сприяє практичному впровадженню наукових досягнень.

Аспіранти, як одна з важливих категорій суб'єктів, зазначені як приклад. Хоча вони формально мають статус науковців (і вчених відповідно до чинного законодавства), їхня діяльність обмежена через відсутність самостійності в наукових дослідженнях, а також результатів такої діяльності, що піднімає питання їхнього правового статусу в контексті наукової діяльності. Окрім цього, поставлена проблема визначення поняття «аспіранта» як вченого, через можливість особи пройти мінімальну програму підготовки і не завершити її чи не захистити результати наукової роботи (дисертацію), таким чином не здобути наукове звання.

Тож стаття акцентує увагу на необхідності вдосконалення законодавчого регулювання правового статусу суб'єктів наукової діяльності, що забезпечить більш ефективне використання наукових результатів, підтримку інноваційного розвитку та інтеграцію науки у виробничі процеси та національну економіку.

Також в статті аналізується роль наукових установ, підприємств та державних органів у впровадженні результатів наукової діяльності, підкреслюючи важливість інтеграції наукових досліджень у практику для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Взаємодія між дослідниками, підприємствами та державою є ключовою для комерціалізації наукових розробок, що стимулює розвиток інновацій. Окрему увагу приділено правовому статусу результатів наукових досліджень, зокрема колективним результатам, де питання авторства та інтелектуальної власності потребують чіткої регламентації.

Ключові слова: науковець, вчений, суб'єкти наукової діяльності, науково-технічна діяльність, вчене звання, науковий ступінь, науковий працівник, індивідуальні дослідники, аспірант, наукова діяльність, науково-технічна діяльність, впровадження наукових результатів.

Постановка проблеми. Визначення суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності в Україні є важливим аспектом правового регулювання наукового процесу, що залишається недостатньо врегульованим. Відсутність єдиної категорії для позначення всіх фізичних осіб як суб'єктів наукової діяльності, таких як аспіранти, науковці, вчені, тощо не лише створює правову невизначеність, а й ускладнює ре-

гулювання прав і обов'язків різних категорій дослідників, в тому числі питання правового статусу аспірантів, що перебувають на етапі професійної підготовки, потребує особливої уваги, що статус суттєво впливає на правові відносини щодо результатів їхніх наукових досліджень, а також на можливості інтеграції цих результатів у практичну діяльність. Крім того, важливим аспектом є розрізнення прав і обов'язків

¹ Статтю підготовлено в межах фундаментальної теми «Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури» № 0121U113768, 2024 р.

вчених і науковців, оскільки рівень їхнього впливу на науково-технічний прогрес значно варіюється залежно від досвіду, кваліфікації та етапу наукової кар'єри. Це питання, а також теоретичне визначення узагальненої категорії науковців для фізичних осіб є актуальними для забезпечення ефективної комерціалізації наукових розробок, а також для належної організації наукової діяльності в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності вказує на те, що дослідження цієї проблеми активно розвиваються як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Зокрема, такі зарубіжні вчені, як Андреа Геуна та Антоніо Мусціо [1], Баррі Боземан [2], Генрі Етцковіц [3], Дейвід Сігел [4], Мішель Перкманн [5], Майкл Райт [6], Роджер Нельсон [7], Роберт Літан [8] та інші досліджували проблематику впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності в різних аспектах.

Вітчизняні дослідники також активно працюють над правовим регулюванням наукової та науково-технічної діяльності в Україні: В. М. Гончаров [9], І. А. Єгоров та І. А. Жукович [10], О. П. Семенюк [11], А. М. Любич [12], С. В. Глібо [13], І. О. Кресіна [14], Н. О. Добрянська [15], О. П. Ковальчук [16] та інші.

Загалом, можна зробити висновок, що хоча міжнародні дослідження в основному фокусуються на проблемах університетсько-індустріальних зв'язків та комерціалізації наукових досягнень, вітчизняні науковці концентруються на правових аспектах, які визначають ефективність впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності в Україні.

Метою статті є аналіз правового регулювання наукової та науково-технічної діяльності в Україні, в частині визначення категорії суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, а також дослідження умов і механізмів, що впливають на ефективне впровадження наукових результатів у практику. Стаття спрямована на виявлення основних проблем правового регулювання при визначенні суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, а також розробку рекомендацій щодо вдосконалення законодавства для сприяння розвитку інновацій і інтеграції наукових результатів у промисловість та економіку України.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», можна виокремити (класифікувати) осіб, які вважаються суб'єктами правового регулювання в контексті впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності [17]. Так, це:

1) ад'юнкт – вчений, який проводить наукові дослідження у рамках підготовки в ад'юнктурі вищого військового навчального закладу (закладу вищої

освіти із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії;

2) аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у закладі вищої освіти/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії;

3) вчений – фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати;

4) докторант – вчений, який проходить підготовку в докторантурі наукової установи (закладу вищої освіти) для здобуття наукового ступеня доктора наук;

5) молодий вчений – вчений віком до 35 років включно, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років включно, який має науковий ступінь доктора наук;

і також можна виділити фізичних осіб – науковців за посадою відповідно до закону:

1) науковий працівник – вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством;

2) науково-педагогічний працівник – вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством;

Вони мають спільні характеристики, такі як:

1) всі здійснюють наукову діяльність – інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Тож наукова діяльність – це загальний процес, що охоплює будь-яку творчу інтелектуальну діяльність, спрямовану на отримання нових знань або їх застосування. Вона є глобальною, охоплюючи як фундаментальні, так і прикладні дослідження. Її можна розглядати як концептуальну основу, де мета полягає у пошуку та генерації ідей. Це процес наукового пізнання, який включає різноманітні етапи – від ідеї до аналізу отриманих результатів. Діяльність, як ключовий термін, підкреслює постійний і тривалий характер наукових зусиль.

Також важливо зазначити, що наразі законодавство України містить поняття «наукова діяльність», а «науково-технічна діяльність» – не визначено. Тим не менш існує поняття «наукова (науково-технічна) робота» у ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність», то ж ці поняття мають важливу різницю в акцентах на рівні діяльності та конкретних завдань [18].

2) наукова (науково-технічна) робота – наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання;

Слід погодитись, що наукова (науково-технічна) робота – це вже конкретні дії та завдання, які мають на меті отримати практичний результат на основі наукових досліджень. Тут акцент ставиться на кінцевий продукт: розробки, зразки продукції, технічні рішення тощо [19]. Це робота, яка включає практичне втілення ідей, їх випробування та доведення до стадії застосування. На відміну від загальної «діяльності», тут йдеться про конкретні завдання з певною метою та визначеним результатом.

Таким чином, діяльність вказує на процес отримання знань, тоді як робота – це конкретні етапи, які ведуть до застосування цих знань.

Проблема, яку можна позначити, полягає в тому, що на сьогодні різні категорії суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, такі як ад'юнкти, аспіранти, докторанти, молоді вчені, науково-педагогічні працівники та інші, функціонують у межах різних правових та академічних рамок. Відсутність загальної категорії для цих суб'єктів ускладнює узгодження їхньої діяльності та впровадження результатів їхніх досліджень, а також управління ними на рівні державної наукової політики. Це стосується, зокрема, оцінювання результатів наукової діяльності, впровадження інновацій та розвитку наукового потенціалу країни.

Наприклад, це можуть бути особи, що отримали науковий ступінь, але не працюють у наукових установах, вийшли на пенсію або змінили сферу діяльності. Також ця категорія може включати вчених, які виконують дослідження на комерційній основі або як незалежні консультанти (ФОП), зокрема осіб, які надають наукові послуги на замовлення. Тож у контексті формування загальної категорії для суб'єктів наукової діяльності, термін «індивідуальні дослідни-

ки» може охоплювати не лише активних вчених та науковців, а й осіб, які з певних причин не займаються активною науковою діяльністю.

Включення вищезазначених осіб до категорії «індивідуальних дослідників» дозволяє ширше охопити всі форми участі у науковій діяльності.

Тому виникає потреба створення єдиної категорії, яка могла б об'єднати всіх індивідуальних дослідників, незалежно від їхнього статусу чи рівня академічної підготовки. Це дозволить стандартизувати підходи до їх оцінювання, стимулювати наукову діяльність і впровадження наукових результатів, а також сприяти розвитку кар'єри науковців. Введення такої категорії «індивідуальних дослідників» спростить управління науково-дослідною діяльністю на індивідуальному рівні та підвищить прозорість і ефективність наукових результатів.

Індивідуальні дослідники є ключовою ланкою в науковій інфраструктурі, адже саме їхня діяльність сприяє розвитку інновацій, науково-технічних рішень та формуванню нових знань, що мають прикладне значення. Важливим є те, що різні форми їхньої діяльності повинні мати уніфіковані механізми оцінювання, оскільки їх результати (наукові статті, монографії, патенти, дисертації) впливають на розвиток як самих дослідників, так і інституцій, в яких вони працюють, і на рівень країни в цілому.

Запровадження загальної категорії для всіх суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, яку можна назвати «індивідуальні дослідники», дозволить об'єднати різні групи науковців в єдиний правовий і організаційний контекст. До цієї категорії входили б всі фізичні особи, залучені до наукової діяльності, такі як аспіранти, докторанти, наукові та науково-педагогічні працівники. Це створило б універсальну систему оцінки їх результативності та сприяло ефективнішому впровадженню результатів досліджень, полегшуючи управління науковою діяльністю на державному рівні.

Аналіз кваліфікаційних ознак індивідуальних дослідників у контексті наукових звань та посад дозволяє структурувати розуміння професійної ієрархії в науковій сфері, регламентованої законодавством України.

Згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», індивідуальні дослідники визначаються як суб'єкти, що здійснюють наукову діяльність самостійно або у складі наукових установ. Їх професійна діяльність регламентується відповідними кваліфікаційними вимогами, зокрема науковими званнями та посадами. До наукових звань належать «доктор філософії» (PhD), «кандидат наук» і «доктор наук». Ці звання підтверджують рівень кваліфікації дослідника та його здатність до самостійної наукової роботи. Доктор філософії є першим ступе-

нем наукового зростання, що здобувається після захисту дисертації в аспірантурі. Кандидат наук також є еквівалентом PhD у старій системі. Доктор наук представляє вищий рівень кваліфікації, що свідчить про здатність здійснювати фундаментальні дослідження на найвищому рівні.

Наукові посади включають такі категорії, як молодший науковий співробітник, науковий співробітник, старший науковий співробітник, а також посади, пов'язані з викладанням, такі як викладач, старший викладач, доцент та професор. Ці посади визначають функціональні обов'язки дослідників, ступінь їхньої автономії у науковій роботі, а також рівень відповідальності за результати досліджень і навчальну діяльність.

Категоризація індивідуальних дослідників за науковими званнями та посадами вказує на складність системи регулювання. Особи, які не мають офіційного звання, можуть проводити дослідницьку діяльність, але їх правовий статус у науковій системі часто є недостатньо визначеним. Зокрема, аспіранти, що перебувають на початкових етапах наукової діяльності, формально можуть вважатися науковими працівниками, але їхній рівень автономії та кваліфікації значно поступається вченим із вищими званнями.

Сучасна правова система потребує вдосконалення у частині чіткого визначення меж кваліфікаційних категорій, їхніх прав та обов'язків. Зокрема, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» має враховувати необхідність створення окремих категорій для молодих науковців, таких як аспіранти та докторанти, із зазначенням їхніх специфічних прав на результати наукових досліджень і можливостей кар'єрного розвитку.

Таким чином, створення такої категорії не тільки впорядкує науковий процес, але й дозволить розробити загальні стратегії підтримки та розвитку індивідуальних дослідників, сприяючи їхньому кар'єрному зростанню, підвищенню якості наукових досліджень і зміцненню зв'язків між наукою, суспільством та економікою [20].

Водночас, це підкреслює, що володіння науковим ступенем та досвідом дослідницької роботи важливе незалежно від активності у формальних наукових установах, а також визнає внесок науковців у різних сферах.

Далі, розглянемо особливості правового регулювання впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності в аспекті індивідуальних дослідників є фізичні особи, які мають або здобувають, або мають науковий статус, та наукову кваліфікацію, що дозволяє їм займатися науковою діяльністю. Це можуть бути молоді вчені, які не досягли 35 років і мають вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, а також вчені віком до 40 років, які мають

науковий ступінь доктора наук. Дослідники можуть здійснювати індивідуальні наукові дослідження, які є важливою складовою наукового процесу, оскільки їхні результати можуть бути реалізовані в практиці через впровадження інновацій або нових технологій [21]. Такі дослідники здатні генерувати нові ідеї, проводити експериментальні дослідження, а також розробляти наукові проекти, що можуть вплинути на розвиток різних галузей знань.

Зупинимось на понятті «аспірант» в контексті Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», як ми зазначили вище, аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у закладі вищої освіти/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії;

Тобто «аспіранта» вважають вченим через його активну участь у науковій діяльності, спрямованій на здобуття наукового ступеня. Вони займаються дослідженнями, які можуть мати новаторський характер, формулюють та перевіряють наукові гіпотези, а також пишуть дисертації [6]. Хоча аспіранти ще не здобули вченого ступеня, їхня робота вже включає елементи наукового процесу, що дозволяє їм отримувати статус науковців у вітчизняній та міжнародній науковій спільноті. Це також надає їм можливість розвивати свої дослідницькі навички та вкладатися у науку [7].

Проблематика визнання аспірантів вченими в контексті українського законодавства про наукову і науково-технічну діяльність викликає серйозні питання. По-перше, статус аспіранта часто сприймається як перехідний етап у науковій кар'єрі, що не завжди передбачає глибоке розуміння досліджуваної теми чи методології. Багато аспірантів лише починають оволодівати основами наукового методу, тому їхнє визнання вченими може бути передчасним.

По-друге, визнання аспірантів вченими може спричинити нерівність у науковій спільноті. Досвідчені науковці можуть мати переваги в ресурсах, фінансуванні та підтримці, тоді як аспіранти можуть не отримувати належної підтримки для реалізації своїх дослідницьких ідей. Це створює ризик, що наукова якість їхніх досліджень буде нижчою, а результати – менш надійними.

Також варто зазначити, що аспіранти можуть бути неготові до відповідальності за результати своїх досліджень, оскільки вони часто працюють під наглядом керівників, що може зменшити їхню відповідальність за якість та етичність виконаних досліджень. У результаті, визнання аспірантів вченими може знизити стандарти наукової діяльності, що в кінцевому підсумку вплине на репутацію наукових установ [22].

Статус аспіранта і вченого має суттєві відмінності, які вказують на різний рівень підготовки та відповідальності. Аспірант – це здобувач вищої освіти, який проходить навчання та підготовку до написання дисертації, і його діяльність часто обмежується виконанням досліджень під керівництвом досвідченого науковця. Він ще не має підтвердженої наукової кваліфікації, а його основна мета – здобути науковий ступінь.

На відміну від цього, вчений – це особа, яка має вищу освіту не нижче магістерського рівня і визнана експертом у своїй галузі, здатна самостійно проводити наукові дослідження, розробляти нові методології, а також публікувати результати своїх робіт у наукових виданнях. Таким чином, статус вченого передбачає вищий рівень знань і досвіду, ніж статус аспіранта.

На наш погляд, аспіранта можна вважати вченим з моменту, коли він завершить свій навчальний курс і успішно захистить дисертацію, здобувши науковий ступінь. Однак це також може залежати від конкретної країни, університету або наукової установи. У процесі підготовки до захисту аспірант отримує нові знання і навички, які роблять його здатним до самостійної наукової діяльності. Проте, до захисту дисертації його статус зазвичай вважається «попереднім» у науковій кар'єрі [11;16].

Тож проблема визначення статусу аспіранта, особливо як науковця, має багатогранний характер, що викликаний різними факторами, зокрема тривалістю навчання та серйозністю підходу до наукової діяльності. Законодавство України надає аспірантам статус науковців, однак це не завжди корелює з реальністю.

Однією з основних проблем є те, що аспірант може вступити на програму та пройти мінімальний курс навчання, який триває лише три місяці. Якщо в цей період аспірант вирішить залишити навчання, постає запитання: чи є він у цей час вченим? У таких випадках статус науковця може виявитися формальним, оскільки аспірант не здобув глибоких знань, навичок або досвіду, необхідних для самостійної наукової роботи.

Формальне визнання аспіранта як вченого за умови недостатнього навчання підриває авторитет наукової спільноти, адже статус науковця вимагає не лише формальних ознак, а й значного внеску в науку. Отже, важливо переглянути критерії надання статусу науковця, щоб відображати реальний рівень знань і досвіду аспірантів у контексті сучасних вимог до наукової діяльності.

Таким чином, було б доцільно змінити текст п. 2 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а саме: «аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові

дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у закладі вищої освіти/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії;» на «аспірант – це особа, яка проходить курс підготовки для здобуття наукового ступеня доктора філософії або кандидата наук у вищому навчальному закладі, що передбачає проведення наукових досліджень, вивчення теоретичних основ, методології та практичних аспектів у обраній науковій сфері, написання і захист наукової роботи (дисертації) під керівництвом наукового керівника».

Таке формулювання підкреслює важливість аспірантури як етапу професійної підготовки, де аспірант не лише займається дослідженнями, але й активно навчається, розвиваючи необхідні навички для майбутньої наукової діяльності. Воно також допомагає відокремити аспірантів від кваліфікованих вчених, оскільки аспірант ще не має здобутого наукового ступеня, а отже, і відповідальності, яка покладалася на досвідчених науковців [10].

Більше того, такий підхід узгоджується з міжнародними практиками, зокрема у країнах Європи та США, де статус аспіранта традиційно асоціюється з підготовкою до наукової діяльності через систематичне вивчення, курси, семінари та написання дисертації. Цей контекст дозволяє краще зрозуміти роль аспірантів у науковій спільноті та підкреслити їхнє прагнення до здобуття знань, які вимагаються для наукового ступеня [8].

В Україні аспірант може набути статус вченого, лише у випадку успішного завершення програми, яка зазвичай триває 3-4 роки і завершується захистом дисертації, проте існують випадки, коли аспірант може залишити програму після 6-10 місяців [15].

У США аспіранти, або докторанти, проходять через більш тривалі програми (4-7 років), які включають курсові роботи, семінари та дослідницьку діяльність. У Німеччині та Франції аспіранти (Doktoranden та doctorants) також мають тривалість програм, що дозволяє їм глибше оволодіти науковою методологією, що, в свою чергу, підвищує їхню кваліфікацію в науковій сфері [9].

Ці відмінності в системах освіти впливають на те, як аспіранти оцінюються як науковці. Наприклад, у Німеччині аспіранти часто проходять через більш інтенсивні програми, що забезпечує більшу глибину знань і досвіду, ніж в Україні, де програма може бути коротшою і менш вимогливою. Це підкреслює важливість тривалості та якості навчання в процесі становлення аспірантів як вчених [7].

Державні органи, що формують наукову політику, є ще одним важливим суб'єктом. Вони регулюють наукову діяльність, розробляють програми фінансування наукових досліджень та ініціюють заходи для інтеграції наукових результатів у промисловість і суспільство [1; 2].

Також кінцеві користувачі результатів наукової діяльності, такі як приватні підприємства, органи державної влади та місцевого самоврядування та урядові і неурядові організації [3]. Взаємодія між дослідниками та підприємствами є важливою для успішного впровадження інновацій і нових технологій у практику.

Отже, індивідуальні дослідники, наукові установи, державні органи та підприємства взаємодіють у рамках правового регулювання, що сприяє впровадженню результатів наукової та науково-технічної діяльності. Ця взаємодія забезпечує ефективний обмін знаннями та технологіями, що, в свою чергу, підвищує конкурентоспроможність національної економіки [4; 5].

Після того як ми визначили різницю між аспірантом та вченим, а також що існують поняття наукова діяльність та науково-технічна робота, логічно перейти до аналізу саме результатів наукової та науково-технічної діяльності індивідуальних дослідників. Це регулювання в основному спрямоване на забезпечення належного використання, охорони та комерціалізації наукових розробок, що створюються як індивідуальними дослідниками, так і науковими колективами [18].

Правове регулювання впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності індивідуальних дослідників базується на тому, що різні категорії дослідників створюють різні види результатів наукової роботи залежно від рівня їх підготовки, наукового досвіду та етапу професійного розвитку [20].

Наприклад, аспіранти та вчені можуть створювати різні результати наукової діяльності, такі як відкриття, інновації, методи, розробки або технології, що мають комерційний потенціал або здатні покращити суспільні процеси. Однак аспіранти, на відміну від вчених, часто створюють свої результати під наглядом наукових керівників, що піднімає питання про правовий статус цих результатів. Потрібно чітко врегулювати питання авторського права, оскільки у багатьох випадках результати є колективними, і аспірант не завжди є єдиним автором [21].

Так, аспіранти та ад'юнкти, хоча й займаються дослідницькою діяльністю, їхні наукові результати часто мають обмежений характер через відсутність глибокого дослідницького досвіду та наукової самостійності. Основними результатами їхньої діяльності є наукові статті у співавторстві з науковими керівниками, тези наукових конференцій, доповіді та власне дисертація. Ці результати є частиною процесу навчання і підготовки, де аспіранти поступово оволодівають науковими методами та техніками, але при цьому багато в чому залежать від наставників [22].

Докторанти мають ширший спектр наукових результатів, оскільки вони вже володіють ступенем кандидата наук або доктора філософії. Їхня наукова діяльність є більш автономною та може включати підготовку монографій або розділів у монографіях, публікації у престижних міжнародних наукових журналах, участь у міжнародних проектах. Докторанти також можуть брати участь у патентуванні наукових розробок та технічних інновацій, що свідчить про прикладний характер їхньої роботи [23].

Наукові працівники та викладачі, окрім публікації наукових статей, можуть бути залучені до написання підручників, монографій, методичних посібників, а також до створення експериментальних та прикладних розробок, які можуть бути комерціалізовані або впроваджені у виробничі процеси. Для них важливою складовою наукової діяльності є керівництво аспірантами та участь у колективних наукових проектах, результати яких можуть включати звіти, статті у співавторстві, а також патенти та нові технічні рішення [19].

Самостійні дослідники, незалежно від наукових інституцій, активно займаються пошуком інноваційних рішень та створенням науково-технічної продукції, яка може бути впроваджена у промисловість або інші сфери діяльності. Їхні результати можуть бути представлені у вигляді патентів, технічної документації, наукових звітів, а також продуктів, які можуть бути комерційно успішними.

Таким чином, результатами наукової діяльності можуть бути публікації (статті, монографії, тези), патенти, наукові розробки, нові методики або технології. Проте важливо розуміти, що якість і значущість цих результатів залежать від рівня наукового досвіду дослідника: аспіранти та молоді дослідники більше фокусуються на засвоєнні методології та виконанні теоретичних досліджень під науковим керівництвом, тоді як більш досвідчені вчені беруть на себе відповідальність за створення нових знань та технологій, які можуть мати практичне впровадження.

Висновки. У статті проаналізовано правові аспекти наукової та науково-технічної діяльності в Україні, зокрема визначено роль основних суб'єктів цієї діяльності – аспірантів, вчених, наукових установ, державних органів та підприємств.

Акцентовано на важливості правового врегулювання статусу аспірантів як науковців, що має включати чітке визначення критеріїв для присвоєння цього статусу в контексті сучасних вимог до науки.

Розглянуто також різницю у підходах до підготовки науковців в Україні та за кордоном, що свідчить про необхідність удосконалення наукових програм. Важливою проблемою є забезпечення належного використання та комерціалізації наукових

результатів, що потребує посилення взаємодії між науковими установами, підприємствами та державними органами.

Проаналізувавши вітчизняне законодавство можна вказати на необхідності вдосконалення законодавчого регулювання впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності індивідуальних дослідників. На нашу думку, існує суттєва різниця між рівнем підготовки й характером результатів, які генерують аспіранти, ад'юнкти та досвідчені науковці тощо.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає статус аспіранта як вченого, тобто науковця, що викликає суперечки, оскільки відповідна особа лише перебуває на етапі набуття відповідної кваліфікації, працює під керівництвом наставника, а інколи взагалі не здобуває наукового звання.

Результати діяльності аспірантів, такі як наукові статті чи дисертації, зазвичай створюються у співав-

торстві з науковим керівником. Натомість, результати діяльності досвідченого науковця включають не лише статті, а й монографії, патенти, новаторські розробки, що мають більшу самостійність та вплив на науковий розвиток.

На нашу думку, чинне законодавство України потребує доповнень та уточнень що дозволять точніше оцінювати внесок кожної категорії науковців. Важливо, щоб закони чіткіше визначали роль та внесок кожної категорії індивідуальних дослідників у науково-технічний прогрес.

Окрім цього, слід уточнити критерії визнання результатів наукової діяльності аспірантів та молодих науковців. Правове регулювання повинне чітко визначати, хто має право на патент або інші форми захисту інтелектуальної власності. Наприклад, у випадку наукових досліджень аспіранта під керівництвом наукового керівника важливо враховувати не тільки внесок кожного учасника, але й розподіл прав на використання результатів дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Geuna A., Muscio A. The Governance of University Knowledge Transfer: A Critical Review of the Literature. *Minerva*. 2009. No. 47(1). P. 93–114. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11024-009-9118-2>.
2. Bozeman B. Technology Transfer and Public Policy: A Review of Research and Theory. *Research Policy*. 2000. No. 29(4–5). P. 627–655. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00093-1](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00093-1).
3. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action (1st ed.). *Routledge*. 2008. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203929605>.
4. Siegel D. S., Veugelers R., Wright M. Technology Transfer Offices and Commercialization of University Intellectual Property: Performance and Policy Implications. *Oxford Review of Economic Policy*. 2007. No. 23(4). P. 640–660. DOI: 10.1093/oxrep/grm036.
5. Perkmann M., Tartari V., McKelvey M., et al. Academic Engagement and Commercialisation: A Review of the Literature on University-Industry Relations. *Research Policy*. 2013. No. 42(2). P. 423–442. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.09.007>.
6. Wright M., Clarysse B., Lockett A., Knockaert M. Mid-range Universities' Linkages with Industry: Knowledge Types and the Role of Intermediaries. *Research Policy*. 2008. No. 37(8). P. 1205–1223. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.04.021>.
7. Mowery D. C., Nelson R. R., Sampat B. N., Ziedonis A. A. Ivory Tower and Industrial Innovation: University-Industry Technology Transfer Before and After the Bayh-Dole Act. Stanford: Stanford University Press, 2004. URL: <https://www.sup.org/books/title/?id=5944>.
8. Litan R. E., Mitchell L., Reedy E. J. Commercializing University Innovations: A Better Way. *NBER Working Paper*. 2007. Art. w13192. 43 p. DOI: 10.3386/w13192.
9. Гончаров В. М. (2018). Науково-технічна діяльність як об'єкт правового регулювання в Україні: навч. посіб. Київ: НАДУ. 232 с.
10. Єгоров І. Ю., Жукович І. А. Оцінювання результатів діяльності дослідників: нові тенденції. *Наука та наукознавство*. 2023. № 2(120). С. 42–58.
11. Семенюк О. П. Правове регулювання науково-технічної діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 48–55.
12. Любич А. М., Огієнко І. Деякі аспекти становлення та розвитку дослідницьких інфраструктур та суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія: Право. № 70. С. 466–471.
13. Глібо С. В., Любич А. М. Деякі питання державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової діяльності. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на*

- підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами І-го круглого столу (м. Харків, 31 трав. 2024 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 98–106. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/conf_31.05.2024.pdf
14. Ковальчук О. П. Правове забезпечення наукової діяльності: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 276 с.
 15. Кресіна І. О. Правове забезпечення інноваційного розвитку науково-технічної діяльності в Україні : монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. 319 с.
 16. Добрянська Н. О. Організаційно-правові засади впровадження результатів науково-технічної діяльності в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. № 4. С. 11–17.
 17. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
 18. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
 19. Кожухар, С. М. Наука та інновації в Україні: сучасний стан та перспективи: монографія. Харків: Право, 2020. 350 с.
 20. Любич А. М., Огієнко І. Деякі аспекти становлення та розвитку дослідницьких інфраструктур та суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія: Право. № 70. С. 466–471.
 21. Єгоров І. Ю., Жукович І. А. Оцінювання результатів діяльності дослідників: нові тенденції. *Наука та наукознавство*. 2023. № 2(120). С. 42–58.
 22. Гончаров В. М. (2018). Науково-технічна діяльність як об'єкт правового регулювання в Україні: навч. посіб. Київ: НАДУ. 232 с.
 23. Іванова А. П. Правові аспекти науково-дослідної діяльності: сучасний стан і перспективи. *Юридична Україна*. 2020. № 12. С. 68–74.
 24. Шевченко А. О. Правове регулювання наукових досліджень і розробок у сфері інформаційних технологій в Україні. *Право та суспільство*. 2019. № 4. С. 123–130.

REFERENCES

1. Geuna, A., & Muscio, A. (2009). The Governance of University Knowledge Transfer: A Critical Review of the Literature. *Minerva*, 47(1), 93–114. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11024-009-9118-2>
2. Bozeman, B. (2000). Technology Transfer and Public Policy: A Review of Research and Theory. *Research Policy*, 29(4–5), 627–655. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00093-1](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00093-1)
3. Etzkowitz, H. (2008). *The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action* (1st ed.). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203929605>
4. Siegel, D. S., Veugelers, R., & Wright, M. (2007). Technology Transfer Offices and Commercialization of University Intellectual Property: Performance and Policy Implications. *Oxford Review of Economic Policy*, 23(4), 640–660. DOI: 10.1093/oxrep/grm036
5. Perkmann, M., Tartari, V., McKelvey, M., et al. (2013). Academic Engagement and Commercialisation: A Review of the Literature on University-Industry Relations. *Research Policy*, 42(2), 423–442. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.09.007>
6. Wright, M., Clarysse, B., Lockett, A., & Knockaert, M. (2008). Mid-range Universities' Linkages with Industry: Knowledge Types and the Role of Intermediaries. *Research Policy*, 37(8), 1205–1223. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.04.021>
7. Mowery, D. C., Nelson, R. R., Sampat, B. N., & Ziedonis, A. A. (2004). *Ivory Tower and Industrial Innovation: University-Industry Technology Transfer Before and After the Bayh-Dole Act*. Stanford: Stanford University Press. Link: <https://www.sup.org/books/title/?id=5944>
8. Litan, R. E., Mitchell, L., & Reedy, E. J. (2007). Commercializing University Innovations: A Better Way. *NBER Working Paper*, w13192. DOI: 10.3386/w13192
9. Honcharov, V. M. (2018). *Scientific and technical activity as an object of legal regulation in Ukraine*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
10. Yehorov, I. Yu., & Zhukovych, I. A. (2023). Evaluation of research results: new trends. *Science and Science Studies*, 2(120), 42–58 [in Ukrainian].
11. Semeniuk, O. P. (2019). Legal regulation of scientific and technical activity in Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 48–55 [in Ukrainian].

12. Lyubchych, A. M., & Ohienko, I. (2022). Some aspects of the formation and development of research infrastructures and subjects of scientific and scientific-technical activities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series: Law*, 70, 466–471 [in Ukrainian].
13. Hlibko, S. V., & Lyubchych, A. M. (2024). Some issues of state certification of research institutions and higher education institutions regarding the conduct of scientific activities. *Legal support of professional adaptation and the right to entrepreneurial activity of war veterans : Proceedings of the I Round Table* (pp. 98-106). Kharkiv : NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
14. Kovalchuk, O. P. (2017). *Legal support for scientific activity*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
15. Kresina, I. O. (2019). *Legal support for the innovative development of scientific and technical activity in Ukraine*. Kyiv: Institute of State and Law named after V.M. Koretsky of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
16. Dobryanska, N. O. (2018). Organizational and legal foundations for the implementation of results of scientific and technical activities in Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 11–17 [in Ukrainian].
17. Law of Ukraine On Scientific and Scientific-Technical Activities, No. 848-VIII (2015, November 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].
18. Law of Ukraine On Scientific and Scientific-Technical Activities, No. 848-VIII (2015, November 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].
19. Kozhuhar, S. M. (Ed.). (2020). *Science and innovations in Ukraine: current state and prospects*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
20. Lyubchych, A. M., & Ohienko, I. (2022). Some aspects of the formation and development of research infrastructures and subjects of scientific and scientific-technical activities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series: Law*, 70, 466–471 [in Ukrainian].
21. Yehorov, I. Yu., & Zhukovych, I. A. (2023). Evaluation of research results: new trends. *Science and Science Studies*, 2(120), 42–58 [in Ukrainian].
22. Honcharov, V. M. (2018). *Scientific and technical activity as an object of legal regulation in Ukraine*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
23. Ivanova, A. P. (2020). Legal aspects of scientific research activity: current state and prospects. *Legal Ukraine*, 12, 68–74 [in Ukrainian].
24. Shevchenko, A. O. (2019). Legal regulation of scientific research and developments in the field of information technologies in Ukraine. *Law and Society*, 4, 123–130 [in Ukrainian].

MAKAROV MYKHAILO

Doctor of Philosophy (PhD), Research assistant of the
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine

TO THE PROBLEM OF DEFINING THE OBJECTS OF SCIENTIFIC AND SCIENTIFIC-TECHNICAL ACTIVITY

Problem setting. The definition of subjects of scientific and scientific and technical activity in Ukraine is an important aspect of the legal regulation of the scientific process, which remains insufficiently regulated. The lack of a single category to designate all natural persons as subjects of scientific activity, such as graduate students, scientists, scientists, etc., not only creates legal uncertainty, but also complicates the regulation of the rights and obligations of different categories of researchers, including the issue of the legal status of graduate students, who are at the stage of professional training, requires special attention that the status significantly affects the legal relations regarding the results of their scientific research, as well as the possibility of integrating these results into practical activity. In addition, an important aspect is the distinction between the rights and responsibilities of scientists and scientists, since the level of their influence on scientific and technological progress varies significantly depending on experience, qualifications and the stage of a scientific career. This issue, as well as the theoretical definition of the generalized category of scientists for individuals, are relevant for ensuring the effective commercialization of scientific developments, as well as for the proper organization of scientific activity in general.

Analysis of recent researches and publications. Next foreign scientists as Andrea Geuna and Antonio Muscio, Barry Bozeman, Henry Etzkowitz, David Siegel, Michel Perckmann, Vincenzo Tartari, Martin McKelvey, Robert Weugelers and Mike Rice studied the problems of implementing the results of scientific and scientific and technical activities in various aspects.

Domestic researchers are also actively working on the legal regulation of scientific and scientific-technical activities in Ukraine. Goncharov V. M., Egorov I. AND. and Zhukovich I. A., Semenyuk O. P., Lyubchych A. M., Hlybko S. V., Kresina I. O., Dobryanska N.O., Klimova H. P. and others.

Purpose of research is to analyze the legal regulation of scientific and technical activities, focusing on the categorization of researchers and their rights, particularly regarding intellectual property and the commercialization of scientific results. It examines the roles of various academic levels, from candidates of science to senior researchers, in shaping the legal status and protection of their work.

Article's main body. The article explores the legal aspects of scientific and technical activities, focusing on the roles and responsibilities of researchers at different levels, such as candidates of science, doctors of philosophy, and senior academics. It addresses the categorization of these researchers and the importance of defining their rights, particularly in the context of intellectual property. The article also delves into the issue of commercialization and the legal implications of turning scientific results into marketable technologies. Additionally, it analyzes how these factors are regulated under Ukrainian law, with references to both national and international legal frameworks.

Conclusions and prospects for the development. The article underscores the need for clearer legal frameworks regarding the roles of individual researchers and the protection of intellectual property in Ukraine. It suggests that strengthening these regulations, along with fostering academic-industry partnerships, will facilitate the commercialization of research outcomes. Future developments should integrate international best practices to support innovation and enhance Ukraine's position in the global knowledge economy.

Key words: scientist, scholar, subjects of scientific activity, scientific and technical activity, academic title, academic degree, research employee, individual researchers, graduate student, scientific research, scientific and technical activity, implementation of scientific results.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Макаров М. В. До проблеми визначення суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 46–55.

КОЛДАШОВ АРТУР ОЛЕГОВИЧ

доктор філософії у галузі права, помічник начальника з правової роботи, Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-2461-1880

ГРОЗА ДАР'Я ВІКТОРІВНА

студентка 5 курсу, факультету прокуратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 342

DOI 10.37772/2518-1718-2024-4(48)-7

СУДДІВСЬКИЙ АКТИВІЗМ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ, РИЗИКИ ТА ЮРИДИЧНІ МЕЖІ

У цій статті розглядається феномен судового активізму в контексті української системи права. Актуальність цього питання випливає з ключового принципу конституційного ладу – поділу державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Основний постулат цього принципу полягає в тому, що кожна гілка влади повинна діяти в межах своїх повноважень і не втручатися в компетенцію інших гілок. Недотримання цього принципу може призвести до серйозних наслідків, таких як узурпація влади, що особливо важливо для судової влади, адже вона виконує роль арбітра, що забезпечує верховенство права.

Судовий активізм, у такому контексті, викликає серйозні питання щодо того, чи відповідає він принципу поділу влади та чи не загрожує він стабільності конституційного ладу. У статті розкривається сутність судового активізму через аналіз його витоків, сучасних підходів до цього явища та його різних форм. Окремо обговорюються причини виникнення судової активності, які можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Авторка намагається класифікувати різні типи судового активізму, детально розглядаючи їхні переваги та недоліки. Зокрема, висвітлюється проблема того, чи повинні судді займатися «правотворчістю з нуля», створюючи нові юридичні норми на основі власного тлумачення закону та власного розуміння правових принципів, що є надзвичайно актуальним, оскільки судова система, з одного боку, покликана захищати права та свободи громадян, але з іншого – не повинна виходити за межі своїх повноважень, підміняючи законодавчу владу. Особливу увагу авторка приділяє аналізу українських реалій, наводячи конкретні приклади судової практики, що ілюструють прояви судового активізму в національному контексті. У статті порушується питання, чи є судовий активізм виправданим і доречним у межах української правової системи, чи він, навпаки, може призвести до загрози дестабілізації правопорядку. Особливу увагу приділено позиції судді В. В. Лемака, який підкреслює необхідність балансу між активною роллю суду у захисті прав громадян та дотриманням принципу поділу влади. Вважаємо, що судова правотворчість має вирішальне значення для розвитку правової системи, адже вона дозволяє суду відповідати на виклики сучасності, при цьому зберігаючи основи юридичної стабільності.

Запропоновано різнобічний аналіз і зважені висновки, які спрямовані на глибше розуміння проблем судового активізму та його місця в сучасному праві України.

Ключові слова: судовий активізм, переваги, ризики, право, регулювання, судова практика.

Постановка проблеми. Проблема суддівського активізму в Україні є складною та багатогранною, оскільки вона торкається фундаментальних принципів правової системи та функціонування судової гілки влади. Суддівський активізм передбачає, що судді можуть виходити за межі традиційної ролі арбітра та активно втручатися в законотворчість шляхом тлумачення законів або навіть створення нових норм.

Такий підхід може мати як позитивні наслідки, зокрема, у випадках, коли законодавча влада не забезпечує належного юридичного регулювання, так і серйозні ризики для правопорядку та конституційної стабільності. Головною проблемою є визначення меж допустимого суддівського активізму, аби уникнути ситуацій, коли суди перевищують свої повноваження, створюючи загрозу для принципу поділу

влади. Така ситуація може призвести до узурпації влади судовою гілкою та порушення балансу між судовою, законодавчою і виконавчою гілками влади. З іншого боку, пасивність судової влади також може стати проблемою, коли законодавець або виконавча влада не встигають реагувати на соціальні виклики.

Отже, постає питання: якими є юридичні межі суддівського активізму в Україні? Як забезпечити баланс між необхідністю активного тлумачення права та дотриманням принципу верховенства права, уникнувши при цьому надмірного втручання судів у сферу законотворчості? Відповідь на це питання є важливою не лише для теоретичних досліджень, але й для практики правозастосування, оскільки вона має прямий вплив на якість правосуддя, захист прав і свобод громадян та стабільність правової системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження суддівського активізму в Україні було предметом уваги таких вчених, як Ватаманюк А., Гончаров В., Козюбра М., Летнянчин Л., Сидорович Р., Шевчук С. та ін.

Метою статті є аналіз суддівського активізму, його переваги та ризики. Завданням наукового дослідження є аналіз виникнення судового активізму та його характеристика як такого.

Виклад основного матеріалу. Судова влада, хоча й виступає важливою частиною демократичного процесу, не є ізольованою. Вона підпорядковується принципу взаємозалежності гілок влади, який закріплений у теорії поділу влади. Це означає, що функціонування судової гілки має бути збалансованим і контролюватися іншими гілками влади. Однак суддівський активізм, який стає все більш актуальною темою для обговорення, підіймає питання про те, наскільки суди мають розширювати свої повноваження і втручатися у процес прийняття політичних рішень. Судовий активізм можна визначити як практику, коли судді ухвалюють рішення, що впливають на суспільну політику, виходячи за межі традиційної ролі тлумачення законів.

Термін «суддівський активізм» використовується для оцінки ролі судової системи та суддів у сучасних демократіях. Він може описувати судову діяльність як програму, модель поведінки суддів, або навіть тенденції у прийнятті судових рішень. Подібно до концепції судової стриманості, судовий активізм часто стає предметом критики через свою неоднозначність і складність у застосуванні до конкретних випадків. Визначення меж судового активізму залишається складним завданням для науковців і практиків, що спричиняє постійні дискусії та спроби уточнити це поняття. У різних дисциплінах ведуться теоретичні обговорення про те, як судовий активізм впливає на правні й політичні системи, та наскільки

він є корисним чи шкідливим для демократичної держави. Історично, англійський правник Вільям Блекстоун вважав судову правотворчість однією з найсильніших рис загального права [1; 2]. Однак, його опонент, філософ і правник Джеремі Бентам, розглядав це як узурпацію судовою владою функцій, які належать законодавчій гілці влади. Джеремі Бентам вбачав у суддівському активізмі загрозу для принципу поділу влади, що є основою демократичного правопорядку [1; 3].

Втім, інший видатний правознавець, Джон Остін, навпаки, визнавав існування судової правотворчості як історично зумовленого процесу розвитку англійської правової системи. Він критикував Бентама за його спрощене ставлення до судової діяльності та наполягав на тому, що суди часто змушені заповнювати прогалини в законодавстві, вдаючись до творчого підходу при розв'язанні складних юридичних питань. За Остіном, цей процес можна розглядати як «зростання права у руках судді», тобто формування нових норм права внаслідок судових рішень [1; 4].

У XX столітті термін «суддівський активізм» набув ширшого значення, зокрема стосовно діяльності конституційних судів. Застосування конституційних норм, що часто мають оціночний характер, дозволяє суддям розширювати межі законодавства. Відомим прикладом є рішення Верховного суду США у справі «Локнер проти Нью-Йорку» 1905 року [1, 3]. У цьому рішенні суд використав тлумачення конституційного припису про «належну юридичну процедуру» в контексті економічних свобод, зокрема свободи укладати договори. Верховний суд ухвалив, що законодавчі акти, спрямовані на регулювання підприємницької діяльності та захист працівників, суперечать конституції, оскільки порушують економічні свободи. Рішення викликало багато дискусій і стало прикладом так званої «конституційної судової правотворчості», коли суди виявляють активну роль у тлумаченні та формуванні правових норм, які виходять за рамки простого застосування законів.

Саме поняття «судовий активізм» вперше з'явилося у січні 1947 року в американському журналі «Fortune». Його ввів у вжиток А. Шлезінгер, описуючи суперечку серед суддів Верховного суду США, що стало відомим саме під цією назвою та широко обговорювалося в юридичних колах. Шлезінгер наголосив на конфлікті між двома групами суддів: Блека-Дугласа, які виступали за активну роль судової влади у здійсненні соціальних змін, і Франкфуртера-Джексона, які дотримувалися позиції суддівського самообмеження [2; 5]. Перша група, підтримуючи судовий активізм, вважала, що судова влада повинна втручатися в процес реформування суспільства задля загального блага. Натомість друга група, прихильники суддівського самообмеження,

вважала, що ініціаторами та виконавцями змін повинні бути законодавча та виконавча гілки влади, оскільки вони краще розуміють суспільні потреби. Вони також наполягали, що судді не мають права заміщати законодавців: якщо ті зробили помилку, то саме їм належить її виправити.

Дискусія про роль суду не обмежувалася лише США. Концепція діалогу між конституційними органами та законодавчою владою виникла у Канаді після ухвалення Хартії прав і свобод у 1982 році. Відтоді ця метафора набуває поширення в англо-американському академічному просторі порівняльного конституційного права, а згодом – у Латинській Америці. Сама концепція стосувалася нового розуміння конституційного правосуддя, яке могло б виступати як дорадчий орган, здатний навіть перевищити роль політичних представників [3, с. 92].

Нормативна проблема виникає тоді, коли судова активність вступає в суперечність з конституційними принципами та демократичними засадами державного управління. Судовий активізм, з одного боку, може порушувати принцип поділу влади, адже суди починають виконувати функції, які зазвичай належать іншим гілкам влади, таким як законодавча чи виконавча, що може призвести до ситуації, коли судді фактично створюють нові закони замість того, щоб їх тлумачити. Така діяльність загрожує порушенням конституційного порядку, адже законодавча влада, яка має бути підзвітною виборцям, втрачає свою роль. Судді, які не є демократично обраними і не підзвітні громадськості, можуть змінювати юридичні норми без внесення відповідних змін до Конституції [4, с. 89].

Однак існує інший підхід, який розглядає цю проблему з іншої перспективи. Такі дослідники як Гончаров В., Козюбра М. та Летнянчин Л. вважають, що судовий активізм може бути виправданий у випадках, коли інші гілки влади демонструють свою неефективність або відмовляються діяти в інтересах суспільства. З цього погляду, активізм не є порушенням конституційних норм, а необхідною реакцією судової влади на бездіяльність чи недоліки законодавців. У такій ситуації судова влада не лише тлумачить Конституцію, але й намагається зробити її реальним інструментом захисту прав громадян і стабільного функціонування держави [4, с. 90].

Судові активісти – це судді, які підтримують активну роль судової влади в процесі соціальних змін і прагнуть сприяти загальному благу суспільства. Вони вважають, що суди повинні бути активними учасниками у вирішенні суспільних проблем, навіть якщо це означає втручання в політику або вплив на рішення інших гілок влади. Судові активісти підкреслюють важливість правосуддя як інструмента для захисту прав і свобод громадян, особливо

в умовах, коли інші гілки влади не справляються зі своїми обов'язками або ігнорують інтереси окремих груп суспільства. Такі судді можуть виносити рішення, які сприяють прискоренню соціальних реформ і зміцненню прав людини.

На противагу цьому, судові пасивісти – це прихильники концепції «суддівського самообмеження», які вважають, що роль судової влади повинна бути більш стриманою. Вони наполягають на тому, що саме законодавча і виконавча гілки влади мають більше повноважень і можливостей для впровадження змін у суспільстві, оскільки ці гілки є більш демократичними і безпосередньо підзвітними виборцям. Судові пасивісти виступають за те, щоб суди лише тлумачили закони, ухвалені законодавцями, і не втручалися в політичні процеси, навіть якщо вони вважають, що зміни необхідні. Вони стверджують, що судді не повинні нав'язувати свої особисті погляди або ідеї щодо того, як має розвиватися суспільство [5, с. 39]. Крім того, на їх думку, судді не можуть підміняти законодавця, і якщо він робить помилку, то саме він, й тільки він повинен її виправити.

Одним із прикладів апелювання до судового активізму в Україні є окрема думка судді Конституційного Суду України В.В. Лемака у справі щодо конституційності постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року № 641, яка стосувалася введення карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19. Суддя В. В. Лемак критикує рішення Конституційного Суду України, акцентуючи на тому, що надмірна судова стриманість у конкретній справі призвела до неможливості відновлення порушених прав громадян. Ба більше, він вважає, що суд мав би застосувати судовий активізм – підхід, який дозволяє суду активно втручатися у процес захисту прав людини і виносити рішення, засновані на власному тлумаченні Конституції. Суддя В. В. Лемак методологічно обґрунтовує доцільність такого підходу і зазначає, що стриманість суду була невиправданою в цій справі [6].

«Судовий активізм», на його думку, є важливим інструментом, але тільки в тих випадках, коли він обґрунтований і спрямований на захист прав людини. Він вказує на кілька характерних проявів активізму, які можуть бути застосовані судом. По-перше, це вирішення справи на основі розуміння принципів Конституції, без опори на конкретні норми закону. По-друге, це еволюційне тлумачення Конституції, що дозволяє виводити нові права людини, які відповідають сучасним потребам суспільства. По-третє, суд може покласти на державу нові обов'язки, навіть якщо це тягне за собою значні фінансові витрати. По-четверте, активізм передбачає можливість відступу від попередніх рішень Суду, якщо це необхідно для справедливого розгляду нових обставин. На-

решті, суд може діяти без наявності чітких правових стандартів, що дозволяє ухвалювати рішення на основі загальних принципів права, навіть якщо це суперечить доктрині «політичного питання».

Проте суддя В. В. Лемак також визнає, що є випадки, коли судова стриманість є доцільною. Це, зокрема, стосується справ, які підпадають під доктрину «політичного питання». Тут суд має залишити рішення за політичними гілками влади, такими як парламент або уряд, які ухвалюють рішення в межах своїх конституційних повноважень. Крім того, стриманість є доцільною, коли відсутні юридичні стандарти для розв'язання конкретного питання або коли судові рішення могло б підірвати принцип поділу влади. Незважаючи на те, що судовий активізм більше поширений в країнах загального права, де суди мають широкі повноваження щодо тлумачення законів і створення судових прецедентів, цей підхід знаходить своє місце і в континентальній правовій системі, зокрема в Україні. Судовий активізм тут поступово розвивається як інструмент захисту прав людини і правничої еволюції, що дозволяє українському суду враховувати сучасні виклики і сприяти прогресивному розвитку правової системи країни. Отже, можна зробити висновок, що суддя В. В. Лемак підкреслює важливість балансу між активною роллю суду в захисті прав громадян і необхідністю дотримання принципу поділу влади.

Приклад судового активізму, що демонструє судову правотворчість, також можна побачити в справі, умовно названій Л. І. Летнянчиним «справа про відсторонення/звільнення суддів КСУ», що знайшов своє відображення у двох важливих судових рішеннях: Постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 квітня 2021 року (справа № 9901/20/21) та Рішенні Верховного Суду від 14 липня 2021 року (справа № 9901/96/21). Судовий активізм у цій справі виявився вже на початковій стадії, коли суд вирішив відкрити провадження в умовах складної конкуренції юрисдикцій – конституційної та адміністративної. Ситуація була нетиповою, оскільки питання, які були порушені, традиційно належить до компетенції Конституційного Суду, проте Верховний Суд взяв на себе ініціативу розглянути їх у рамках адміністративної

юрисдикції, що можна назвати одним із ключових моментів судового активізму, адже суд не лише застосував наявні норми права, але й фактично розширив межі своєї компетенції. Додатково, суд у цьому випадку не просто вирішив конфлікт, але й створив новий алгоритм для розмежування справ між конституційною та адміністративною юрисдикцією, що вказує на судову правотворчість, адже суд не лише застосував норми закону, але й розробив нові підходи до розподілу компетенції між різними гілками судової системи. Такий крок дозволив закріпити юридичні межі вирішення подібних конфліктів у майбутньому, встановивши прецедент, на який можна буде спиратися в подібних справах [7, с. 100-101, 212].

Висновки. Отже, актуальність теми активізму в судовій практиці стає дедалі більш очевидною в сучасній юриспруденції. Водночас, проблема активізму може надто спростити судову діяльність, адже вона часто відсуває на другий план складні інституційні, політичні та соціальні контексти, в яких функціонують суди. Судова система не існує у вакуумі – вона є відображенням об'єктивних соціальних процесів, які, проте, можуть залишатися недостатньо зрозумілими у своєму впливі на конституційний лад держави.

Варто зробити висновок, що наявність повноважень завжди тягне за собою ризик зловживання ними. Тому стійка демократична система вимагає належного балансу сил, а також механізмів стримування і противаг. Судова влада, своєю чергою, не повинна бути пасивним спостерігачем за діяльністю законодавчої чи виконавчої влади, особливо коли дії або бездіяльність останніх можуть порушувати права та інтереси громадян. Важливо усвідомити, що питання незалежності судової влади не є абстрактним філософським розмірковуванням, а є критично важливим аспектом, що визначає збереження демократії в країні. Судова правотворчість як така виконує не лише функцію інтерпретації вже існуючих норм, але й відіграє важливу роль у формуванні юридичного середовища, яке здатне реагувати на нові виклики та потреби суспільства, залишаючи при цьому непорушними основи правової стабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадида Ю. А., Лемак В. В. «Права добробуту» в контексті практики верховного суду США. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. №2(2). С. 9–13. URL: https://www.researchgate.net/publication/325063580_Welfare_rights_in_the_context_of_the_practice_of_the_united_states_supreme_court/fulltext/5af58ccaaca2720af9c63fc4/Welfare-rights-in-the-context-of-the-practice-of-the-united-states-supreme-court.pdf
2. Roosevelt K. Judicial activism. Definition, Types, Examples, & Facts. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/judicial-activism>
3. Ватаманюк А. Конституційний діалог та судовий активізм. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право. 2023. Т. 1, № 78. С. 90–93.

4. Гончаров В. Проблема судового активізму в правовій системі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 88–92.
5. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38–48.
6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Ухвали Конституційного Суду України від 22 травня 2021 року №2-уп/2021 про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту 17 пункту 10 постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої корона вірусом SARS-Co-2» від 22.07.2020 р. № 641 зі змінами. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_yn_2021_2.pdf.
7. Слінько Т. М., Летнянчин Л. І., Берченко Г. В. та ін. Публічне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці : навч. посіб. / за заг. ред. Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчина ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. 368 с.

REFERENCES

1. Badida, Yu. A. & Lemak, V. V. (2022). «Welfare Rights» in the context of the practice of the US Supreme Court. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 2(2). Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/325063580_Welfare_rights_in_the_context_of_the_practice_of_the_united_states_supreme_court/fulltext/5af58ccaaca2720af9c63fc4/Welfare-rights-in-the-context-of-the-practice-of-the-united-states-supreme-court.pdf [in Ukrainian].
2. Roosevelt K. Judicial activism. Definition, Types, Examples, & Facts. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/judicial-activism>.
3. Vatamanyuk, A. (2023). Constitutional dialogue and judicial activism. *Scientific bulletin of Uzhhorod University. Series: Law*, 1(78), 90–93 [in Ukrainian].
4. Goncharov, V. (2022). The problem of judicial activism in the legal system of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*, 11, 88–92 [in Ukrainian].
5. Kozyubra M. (2016). Judicial law-making: anomaly or immanent property of justice. *Law of Ukraine*, 10, 38–48 [in Ukrainian].
6. Separate opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine Lemak V.V. regarding the Resolution of the Constitutional Court of Ukraine dated May 22, 2021 №. 2-up/2021 on closing the constitutional proceedings in the case based on the constitutional submission of 48 People's Deputies of Ukraine regarding the conformity of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of subparagraph 17 of paragraph 10 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Establishing Quarantine and introduction of enhanced anti-epidemic measures in the territory with a significant spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the corona virus SARS-Co-2», No. 641 as amended (2020, July 22). Retrieved from: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_yn_2021_2.pdf [in Ukrainian].
7. Slinko, T. M., Letnyanchyn, L. I. & Berchenko, H. V., et al. (2023). *Public law: Modern doctrines in judicial and law enforcement practice*. Ministry of Education and Science of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

KOLDASHOV ARTHUR

Doctor of Philosophy in Law, Assistant Chief for Legal Work, Military Law Institute
of the Yaroslav Mudryi National Law University

HROZA DARYA

5-year student, Faculty of Prosecutor's Office of the
Yaroslav Mudryi National Law University

JUDICIAL ACTIVISM IN UKRAINE: ADVANTAGES, RISKS AND LEGAL BOUNDARIES

Problem setting. The problem of judicial activism in Ukraine is complex and multifaceted, as it touches on the fundamental principles of the legal system and the functioning of the judicial branch of power. Judicial activism implies that judges can go beyond the traditional role of an arbitrator and actively intervene in lawmaking by interpreting laws or even creating new norms. Such an approach can have both positive consequences, in particular, in cases where the legislative branch does not provide proper legal regulation, and serious risks to law and order and constitutional stability. The main problem is to determine the limits of permissible judicial activism in order to avoid situations where courts exceed their powers, creating a threat to the principle of separation of powers. Such a situation can lead to the usurpation of power by the judicial branch and a violation of the balance between the judicial, legislative and executive branches of power. On the other hand, the passivity of the judiciary can also become a problem when the legislator or the executive branch does not have time to respond to social challenges.

So, the question arises: what are the legal limits of judicial activism in Ukraine? How to ensure a balance between the need for active interpretation of the law and compliance with the principle of the rule of law, while avoiding excessive interference of the courts in the sphere of lawmaking? The answer to this question is important not only for theoretical research, but also for the practice of law enforcement, since it has a direct impact on the quality of justice, the protection of citizens' rights and freedoms, and the stability of the legal system of Ukraine.

Analysis of recent research and publications. The study of judicial activism in Ukraine has been the subject of attention of such scholars as Vatamanyuk A., Goncharov V., Kozyubra M., Letnyanchyn L., Sydorovych R., Shevchuk S., and others.

Purpose of research is to analyze judicial activism, its advantages and risks. The task of the scientific research is to analyze the emergence of judicial activism and its characteristics as such.

Article's main body. Judicial activism, in such a context, raises serious questions about whether it complies with the principles of separation of powers and whether it threatens the stability of the constitutional order. The article reveals the essence of judicial activism through the analysis of its origins, modern approaches to this phenomenon and its various forms. The causes of judicial activity, which can have both positive and negative consequences, are discussed separately. The author tries to classify different types of judicial activism, considering in detail their advantages and disadvantages. In particular, the problem of whether judges should engage in "lawmaking from scratch" is highlighted, creating new legal norms based on their own interpretation of the law and their own understanding of legal principles, which is extremely relevant, since the judicial system, on the one hand, is designed to protect the rights and freedoms of citizens but on the other hand, it should not go beyond its powers, replacing the legislative power. The author pays special attention to the analysis of Ukrainian realities, citing specific examples of judicial practice that illustrate manifestations of judicial activism in the national context. The article raises the question of whether judicial activism is justified and appropriate within the Ukrainian legal system, or whether it, on the contrary, can lead to the threat of destabilization of the legal order. Special attention was paid to the position of judge V.V. Lemak, who emphasizes the need for a balance between the active role of the court in protecting the rights of citizens and compliance with the principle of separation of powers. The author believes that judicial law-making is of crucial importance for the development of the legal system, because it allows the court to respond to the challenges of modernity, while preserving the foundations of legal stability.

Conclusions and prospects for development. This article analyzes the role of judges in shaping the legal system and the impact of their decisions on society. It helps to understand how judicial activism can contribute to the development of law, ensuring the protection of human rights and adapting legislation to modern challenges. At the same time, the article highlights the potential risks associated with judges exceeding their powers, which can lead to a violation of the principle of separation of powers. In addition, it outlines the legal boundaries within which judicial activism can be effective and legitimate. This makes the article a valuable source for lawyers, scholars, and politicians interested in issues of judicial reform and law enforcement in Ukraine.

Key words: judicial activism, advantages, risks, law, regulation, judicial practice.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Колдашов А. О., Гроза Д. В. Суддівський активізм в Україні: переваги, ризики та юридичні межі. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 56–61.

СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВНУКОВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, професор Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
ORCID 0000-0002-1354-4838

УДК 334.76(477):005.591.6

DOI 10.37772/2518-1718-2024-4(48)-8

КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ¹

У статті відзначено, що одним з пріоритетних напрямів інноваційного розвитку в ЄС є реалізація кластерної політики. Саме інноваційна складова відіграє основну роль у формуванні кластерів і забезпеченні їх розширення. У особливий правовий період воєнного стану за рахунок накладання глобальних змін посилюються виклики, які суттєво впливають на прискорення перетворень у інноваційному процесі і пріоритетність виконання завдань кластерної політики. Необхідно встановити зміни у напрямках кластерної політики для інноваційного розвитку під дією глобальних викликів. Метою дослідження є визначення загальних засад забезпечення реалізації кластерної політики щодо інноваційного розвитку в умовах глобальних викликів. Із досвіду Європейської Комісії визначено сутність кластерів та їх розповсюдження в ЄС. Наявність європейських кластерів за результатами Кластерної панорами ЄС корелює з більш відчутною інноваційною поведінкою. Новий документ КМУ серпня 2024 року щодо Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року визначає як другу стратегічну ціль сприяння інноваційному розвитку, цифровій трансформації та «зеленому переходу», що і передбачає формування нового укладу економіки. Для посилення значення кластерів у інноваційному розвитку підприємств представники Української Ради Бізнесу та Українського кластерного альянсу 2024 року об'єдналися у спільному проєкті «Модель сучасної екосистеми інновацій». Для вимірювання зацікавленості темами кластерна політика, кластер, інноваційний процес і інноваційний розвиток використано пошукову систему Google Trends на різні дати і у різні часові періоди, що показало знижений попит на тему інновацій. Розглянуте завдання із визначення зміни у напрямках кластерної політики для інноваційного розвитку під дією глобальних викликів свідчить про нагальну необхідність розробки заходів для суттєвого просування змін і додаткового державного регулюючого втручання для впровадження європейських підходів до формування кластерів, що вплине на інноваційний розвиток.

Ключові слова: кластер, кластерна політика, інноваційний розвиток, пошукова система Google Trends, глобальні виклики

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів інноваційного розвитку в ЄС є реалізація кластерної політики [1]. Саме інноваційна складова відіграє основну роль у формуванні кластерів і забезпеченні їх розширення. Інноваційний процес розглядається як системний процес створення, розповсюдження та застосовування нововведення, а

також як процес уведення нових змін у середовищі, де повстає життєвий цикл інновацій [2]. В особливий правовий період воєнного стану за рахунок накладання глобальних змін посилюються виклики, які суттєво впливають на прискорення перетворень у інноваційному процесі і пріоритетність виконання завдань кластерної політики [3]. Необхідно встано-

¹ Статтю підготовлено у межах фундаментальної теми «Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів», № 0120U104786, 2024 р.

вити зміни у напрямках кластерної політики для інноваційного розвитку під дією глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями здійснений аналіз сучасного стану інноваційного розвитку України в оцінці світових рейтингів, співставлено отримані результати із задекларованими цілями та визначення ступені їх відповідності [4]. Відзначено загрози низької частки у ВВП витрат на наукові дослідження і розробки для економіки. Зроблено висновок, що парадокс інноваційного розвитку України полягає у нестійкості позиції країни на шляху до нього та невідповідності результатів цього розвитку задекларованим рішенням, а також у відсутності механізмів управління, персональної відповідальності за їх здійснення, інколи програм щодо реалізації, і, як наслідок, у відсутності очікуваних результатів. Науковці вважають, що перехід на інноваційну модель розвитку має ґрунтуватися на селективно-пріоритетному принципі визначення конкретних інновацій в умовах забезпечення державної підтримки науки, її концентрації на ключових напрямках наукових досліджень [4]. Стосовно перспектив розвитку технологічного процесу дослідники встановили, що в нашій країні інноваційний процес має дещо обмежений характер, оскільки більшість підприємств орієнтується не на розроблення новаций, а на придбання нових технологій, готової конструкторської документації на продукцію [2]. Отже, з урахуванням трансформацій як індустріальної, так і інформаційної та цифрової сфери [5] потрібен пошук інструментів для можливого прискорення інноваційного процесу [6]. Загальний світовий досвід пропонує для цього кластерну модель [7]. Виклики воєнного стану вплинули на визначення в ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України пріоритетних стратегічно орієнтованих кластерів економічного розвитку з певною спеціалізацією щодо військово-технічного забезпечення, машинобудування, інформаційно-комунікаційних технологій та ін. [7]. Інші дослідники вважають, що за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення обміну інформацією, знаннями, ноу-хау досягається ефективність кластерного механізму [8]. За наявності глобальних викликів саме учасники кластера, використовуючи можливості здійснення внутрішньої спеціалізації і стандартизації, скорочення трансакційних витрат на впровадження інновацій одержують додаткові конкурентні переваги, що має важливе значення для інноваційного розвитку під час воєнного стану при обмеженості ресурсів і невизначеності ситуацій. Інноваційні передумови формування кластерів проаналізовано у спільній українсько-польській монографії, присвяченій кластерній політиці [9]. Особли-

вістю дослідження є визначення можливостей використання досвіду Європейського Союзу (далі – ЄС) для посилення кластерної політики в Україні. Між тим питання всебічного аналізу сфери взаємовпливу кластерної політики ЄС і інноваційного процесу в умовах невизначеності і глобальних викликів не досліджувались. Стан інноваційного розвитку під час воєнного стану з одного боку у певних сферах пришвидшився, але все ще залишається недостатнім рівень захисту і управління інтелектуальною власністю, з іншого боку, наявні інструменти стимулювання інноваційного процесу, розвитку дослідницької інфраструктури, яка через інтеграцію у мережі Європейських дослідницьких інфраструктур могла б сприяти посиленню взаємодії суб'єктів у становленні і розвитку кластерів [10]. Група дослідників [11] обґрунтувала, що кластери мають значний потенціал саме на регіональному рівні, де усталені територіально-галузеві зв'язки можуть стати основою ефективної економічної інтеграції. В дослідженні виявлено, що міжнародний досвід підтверджує ефективність кластерної політики у підвищенні конкурентоспроможності та залученні інвестицій, що є особливо актуальним для України в умовах нових економічних викликів. Ґрунтуючись на аналізі міжнародних кластерних моделей виділено основні моделі державного стимулювання розвитку кластерів: пряме державне фінансування інноваційних розробок у межах кластерів; податкові та митні пільги та преференції для підприємств кластеру, а також для наукових установ; захист інтелектуальної власності; надання пільгових кредитів для реалізації інноваційних проєктів; використання дотаційного механізму для стимулювання науково-дослідних робіт; використання коштів фондів впровадження інновацій; консалтингова підтримка; стимулювання розвитку кадрового потенціалу [11].

Мета статті – визначити засади забезпечення реалізації кластерної політики щодо інноваційного розвитку в умовах глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Із досвіду Європейської Комісії, яка характеризує кластери як пов'язані групи компаній, розташовані поблизу одна від одної та які мають достатній масштаб для розвитку, вважається, що саме кластеризація є драйвером інноваційного процесу, який може вплинути на створення нових робочих місць (на кластери припадає майже 25% загальної зайнятості в ЄС) за рахунок синергії реєстрації більшої кількості міжнародних торгових марок і патентів [1], до яких можуть долучитися суб'єкти господарювання з України, зокрема, під час релокації бізнесу в умовах воєнного стану. Перспективним для інноваційного процесу є створення нових бізнес-можливостей для МСП для їх інтегрування у європейські та глобальні стратегічні

ланцюги створення вартості, які є підґрунтям для сталого інноваційного процесу.

Наявність європейських кластерів за результатами Кластерної панорами ЄС [12] корелює з більш відчутною інноваційною поведінкою, економічною продуктивністю і результатами працевлаштування на рівні підприємств, підвищенням їх стійкості, що важливо для відповіді на глобальні виклики у сфері інновацій, які, зокрема, посилені воєнним станом в Україні. Країна знаходиться в перехідному процесі – від деіндустріалізації, до нового економічного укладу, що визначено у Національній економічній стратегії, прийнятій КМУ 2021 року [13], але процес її виконання є загальмованим під час воєнного стану. Перспективним щодо змін є ухвалена у серпні 2024 року КМУ «Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках» [14], де визначено стратегічну ціль 2, як сприяння інноваційному розвитку, цифровій трансформації та “зеленому переходу”, що і передбачає формування нового укладу економіки. Серед першого пріоритету та операційних цілей для реалізації стратегії встановлено необхідність сприяння інноваційній діяльності, що передбачає: встановлення фінансових стимулів для розвитку інновацій, наукової діяльності та інноваційного розвитку; підтримку інноваційних підприємств із високими темпами зростання (стартапів). Важливим є розвиток кластерів; підтримку розвитку інновацій з боку ЄС. сприяння приватному фінансуванню інноваційної діяльності шляхом залучення приватного капіталу для розвитку перспективних проєктів, посилення захисту інтелектуальної власності, підтримку у прийнятті регіональних стратегій смарт-спеціалізації, створення європейських хабів цифрових інновацій (EDIHs) [14]. За даними Українського кластерного альянсу для підтримки кластерного руху допомогу надає ЄС, тільки 2024 року учасники кластерів отримали доступ до нових програм підтримки: 200 інноваційних стартапів та МСП – Seed of Bravery (Український фонд стартапів, 20 М євро), підтримки співпраці українських та європейських кластерів – EU-Ukraine cluster partnership (6 консорціумів, 3 М євро); 12 Європейських Цифрових Інноваційних Хабів (4,5 М євро) [15]. Український кластерний альянс вважає слабкою координацію та відсутність стратегічного фокусу на ключових викликах, він зосереджений на підвищенні ефективності реакції кластерів разом з іншими бізнес-спільнотами на нові та старі виклики.

Для посилення значення кластерів у інноваційному розвитку підприємств представники Української Ради Бізнесу та Українського кластерного альянсу 2024 року об'єдналися у спільному проєкті «Модель

сучасної екосистеми інновацій», пілотний етап якого реалізується за підтримки Вінницького кластеру приладобудування та автоматизації [16]. Дослідницька складова проєкту виконується науковцями КНУ ім. Т. Шевченка, які використовують інструментарій моделювання складних систем. Забезпечення безперервного інноваційного розвитку екосистеми інновацій досягається мережевою взаємодією державних органів, підприємств, науково-дослідних установ та організацій розвитку бізнесу, спрямованої на підвищення конкурентоздатності через стимулювання розробки та впровадження передових технологій, оптимізації виробничих процесів та посилення кооперації між усіма учасниками. Сценарні розрахунки дозволяють розробити актуальну модель екосистеми інноваційного розвитку України на основі ефективного використання науково-технологічного та економічного потенціалу регіонів країни [16].

Для вирішення завдання щодо забезпечення кластерної політики у стимулюванні інноваційного процесу в сучасних умовах глобальних викликів автором використано пошуковий сервіс Google Trends, який визначає пошукову активність користувачів глобальної мережі щодо певної теми в різних регіонах світу в відмінні часові періоди [17]. Особливістю цього інструменту Google є можливість оцінки актуальності тих процесів, які відбуваються на певній території для прийняття тих чи інших рішень, надання користувачам кількісних та якісних показників рівня запиту за 100 бальною шкалою до загальної суми запитів. Початок аналізу автор здійснив через пошуковий запит у Google Trends на 01 квітня 2024 року тем «інноваційний процес» і «кластер» в Україні за часовий період останні 12 місяців тобто за часовий проміжок воєнного стану. Результати вимірювання наступні: зацікавленість темою «інноваційного процесу» є надзвичайно низькою, але статистично значимою, між тим вона почала зростати з березня 2024 року. Серед регіонів виділено три: Вінницька, Сумська і Київська область. Зацікавленість темою кластерів є значно вищою і стабільною, вона проявляється у всіх регіонах України. При порівнянні тем «кластер» і «інноваційний процес» співвідношення у балах 64:2. Такий великий розрив у попиті на тему інноваційного процесу і кластерів потребує додаткового дослідження [5].

При продовженні аналізу на 15 червня 2024 року за пошуковим запитом у Google Trends тем «кластерна політика», «інноваційний процес» вирішено здійснити за останні п'ять років для виявлення змін. Результати зацікавленості цими темами на цьому відрізку часу показали, що пошуковий попит на тему кластерної політики є низьким, за період воєнного стану він був статистично значимим тільки у серпні 2022 року. Щодо теми інноваційного процесу най-

більший інтерес до нього був у квітні 2020 року. Під час воєнного стану він є надзвичайно низьким. Між тим у регіональному розподілі виділяється Дніпро, місто Київ і Київська область, а також Львівський та Харківський регіони, отже, промислові найбільш кластеризовані території [3].

На 05 вересня 2024 року дослідження продовжено і визначено рівень зацікавленості темами кластерної політики, кластеру та інноваційного процесу і інноваційного розвитку за останній рік. Відзначається, що інтерес до теми кластерної політики майже відсутній, єдиний сплеск протягом року встановлено у червні 2024 року, але щодо теми кластеру попит стабільно високий на рівні 60 балів за 100 бальною шкалою з невеликим падінням у кінці серпня 2024 року. Тема інноваційного процесу інтересу не викликала протягом року, а тема інноваційного розвитку мала певну волатильність, крім того, її рівень статистичної значимості дозволив виділити регіони, які стали лідерами в цьому: це Закарпатська та Івано-Франківська області і м. Київ.

Кластери УКА довели, що можуть сприяти розвиткові як своїх членів, так і цілих секторів економіки на регіональному та галузевому рівнях. Українські кластери стають важливими акторами економічної стабільності, драйверами інноваційного розвитку серед підприємств та надійними партнерами влади, територіальних громад і бізнесу у підтримці критичної інфраструктури та критичних галузей, а також у плануванні програм відновлення [15]. Мережа інноваційних кластерів також може розглядатися державою як пріоритетний елемент у вдосконаленні відповідних національних політик, промислової, цифро-

вої, інноваційної, регіональної та смарт-спеціалізації [15].

Висновки. Розглянуте завдання із визначення зміни у напрямках кластерної політики для інноваційного розвитку під дією глобальних викликів свідчить про нагальну необхідність розробки заходів для суттєвого просування змін і додаткового державного регулюючого втручання для впровадження європейських підходів до формування кластерів, які мають позитивно вплинути як на інноваційний процес, так і інноваційний розвиток.

Проведені дослідження показали недостатній рівень зацікавленості темою кластерної політики, інноваційного процесу. Для прискорення трансформаційних змін та скорочення витрат на інформаційні ресурси у інноваційному процесі пропозицією є встановлення пріоритетності перетворень у тих галузях, які будуть мати найбільший попит, визначений інструментами Google під дією глобальних викликів під час воєнного стану.

Враховуючи значення кластерів у прискоренні інновацій у визначених технологічних сегментах, країни встановлюють своє місце та позиціонування з урахуванням глобальних викликів. Кластерні ініціативи можуть стати важливим фактором підтримки інноваційних змін, особливо щодо цифровізації. Для національного рівня в Україні потрібно стимулювати інноваційний розвиток з використанням міжнародного досвіду ЄС, паралельно створюючи кластери. Це дозволить суттєво покращити позиції країни під час воєнного стану, зокрема, для суттєвих технологічних перетворень оснащення збройних сил.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cluster policy : European Commission URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy/cluster-policy_en.
2. Мельник І. Ю., Бояринова К. О. Інноваційний процес: наукові підходи та проблеми реалізації Актуальні проблеми економіки та управління. 2012. № 6. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/1c85e651-3a00-485a-b70a-7f52cafb4f2/content>.
3. Внукова Н. М. Забезпечення реалізації кластерної політики для стимулювання інноваційного процесу в умовах невизначеності воєнного стану. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (20 червня 2024 р., м. Хмельницький – м. Херсон). – Херсон : Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2024. С. 286-289. ISBN 978-617-8187-23-1 URL: https://kntu.net.ua/ukr/content/download/117218/657389/file/Financial_Instruments_for_Sustainable_State_Development_in_the_Conditions.pdf.
4. Mamchur V. & Studinska G. The paradox of innovative development of Ukraine. *Socio-Economic Problems and the State*. 2024. Vol. 30, No. 1, pp. 65-74. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2024/24mvairu.pdf>.
5. Внукова Н.М. Інформаційні технології у визначенні значення кластерів у інноваційному процесі в особливий правовий період воєнного стану *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. / М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2024. С.129-130. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ETZJTfDIogFMWPt6ZBEuY1erlplddzW1/view>.
6. Інноваційні проекти: фінансова і консультаційна підтримка. Керівництво для суб'єктів інноваційної діяльності / за ред. С. В. Глібка та С. О. Шкуракова. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2023. 24 с.

7. Редзюк Є. В. Формування конкурентоспроможних кластерів України в умовах глобальних викликів. Стратегія економічного розвитку України. 2023. Вип. 53. С. 63–77. URL: <https://doi.org/10.33111/sedu.2023.53.063.077>.
8. Дегтяр, А. О., Пивоваров, О. В. Формування альтернативних механізмів державного управління розвитком медичного страхування на основі кластерів. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 2 (42). С. 53-57. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2013/11.pdf.
9. Reviewers: A. Bolewski, G. Ślusarz, V. Dergachova, Cluster Policy of Innovative Development of the National Economy: Integration and Infrastructure Aspects : monograph / under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznań: Wydawnictwo naukowe WSPIA, 2020. 382 pages. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31413/78/monograph.pdf>.
10. Внукова Н. М. Економіко-правове забезпечення розвитку дослідницької інфраструктури у кластерній політиці. *Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип.: «Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у воєнний та повоєнний періоди» за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 28 лютого 2024 року) / за ред. С. В. Глібка, А. М. Любичч. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С.5-13. URL: https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2024/02/conf_28.02.2024.pdf 10.*
11. Літвінов Д. О., Шалений В. А. Впровадження кластерних моделей територіально-галузевої організації виробництва: іноземний та вітчизняний досвід. *Журнал «Наукові інновації та передові технології». Серія Економіка*. 2024. №9 (37) С. 683-694. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)).
12. Franco Susana, Murciego Asier, Salado Juan Pablo, Eduardo Sisti, James Wilson, European Cluster Panorama 2021 *Leveraging clusters for resilient, green and digital regional economies*. 2021. European Commission P.116. URL: https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/2021-12/European_Cluster_Panorama_Report_0.pdf.
13. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> 13.
14. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: розпорядження КМУ від 30 серпня 2024 р. № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text> 14.
15. Розбудова потужних індустріальних екосистем в Україні. Версія 2, серпень 2024. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/building-strong-industrial-ecosystems-ua/>.
16. Екосистема інновацій – новий пріоритет співпраці бізнесу, науки і держави: Український кластерний альянс, 2024. URL: <https://www.clusters.org.ua/news/innovation-ecosystem/>.
17. Як користуватися сервісом Google Trends? URL: <https://adwservice.com.ua/uk/yak-korystuvatysya-servisom-google-trends>.

REFERENCES

1. Cluster policy: European Commission. Retrived from: https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy/cluster-policy_en.
2. Melnyk, I.Yu. & Boyarynova, K. O. (2012). Innovation process: scientific approaches and problems of implementation *Actual problems of economy and management*, 6. Retrived from: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/1c85e651-3a00-485a-b70a-7f52caffb4f2/content> [in Ukrainian].
3. Vnukova, N. M. (2024). Ensuring the implementation of a cluster policy to stimulate the innovation process in conditions of uncertainty of martial law. *Financial instruments of sustainable development of the state in conditions of systemic economic transformation: Proceedings of the III International. science and practice conf.* (pp. 286-289). Kherson: Vyshemirsky V.S. Book Publishing House. ISBN 978-617-8187-23-1. Retrived from: https://kntu.net.ua/ukr/content/download/117218/657389/file/Financial_Instruments_for_Sustainable_State_Development_in_the_Conditions.pdf [in Ukrainian].
4. Mamchur, V. & Studinska, G. (2024). The paradox of innovative development of Ukraine. *Socio-Economic Problems and the State*, Vol. 30, no. 1, pp. 65-74. DOI: 10.33108/sepd [in Ukrainian].
5. Vnukova, N.M. (2024). Information technologies in determining the importance of clusters in the innovation process in the special legal period of martial law. *Information technologies in culture, art, education, science, economy and business: Proceedings of the IX International scientific and practical conference* (pp. 129-130). Kyiv. National University of Culture and Arts. Retrived from: <https://drive.google.com/file/d/1ETZJTfDIogFMWPt6ZBEuYierlplddzW1/view> [in Ukrainian].

6. Hlibko, S. V. & Shkurakova, S. O. (Eds.). (2023). *Innovative projects: financial and consulting support. Guide for subjects of innovative activity*. Research Institute PZIR National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
7. Redziuk, E. V. (2023). Formation of competitive clusters of Ukraine in the conditions of global challenges. *Strategy of economic development of Ukraine*, 53, 63–77. DOI: <https://doi.org/10.33111/sedu.2023.53.063.077> [in Ukrainian].
8. Degtyar, A. O. & Pivovarov, O. V. (2013). Formation of alternative mechanisms of state management of the development of health insurance on the basis of clusters. *State and regions*. Series: State Administration, 2 (42), 53–57. Retrived from: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2013/11.pdf [in Ukrainian].
9. Reviewers: A. Bolewski, G. Ślusarz, V. Dergachova, Cluster Policy of Innovative Development of the National Economy: Integration and Infrastructure Aspects : monograph / under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznań: Wydawnictwo naukowe WSPIA, 2020. 382 pages. Retrived from: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31413/78/monograph.pdf>.
10. Vnukova, N.M. (2024). Economic and legal support for the development of research infrastructure in cluster policy. *Collection of scientific works of the Research Institute PZIR of the National Academy of Sciences of Ukraine. Issue: "Actual issues of the development of scientific and research infrastructure in the war and post-war periods": Proceedings of the Internet conference* (pp. 5–13). Kharkiv: Research Institute PZIR National Academy of Sciences of Ukraine. Retrived from: https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2024/02/conf_28.02.2024.pdf 10.
11. Litvinov, D.O. & Shaleny, V.A. (2024). Implementation of cluster models of territorial and sectoral organization of production: foreign and domestic experience. *Scientific Innovations and Advanced Technologies. Economy series*, 9 (37), 683–694. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)) [in Ukrainian].
12. Franco, S., Murciego A., Salado, J. P., Sisti E. & Wilson J. *European Cluster Panorama 2021 Leveraging clusters for resilient, green and digital regional economies*. European Commission. Retrived from: https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/2021-12/European_Cluster_Panorama_Report_0.pdf.
13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030, No. 179 (2021, March 3). Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text13> [in Ukrainian].
14. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized enterprises for the period up to 2027 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2024-2027, No. 821 (2024, August 30). Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text14> [in Ukrainian].
15. Ukrainian cluster alliance (2024, August). *Development of powerful industrial ecosystems in Ukraine*. Version 2. Retrived from: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/building-strong-industrial-ecosystems-ua/> [in Ukrainian].
16. Ukrainian cluster alliance (2024). *The innovation ecosystem is a new priority for cooperation between business, science and the state*. Retrived from: <https://www.clusters.org.ua/news/innovation-ecosystem/> [in Ukrainian].
17. *How to use the Google Trends service?* Retrived from: <https://adwservice.com.ua/uk/yak-korystuvatysya-servisom-google-trends>.

VNUKOVA NATALIYA

2nd PhD in Economics, Leading researcher of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine,
Professor of the Department of customs affairs and financial services of the Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

CLUSTER POLICY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

Problem setting. The article notes that one of the priority directions of innovative development in the EU is the implementation of cluster policy. It is the innovative component that plays the main role in the formation of clusters and ensuring their expansion. The innovation process is considered as a systemic process of creating, spreading and applying an innovation, as well as a process of introducing new changes in the environment where the life cycle of innovations arises. In the special legal period of martial law due to the imposition of global changes, the challenges that significantly affect the acceleration of transformations in the innovation process and the priority of fulfilling cluster policy tasks are

intensified. It is necessary to establish changes in the directions of cluster policy for innovative development under the influence of global challenges.

Analysis of recent researches and publications. Mamchur V. & Studinska G. defined the paradoxes of innovative development, carried out an analysis of the current state of innovative development of Ukraine in the assessment of world ratings. E. Redziuk considered the formation of competitive clusters of Ukraine in the conditions of global challenges. Bolewski A., Ślusarz G., Dergachova V. determined the policy of innovative development of national economies, their integration and infrastructural aspects. The experience of foreign and domestic implementation of cluster models of territorial and sectoral organization of production was devoted to research by D.O. Litvinov. &, Crazy V.A. The analysis of these studies shows the increasing relevance of determining the connection between the topics of cluster policy and innovative development.

Purpose of research is to determine the general principles of ensuring the implementation of the cluster policy regarding innovative development in the conditions of global challenges.

Article's main body. From the experience of the European Commission, the essence of clusters and their distribution in the EU has been determined. The presence of European clusters according to the results of the EU Cluster Panorama correlates with more tangible innovative behavior, economic productivity and employment results at the level of enterprises, increasing their sustainability, which is important for responding to global challenges in the field innovations, which, in particular, are strengthened by the state of war in Ukraine. The new document of the CMU of August 2024 regarding the Strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized enterprises for the period until 2027 defines strategic goal 2 as the promotion of innovative development, digital transformation and "green transition", which involves the formation of a new order of the economy. The Ukrainian Cluster Alliance provided an analysis of the achieved cluster projects in the study on the development of industrial ecosystems in Ukraine, and also focused on the challenges. To strengthen the importance of clusters in the innovative development of enterprises, representatives of the Ukrainian Business Council and the Ukrainian Cluster Alliance of 2024 joined together in the joint project "Model of the Modern Innovation Ecosystem". To measure interest in the topics of cluster policy, cluster, innovation process and innovation development, the Google Trends search engine was used on different dates and in different time periods, which showed a reduced demand for the topic of innovation. Therefore, the network of innovation clusters can be considered by the state as a priority element in the improvement of relevant national policies for innovative development.

Conclusions and prospects for the development. The considered task of determining changes in the directions of cluster policy for innovative development under the influence of global challenges indicates an urgent need to develop measures to significantly promote changes and additional state regulatory intervention for the implementation of European approaches to the formation of clusters, which should positively affect both the innovation process and innovative development in the conditions of martial law and recovery.

Key words: innovative development, cluster, cluster policy, Google Trends search engine, global challenges

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Внукова Н. М. Кластерна політика інноваційного розвитку в умовах глобальних викликів. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 62–68.

САМОРОДОВ БОРИС ВАДИМОВИЧ

доктор економічних наук, професор, проректор
Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна
ORCID 0000-0002-5267-1178

ПОЛОВИНКО БОГДАН СЕРГІЙОВИЧ

аспірант Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
ORCID 0000-0003-0592-941X

УДК 330.3:336

DOI 10.37772/2518-1718-2024-4(48)-9

ОПТИМАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДІЯЛЬНІСНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ

Наукове дослідження присвячене обґрунтуванню науково-практичного підходу до оптимального розподілу бюджетних коштів для забезпечення сталого розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичних принципів, що дозволяє спрямувати фінансові ресурси громади на пріоритетні напрями регіонального розвитку для підвищення ефективності їх використання. В статті обґрунтовано необхідність впровадження однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування для моделювання оптимального розподілу фінансових ресурсів місцевого бюджету, яка дозволяє враховувати специфіку регіональних умов, забезпечуючи оптимальне співвідношення між видатками за різними напрямками розвитку регіону. Розроблена модель враховує ключові сфери життєзабезпечення розвитку регіону, такі як фізичний стан населення та безпека середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, а також майновий стан населення. Застосування діяльнісно-логістичних принципів у розподілі коштів сприяє більш раціональному плануванню видатків, підвищенню конкурентоспроможності регіону та прозорості використання ресурсів. Отримано результати розв'язку однокритеріальної задачі лінійного програмування, що дозволили визначити оптимальну частку бюджетних коштів, що має спрямовуватися на певну сферу життєзабезпечення для розвитку регіону. В результаті порівняння оптимальної частки бюджетних коштів з прогнозними даними на 2023 р. встановлено, що фактичні значення нижчі оптимального рівня для таких напрямів розвитку регіону за сферами життєзабезпечення як: кількість дітей у центрах психологічної реабілітації та притулках; безпечність простору для життєдіяльності; рівень доходів населення; інші негрошові виплати, пільги та субсидії. Практичне значення результатів полягає у можливості застосування запропонованого підходу регіональними органами влади для створення механізму перерозподілу бюджетних коштів для забезпечення економічного розвитку та соціальної стабільності в регіоні.

Ключові слова: фінансово-бюджетні відносини, розвиток регіону, діяльнісно-логістичні принципи, оптимізація, розподіл, бюджетні кошти.

Постановка проблеми. В умовах глобальних викликів та нестабільної економічної ситуації застосування діяльнісно-логістичних принципів до оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону в систему фінансово-бюджетних відносин дозволяє ефективніше планувати витрати місцевих бюджетів, забезпечуючи максимальну віддачу від інвестицій у соціально-економічну інфраструктуру, гнучко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі та оперативно перенаправляти кошти на пріоритетні напрями. В результаті оптимізації про-

цесу розподілу ресурсів підвищується конкурентоспроможність регіону, що сприяє залученню додаткових інвестицій, створенню умов для економічного зростання та підвищення якості життя населення регіону. Діяльнісно-логістичний підхід до розподілу бюджетних коштів є важливим інструментом управління регіональним розвитком, що вимагає уточнення підходів до формування науково-практичного підходу до оптимального розподілу обмежених ресурсів місцевих бюджетів за статтями фінансування на основі їх ефективного використання.

Об'єктом дослідження є розподіл бюджетних коштів для забезпечення розвитку регіону з використанням діяльнісно-логістичних принципів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оптимізації напрямів використання коштів місцевих бюджетів в умовах їх обмеженості та необхідності прийняття управлінських рішень в сфері їх розподілу досліджувалися в роботах таких вчених, зокрема: Фурика І. [1], Варцаба В. [2], Дем'янюка А. [3], Чугунова І. [4] та ін. Однак, в процесі формування та реалізації адаптивних механізмів у системі управлінських впливів на процеси оптимального розподілу бюджетних ресурсів на рівні регіону не сформувалося регламентованого та чіткого підходу, що дозволяє ефективно визначати пріоритети фінансування, враховувати місцеві потреби та забезпечувати прозорість у використанні коштів. Це призводить до нерівномірного розподілу ресурсів, зростання фінансових ризиків та обмеження можливостей регіональних органів влади в ефективному вирішенні нагальних соціально-економічних проблем.

Мета статті полягає у розробці науково-практичного підходу до оптимізації розподілу бюджетних коштів для забезпечення розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці підходу щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів на основі однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування, що дозволить встановити оптимальне співвідношення видатків за різними напрямками розвитку регіону за сферами життєзабезпечення та сформулювати практичні рекомендації щодо вибору пріоритетних напрямів бюджетного фінансування.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні [5] зазначено, що першочерговою проблемою, яка пов'язана з визначенням джерел фінансування бюджетних програм, є нерівномірність розподілу бюджетних коштів у часі, за різними напрямками та між розпорядниками коштів. Дем'янюк А. [3] також відносить до основних проблем, що виникають у місцевих органів влади під час управління фінансовими ресурсами, наступні: нерівномірний розподіл ресурсів між громадами; обмеженість фінансових можливостей та недостатня підтримка з боку держави; недостатня фінансова самостійність громад; неоптимальне використання бюджетних коштів та проблема нераціонального розподілу коштів. Систематизація досліджень вітчизняних науковців щодо оптимізації бюджетних видатків дозволила встановити, що більшість з них зосереджена на аналізі структурних та організаційних заходів у цій сфері. Однак, на нашу думку, встановлення раціональних кількісних пропорцій розподілу бюджетних коштів має передувати

впровадженню будь-яких заходів. Автори аналітичної записки [6] наголошують, що для оптимізації розподілу витрат місцевих бюджетів необхідно посилити координацію з державним бюджетом через середньострокове планування, що дозволить забезпечити ефективніше використання ресурсів для забезпечення фінансування пріоритетних місцевих проєктів та покращення відповідності між державними та місцевими цілями. В роботі Радіонова Ю. [7] детально досліджується процеси формування бюджетних витрат, їх структура та процес оптимізації. Особлива увага приділяється методам планування та контролю витрат, а також ролі державного та місцевого бюджетів у забезпеченні сталого економічного розвитку. Дослідником запропоновано комплексний підхід до оптимізації бюджетних витрат, який включає: впорядкування витрати відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку країни та її регіонів, їх соціально-економічної важливості; використання програмно-цільового методу для чіткого визначення цілей і підвищення ефективності витрат; створення системи моніторингу та оцінки витрат для забезпечення прозорості й ефективності; передачу частини фінансових функцій на місцевий рівень для більш гнучкого і результативного управління місцевими бюджетами. Зауважимо, що розглянуті підходи спрямовані на зменшення неефективних витрат та кращий розподіл ресурсів. У цьому напрямі важливими є дослідження О. І. Макаренка та С. О. Зульфугарової [18], які визначають оптимальний розподіл коштів як такий, що дозволяє досліджуваному регіону досягти рівня розвитку з найменшими можливими відхиленнями від ідеального регіону, під яким розуміють регіон, інтегральний індекс соціально-економічного розвитку якого є максимальним. Консолідований підхід для моделювання ефективної фінансової діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, який обґрунтовано у роботі [7], охоплює рекомендації щодо підвищення ефективності розподілу ресурсів, прозорості фінансових операцій та стратегічного планування відповідно до соціально-економічних пріоритетів розвитку громад. Таким чином, основною задачею, яку необхідно вирішити в процесі планування та виконання бюджетів громад, є напрацювання дієвих механізмів і процедур, які б дозволили забезпечити оптимальний розподіл бюджетних коштів для розвитку регіону на основі поєднання стратегічного бачення розвитку громади та бюджетного планування при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. При розробці авторської моделі оптимізації розподілу бюджетних коштів між напрямками регіонального розвитку використано підхід, викладений у роботі [8] з урахуванням діяльнісно-логістичних принципів, що дозволить забезпечити більш гнучкий та ефективний

розподіл бюджетних коштів за пріоритетними напрямками. Використання діяльнісно-логістичних принципів допомагає врахувати потреби різних секторів і регіональних особливостей, створюючи адаптивну модель для сталого розвитку регіону, що сприяє прозорому розподілу ресурсів та досягнення соціально-значущого результату для громади. Автором запропоновано науково-практичний підхід щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів, який реалізовано у вигляді однокритеріальної задачі на основі нелінійного програмування. На першому етапі реалізації науково-практичного підходу щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів передбачено формування інформаційного середовища для побудови оптимізаційної моделі. У дослідженні запропоновано складові оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин за сферами життєзабезпечення, представлені відповідними показниками ($X_1 - X_9$), що дозволяє віднести кожен статтю видатків місцевих бюджетів до одного з дев'яти напрямів. У розробленій оптимізаційній моделі питання розподілу фінансових коштів вирішуватиметься не за кожною статтею видатків, а за дев'ятьма досліджуваними напрямками. Частка коштів, вкладених в i -й напрямок розвитку регіону, представляє собою змінну моделі y_i , $i = \overline{1, m}$ з урахуванням певних обмежень. Таким чином, $P_i = y_i \cdot P_{\text{бюдж}}$ – фінансові ресурси, спрямовані на i -й напрямок. В свою чергу $P_{\text{бюдж}}$ – загальний обсяг коштів місцевого бюджету, спрямованих на фінансування розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин за сферами життєзабезпечення. Враховуючи результати розрахунків часткових інтегральних показників за сферами життєзабезпечення розвитку Харківського регіону $S_{\text{факт}}^i$, їх значення може коливатися в межах від 0 до 1, причому найвищим рівнем розвитку вважається значення, що дорівнює 1. Введемо величину $P_i^{0,01}$, $i = \overline{1, m}$, яка буде представляти обсяг, необхідних для фінансування в i -го напрямку, щоб збільшити $S_{\text{факт}}^i$, $i = \overline{1, m}$ на 1% або 0,01. Залежно від досягнутого рівня розвитку регіону за сферами життєзабезпечення обсяг коштів, необхідних для підвищення цього рівня на 0,01, буде різним, що в загальному вигляді описується наступною формулою:

$$P_i^{0,01} = f(S_{\text{факт}}^i), \quad (1)$$

Наступним етапом є побудова відповідної моделі, яка дозволяє встановити характер взаємозв'язку між складовими оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин за сферами життєзабезпечення та обсягом фінансових ресурсів місцевого бюджету, спрямованих на забезпечення регіо-

нального розвитку. Для побудови моделі взаємозв'язку між складовими фізичного стану населення та безпеки та обсягом бюджетних коштів, необхідних для його зміни на 1%, були використані дані, розраховані за період з 2018-2022 рр. Статистичні дані щодо обсягу фінансових ресурсів видаткової частини місцевого бюджету при проведенні відповідних розрахунків було скориговано на рівень інфляції, що дозволило визначити їх фактичний обсяг.

Встановлено, що лише для показника житлового фонду в розрахунку на особу (X_4) залежність між показниками фізичного стану населення та безпекою середовища проживання і збільшенням бюджетного фінансування має експоненціальний характер. Водночас слід зазначити, що дана залежність має зворотний характер. Це вказує на те, що інвестування додаткових фінансових ресурсів у цей напрямок розвитку регіону за рахунок фізичного стану населення та безпеки середовища проживання не призведе до відповідного його збільшення саме за рахунок місцевого бюджету. Для всіх інших випадків (X_1, X_2, X_3, X_5) спостерігається поліноміальна залежність, що свідчить про складнішу взаємодію між показниками фізичного стану населення та безпеки середовища проживання і бюджетним фінансуванням. Це означає, що зміни у фінансуванні та умовах проживання можуть впливати на фізичний стан населення нелінійно, причому цей вплив може змінюватися залежно від конкретних умов і рівня інвестицій. Поліноміальна залежність вказує на наявність точок перегину, де збільшення фінансування або поліпшення умов можуть мати як позитивні, так і негативні ефекти залежно від контексту та масштабів цих змін. Щодо взаємозв'язку між рівнем захворюваності населення (X_1) та обсягами бюджетного фінансування заходів та програм в даному напрямі, то не простежується чіткої позитивної тенденції, зумовленої збільшенням бюджетних видатків (залежність є поліноміальною), а навпаки: при високому рівні захворюваності спостерігається найвища частка видатків на фінансування медичних послуг. Подібна неоднозначна залежність існує і щодо рівня безпечності простору для життя (X_5), проте найвищого рівня розвитку в цій сфері було досягнуто при значному бюджетному фінансуванні програм, спрямованих на захист довкілля, впровадження заходів з енергозбереження та вирішення проблем з енергозабезпеченням, з огляду на складні умови, що склалися в регіоні. Я децентралізованої системи опалення продовжується. Наступним кроком на цьому етапі є встановлення аналогічних залежностей між показниками стану освіти та соціального середовища (X_6) та бюджетними витратами. Таким чином, отримані дані свідчать про існування складного характеру залежності між рівнем освіти населення та обсягом коштів, необхідних для

його зміни на 1%, яка представлена поліноміальною функцією. По-перше, можна помітити, що підвищення рівня освіти не супроводжувалося значним зростанням видатків, а навпаки – деяким їх скороченням. Крім того, за майже однакових значеннях рівня освіти, що вимірюються кількістю учнів, студентів та аспірантів на 10 000 осіб, витрати на освіту були досить різними протягом досліджуваного періоду. Щодо зв'язку між показниками відвідування населення мистецьких подій та культурних закладів (X_7) і фінансуванню культури з бюджету, то між ними існує дуже сильний пропорційний зв'язок, який найкраще можна проілюструвати за допомогою лінійної моделі. Аналіз взаємозв'язку між бюджетними видатками та складовими майнового стану населення дозволив зробити висновки щодо існування надійного і достовірного зв'язку між показниками майнового стану населення та обсягом бюджетних видатків на його забезпечення, який описується за допомогою поліноміальної функції, що підтверджує можливість підвищення майнового стану населення певною мірою за рахунок бюджетного фінансування. Даний інструмент фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону набуває особливого значення в сучасних умовах, коли понад 2,5 млн українців станом на квітень 2023 р. є власниками пошкодженого або зруйнованого житла [9]. Наступним етапом реалізації науково-практичного підходу щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів є визначення рівня розвитку регіону за сферами життєзабезпечення, який може бути досягнутий за рахунок зміни видатків місцевого бюджету за відповідними напрямками на 1%. Відношення обсягу коштів, вкладених в i -й напрям розвитку регіону за сферами життєзабезпечення до обсягу фінансових ресурсів, за рахунок якого досягається зростання рівня розвитку на 1% за умови відповідного розподілу коштів, визначається за формулою:

$$\Delta S_i = \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{P_{i,0.01}} = \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_{\text{факт}}^i)}, \quad (2)$$

де ΔS_i показує, на скільки зміниться $S_{\text{факт}}^i$, $i = \overline{1, m}$, при визначеному розподілі фінансових ресурсів за напрямками життєзабезпечення. Таким чином, досягнутий рівень розвитку регіону внаслідок розподілу фінансових ресурсів між напрямками життєзабезпечення визначається показником $S_i^{\text{досяг}}$, $i = \overline{1, m}$, та розраховується за наступною формулою:

$$S_i^{\text{досяг}} = S_{\text{факт}}^i + \Delta S_i \quad (3)$$

Зробивши відповідні перетворення, отримуємо наступну формулу для розрахунку рівня розвитку регіону за сферами життєзабезпечення, який може

бути досягнутий за рахунок зміни обсягу фінансування визначених напрямів:

$$S_i^{\text{досяг}} = S_{\text{факт}}^i + \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_{\text{факт}}^i)}. \quad (4)$$

Побудована функція $S_i^{\text{досяг}}$ буде мати специфічний характер для кожної складової узагальнюючого показника розвитку Харківського регіону за сферами життєзабезпечення. На заключному етапі сформовано критерій оптимізації та систему обмежень для моделі оптимізації розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. В якості можливого критерію рівня розвитку регіону пропонується використовувати зважений адитивний критерій (F), який має наступний вигляд:

$$F = \sum_{i=1}^m \alpha_i \cdot S_i^{\text{досяг}} \rightarrow \max,$$

де α_i – коефіцієнт відносної значущості i -го напрямку розвитку регіону за сферами життєзабезпечення.

В основу розрахунку запропонованого коефіцієнта відносної значущості покладено умови, що характеризують залежність складових рівня розвитку регіону за сферами життєзабезпечення від видатків місцевого бюджету за певними напрямками. По-перше, наявної потреби у покращенні показників розвитку регіону за рахунок бюджетних коштів на основі графіку середніх значень показників для кожної складової сфер життєзабезпечення розвитку регіону залежно від рівня бюджетних видатків, які було отримано за результатами проведення однофакторного дисперсійного аналізу. По-друге, було враховано рівень впливу видатків місцевого бюджету на основі коефіцієнта детермінації на показники розвитку регіону за сферами життєзабезпечення. Умови визначення необхідності підвищення рівня розвитку регіону за сферами життєзабезпечення за рахунок фінансових ресурсів місцевого бюджету базуються на комбінації можливих варіантів досягнення рівня i -го напрямку розвитку регіону за сферами життєзабезпечення залежно від рівня бюджетних видатків, що показано на рис. 1. На схемі представлено поєднання рівнів розвитку регіону за різними сферами життєзабезпечення з обсягом видатків з місцевого бюджету, що дозволяє визначити необхідність підвищення рівня розвитку регіону в залежності від поточного рівня розвитку та рівня бюджетних видатків. Запропонований підхід допомагає визначити, як ефективно розподіляються бюджетні ресурси, і де саме потрібно посилити фінансову підтримку для оптимізації рівня розвитку регіону. Загальна модель оптимізації розподілу фінансових ресурсів місцевого бюджету набуває вигляду однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування:

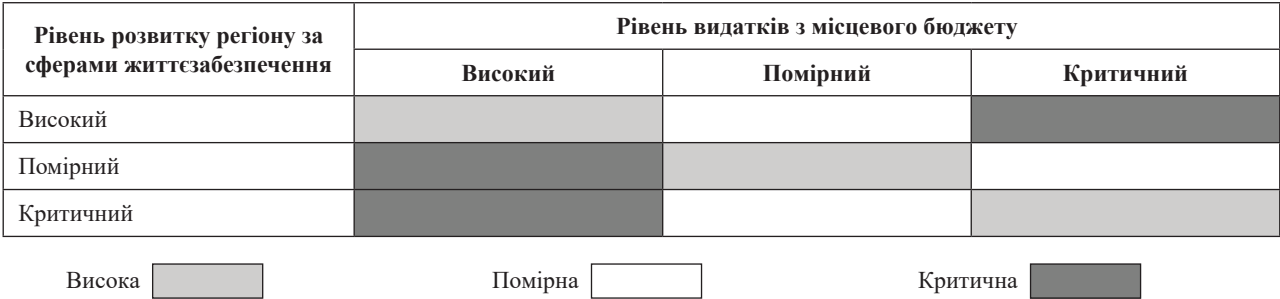

Рисунок 1. Необхідність підвищення рівня розвитку регіону за сферами життєзабезпечення за рахунок видатків місцевого бюджету

$$F = \sum_{i=1}^m \alpha_i (S_{i, \text{факт}} + \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_{i, \text{факт}})}) \rightarrow \max \tag{5}$$

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^m y_i = 1 \\ S_{i, \text{факт}} + \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_{i, \text{факт}})} \leq 1 \end{cases} \tag{6}$$

На наступному етапі необхідно вирішити однокритеріальну задачу нелінійного/лінійного програмування для визначення розподілу бюджетних видатків за напрямками розвитку регіону за сферами життєзабезпечення. Задача нелінійного/лінійного програмування вирішується на основі прогнозних даних щодо бюджетних видатків на 2023 р. для Харківської області, які було отримано шляхом аналітичного згладжування тренду. Для розв’язання задачі нелінійного/лінійного програмування позначимо залежності:

$$\frac{P_{\text{бюдж}}}{f(S_{i, \text{факт}})} = \beta_i \tag{7}$$

Для показників фізичного стану населення та безпеки середовища проживання відповідні розрахунки матимуть такий вигляд: $\beta_1 = 1,00$; $\beta_2 = 14,71$; $\beta_3 = 26,21$; $\beta_4 = 1931,7$; $\beta_5 = 753,4$. З урахуванням обмежень для кожної з моделей і отримаємо: $y_1 = 0,926$; $y_2 = 0,06$; $y_3 = 0,031$; $y_4 = 0,0002$; $y_5 = 0,003$.

Оскільки умовою оптимізації розподілу коштів місцевого бюджету є досягнення максимуму найкраща точка, якій відповідає значення критеріальної функції є $F = 0,98$ і вона може бути досягнуто при заданих обмеженнях для кожної моделі. Таким чином, розв’язок однокритеріальної задачі нелінійного програмування має вигляд: $y_1 = 0,926$; $y_2 = 0,06$; $y_3 = 0,031$; $y_4 = 0,0002$; $y_5 = 0,003$.

Для показників стану освіти та соціального середовища значення β_1 неможливо визначити, оскільки прогнозне значення $S_{i, \text{факт}} = 0$; $\beta_2 = 12,7$. Розв’язок однокритеріальної задачі лінійного програмування має вигляд: $y_2 = 0,06$.

Для показників майнового стану населення: $\beta_1 = 0,6$; $\beta_2 = 0,41$. Розв’язок однокритеріальної за-

дачі нелінійного програмування: $y_1 = 0,59$; $y_2 = 0,41$.

Розраховані пропорції спрямування бюджетних коштів за кожним напрямом розвитку регіону за сферами життєзабезпечення є об’єктивними, враховуючи вищезазначені коефіцієнти відносної важливості для кожного напрямку. Запропоновані моделі можуть слугувати інструментом для аналізу та визначення оптимальних структурних співвідношень бюджетних видатків на регіональному рівні, що допоможе покращити ефективність управління та розподілу фінансових ресурсів регіональних бюджетів, забезпечуючи більш раціональне використання коштів та підтримку сталого розвитку регіонів. На основі отриманих результатів пропонується сформулювати пріоритетні напрями та об’єкти державного регулювання регіонального розвитку. На основі результатів, отриманих за допомогою моделі оптимізації бюджетних коштів для Харківської області, необхідно встановити пріоритетні напрями бюджетного фінансування для кожної складової розвитку регіону за сферами життєзабезпечення. Порівняємо оптимальну частку бюджетних коштів, що має спрямовуватися на певну сферу життєзабезпечення для розвитку регіону, з прогнозними даними на 2023 р. Для показників фізичного стану населення та безпеки середовища проживання оптимальна частка коштів становитиме: $y_1 = 0,926$; $y_2 = 0,06$; $y_3 = 0,031$; $y_4 = 0,0002$; $y_5 = 0,003$. В свою чергу фактичні прогнозні показники на 2023 рік виглядають наступним чином: $y_{1\text{прог}} = 0,948$; $y_{2\text{прог}} = 0,02$; $y_{3\text{прог}} = 0,045$; $y_{4\text{прог}} = 0,00041$; $y_{5\text{прог}} = 0,00163$.

Дані для оптимізації параметрів стану освіти та соціального середовища можна розрахувати лише для другого показника, який включає відвідування населенням мистецьких подій та культурних закла-

дів: $y_2 = 0,06$. Отримане значення є практично дорівнює прогнозованому $y_{2\text{прог}} = 0,058$.

Для показників майнового стану населення оптимальна частка бюджетних коштів складає: $y_1 = 0,59$; $y_2 = 0,41$. Фактичні прогнозні дані на 2023 р. виглядають наступним чином: $y_{1\text{прог}} = 0,4$; $y_{2\text{прог}} = 0,039$.

На основі порівняння оптимальних значень частки бюджетних коштів та прогнозних показників на 2023 р. можна надати такі рекомендації щодо перерозподілу бюджетних коштів. Фактичні значення нижчі оптимального рівня для таких напрямів розвитку регіону за сферами життєзабезпечення: кількість дітей у центрах психологічної реабілітації та притулках; безпечність простору для життєдіяльності; рівень доходів населення; інші негрошові виплати, пільги та субсидії. Для усунення виявлених диспропорцій між оптимальними та прогнозними значеннями доцільно здійснити перерозподіл між іншими напрямками розвитку регіону за сферами життєзабезпечення на користь тих, які недофінансовані. Для оптимізації видатків бюджету та усунення диспропорцій між оптимальними та прогнозними показниками необхідно розробити заходи як на рівні держави, так і на рівні регіонів, спрямовані на оптимізацію бюджетних витрат та підтримку ключових напрямів розвитку регіону. Це дозволить сформувати та реалізувати ефективний механізм фінансово-бюджетних відносин, в якому буде враховано результати оптимізації розподілу бюджетних коштів, які

спрямовується на певну сферу життєзабезпечення для розвитку регіону, що в кінцевому підсумку надасть можливість вирішити поточні соціально-економічні проблеми та сприяти відновленню і сталому економічному зростанню регіону в довгостроковій перспективі.

Висновки. В дослідженні запропоновано науково-практичний підхід щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів на підставі однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування, що дозволить встановити диспропорції між оптимальними та прогнозними значеннями частки бюджетних коштів за напрямками розвитку регіону за сферами життєзабезпечення. Практичне значення запропонованого підходу полягає в обґрунтуванні та виробленні науково-практичних рекомендацій щодо визначення пріоритетних напрямів фінансування за рахунок місцевих бюджетів окремих сфер життєзабезпечення розвитку регіону та завдяки раціональному розподілу фінансових ресурсів підвищити ефективність та оперативність прийняття управлінських рішень щодо оптимального співвідношення бюджетних видатків між пріоритетними напрямками регіонального розвитку на основі ефективного використання коштів для забезпечення відновлення та збалансованого соціально-економічного розвитку регіону в сфері управління видатками місцевих бюджетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фурик І. І Особливості формування та виконання місцевих бюджетів України в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2024. № 1(63). С. 143–148. URL: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).143-148](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).143-148).
2. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Придко Р.О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі*. 2023. Випуск 1(1). С. 14–20.
3. Дем'янюк А.В. Проблеми та перспективи оптимізації видатків місцевих бюджетів України в умовах реформи децентралізації. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 986–990.
4. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
5. Огонь Ц. Г. Програмно-цільовий метод та ефективність бюджетних програм. *Фінанси України*. 2009. №7. С. 20-29.
6. Молдован О. О. Щодо оптимізації процесів бюджетного прогнозування та планування в Україні. Аналітична записка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-optimizacii-procesiv-byudzhetnogo-prognozuвання-ta-planuvannya-v>.
7. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с.
8. Макаренко, О. І., Зульфугарова С. О. Модель оптимізації розподілення бюджетних коштів. *Економічна кібернетика*. 2008. №1-2(49-50). С. 38–41.

REFERENCES

1. Furyk, I. I. (2024). Features of the formation and execution of local budgets of Ukraine in wartime conditions. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu*. Seriya "Ekonomika," 1(63), 143–148. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).143-148](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).143-148) [in Ukrainian].

2. Vartsaba, V. I., Mulesa, E. V., & Prydko, R. O. (2023). Analysis of the filling of local budgets of Ukraine under martial law. *Suchasni tendentsii rozvytku ekonomiky i kultury v Ukraini ta sviti*, 1(1), 14–20 [in Ukrainian].
3. Demianiuk, A. V. (2018). Problems and prospects for optimizing expenditures of local budgets of Ukraine under the decentralization reform. *Ekonomika i suspilstvo*, 19, 986–990 [in Ukrainian].
4. Chuhunov, I. Ya. (2021). *Budget strategy for social development*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
5. Ohon, T. H. (2009). The program-target method and the effectiveness of budget programs. *Finansy Ukrainy*, 7, 20–29 [in Ukrainian].
6. Moldovan, O. O. (2013). *Regarding the optimization of budget forecasting and planning processes in Ukraine*. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-optimizacii-procesiv-byudzhethogo-prognozuvannya-ta-planuvannya-v> [in Ukrainian].
7. Radionov, Yu. D. (2019). *Formation of budget expenditures*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
8. Makarenko, O. I., & Zulfugarova, S. O. (2008). A model for optimizing the distribution of budget funds. *Ekonomichna kibernetyka*, 1–2(49–50), 38–41 [in Ukrainian].

SAMORODOV BORYS

2nd PhD in Economics, Professor, Pro-rector of the V. N. Karazin Kharkiv National University

POLOVYNKO BOHDAN

Postgraduate student of the V.N. Karazin Kharkiv National University

OPTIMAL ALLOCATION OF BUDGET FUNDS IN ENSURING THE DEVELOPMENT OF THE REGION WITH THE APPLICATION OF ACTIVITY-LOGISTIC PRINCIPLES

Problem setting. This scientific research is dedicated to substantiating a scientific-practical approach to the optimal allocation of budgetary funds to ensure sustainable regional development based on activity-logistics principles. This approach allows directing the community's financial resources towards priority areas of regional development to enhance their effective use. The object of the study is the allocation of budgetary funds for regional development using activity-logistics principles.

Analysis of recent researches and publications. The problems of optimizing the directions of local budget expenditures under conditions of budgetary constraints and the necessity of managerial decision-making in their distribution have been studied by various scholars, including Furik I., Vartsaba V., Demyanyuk A., Chugunov I., among others. However, in the process of forming and implementing adaptive mechanisms within the system of managerial impacts on the processes of optimal budget resource allocation at the regional level, a regulated and clear approach that enables effective prioritization of funding, considers local needs, and ensures transparency in the use of funds has not been developed.

Purpose of research is to develop a scientific-practical approach for optimizing the allocation of budgetary funds to ensure regional development through the application of activity-logistics principles.

Article's main body. The article substantiates the necessity of implementing a single-criterion nonlinear/linear programming task for modeling the optimal allocation of financial resources from the local budget. This model takes into account regional conditions, ensuring an optimal balance between expenditures across different directions of regional development. The developed model incorporates key areas of regional sustainability, such as the physical well-being of the population and the safety of the living environment, the state of education and the social environment, as well as the property status of the population. The application of activity-logistics principles in fund allocation contributes to more rational expenditure planning, enhances regional competitiveness, and ensures transparency in resource use. The results of solving the single-criterion linear programming task enabled the determination of the optimal share of budget funds to be directed toward specific areas for regional development. A comparison of the optimal budget share with forecast data for 2023 revealed that actual values are below the optimal level in such areas as: the number of children in psychological rehabilitation centers and shelters; safety of the living environment; population income levels; and other non-monetary payments, benefits, and subsidies.

Conclusions and prospects for development. The practical significance of the results lies in the potential application of the proposed approach by regional authorities to create a mechanism for reallocating budgetary funds to ensure economic development and social stability in the region.

Keywords: financial-budgetary relations, regional development, activity-logistic principles, optimization, allocation, budget funds.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Самородов Б. В., Половинко Б. С. Оптимальний розподіл бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 69–76.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАОХОЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО ЗАПОЧАТКУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається проблема державної політики щодо заохочення населення до започаткування господарської діяльності в умовах сучасних викликів інноваційного розвитку та економічної трансформації. Актуальність теми обумовлена необхідністю створення сприятливого середовища для запуску інноваційних проєктів, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки України як на національному, так і на міжнародному рівнях. У статті розглядаються концептуальні та правові основи функціонування стартапів, їх життєвий цикл, а також механізми державної та приватної підтримки, що є ключовими для реалізації інноваційних ідей.

Автор дослідження акцентує увагу на проблематиці правового регулювання стартапів, яка в умовах воєнного стану набуває особливої ваги через невизначеність критеріїв оцінювання заяв та непрозорість процесів фінансування. Аналіз нормативно-правової бази, зокрема положень Закону «Про інноваційну діяльність», постанов Кабінету Міністрів та наказів Міністерства економіки, виявляє як наявні механізми підтримки, так і прогалини, що ускладнюють доступ суб'єктів господарювання до ресурсів. Стаття порівнює поняття стартапу та гранту, підкреслюючи, що стартап є суб'єктом підприємницької діяльності, а грант виступає цільовим фінансовим інструментом із суворими вимогами щодо використання коштів.

Дослідження також висвітлює ключові етапи процесу отримання фінансування: від подання заявок через електронні системи, таких як портал «Дія», до попереднього аналізу, оцінювання інноваційного потенціалу та прийняття рішення компетентними органами. У цьому контексті розглядаються моделі підтримки, що базуються на досвіді зарубіжних і вітчизняних дослідників, серед яких Стівен Бланк, Ерік Райс, Джеймс Гузман та представники української наукової спільноти. Отримані дані дозволяють окреслити перспективи модернізації нормативно-правового регулювання і створення єдиної національної платформи, яка об'єднає інформацію про грантові програми, можливості інвестування, стартап-школи, інкубатори та акселератори.

Особлива увага приділяється механізмам аудиту та контролю за цільовим використанням фінансових ресурсів, що забезпечує прозорість і ефективність державної підтримки. Запропоновані рекомендації спрямовані на вдосконалення критеріїв оцінювання заявок, розробку чітких механізмів моніторингу та підвищення ролі незалежних експертів. Практична значущість дослідження полягає у формуванні комплексного підходу до стимулювання інноваційної активності, що сприятиме інтеграції України у глобальну інноваційну екосистему та стійкому економічному зростанню.

Ключові слова: державна підтримка підприємництва, стартап, грантове фінансування, інноваційний розвиток, правове регулювання стартапів, стартап-екосистема, державна інноваційна політика

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена сучасними викликами, які постають перед суспільством у контексті інноваційного розвитку та необхідності стимулювання економічного зростання за допомогою новаторських підходів у різних галузях. Стартапи, як ефективний інструмент створення нових продуктів і послуг, відіграють ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності економіки на національному та міжнародному рівнях. Успішний розвиток стартап-екосистеми сприяє вирішенню таких соціально-економічних завдань, як створення робочих місць, залучення інвестицій, розвиток інно-

ваційної інфраструктури та інтеграція України в глобальні технологічні ринки.

Проблематика правового регулювання стартапів набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Проблематика правового регулювання стартапів тісно пов'язана з відсутністю чіткої та прозорої схеми процесу фінансування, а також механізмів подальшого моніторингу й оцінки їхньої діяльності. Наразі нормативно-правова база України передбачає певні механізми підтримки інноваційних проєктів, зокрема шляхом виділення грантів, мікрогрантів та державного фінансування. Проте залишається багато

невирішених питань, які ускладнюють доступ стартапів до фінансування. Незрозумілими залишаються критерії оцінки заявок, порядок прийняття рішень щодо надання коштів, а також роль окремих державних і приватних структур у цьому процесі.

Метою статті є дослідження концептуальних та правових основ функціонування стартапів, їх ролі у стимулюванні інноваційного розвитку економіки. Розділ аналізує ключові етапи життєвого циклу стартапів, механізми їх державної та приватної підтримки, а також нормативно-правову базу, що регулює діяльність стартапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних дослідників, які зробили значний внесок у вивчення стартапів та їхнього розвитку, варто згадати Стівена Бланка, Еріка Райса, Джеймса Гузмана, Скотта Штерна, Пітера Тіля, Розу Пассаро, Ігнаціо Квінто, Паоло Ріппу, Альфреда Чендлера, Філіпа Котлера, Річарда Флориду. Їхні дослідження охоплюють тематику життєвого циклу стартапів, інноваційного менеджменту, венчурного фінансування, створення екосистем стартапів та впровадження бізнес-моделей для досягнення масштабованості. Серед вітчизняних дослідників, які працювали над питаннями розвитку та підтримки стартапів, слід зазначити таких науковців, як Георгієвський Ю. В., Глібко С. В., Єфремова К. В., Квітко К. О., Кохан В. П., Подрез-Ряполова І. В., Розгон О. В., Селіванова І. А., Стародубець Н. В., Шкварчук Л. О., Чуприна А. Т. та інші. Їх роботи становлять основу для розуміння нормативно-правового регулювання стартапів, впровадження інноваційної діяльності та побудови відповідної інфраструктури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Стартап і грант є двома різними поняттями, які відіграють важливу роль у розвитку інноваційної діяльності, проте мають суттєві відмінності, що стосуються їхньої правової природи, мети та функцій. У контексті українського законодавства, поняття «стартап» у нормативно-правових актах відсутнє у формалізованому вигляді, однак його сутність впливає з актів, які регулюють підтримку інноваційних підприємств, зокрема Закону України «Про інноваційну діяльність» [1] та Постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 [2], яка визначає критерії новостворених підприємств (стартапів).

Основна відмінність між стартапом і грантом полягає у правовій природі: стартап є суб'єктом підприємницької діяльності, тоді як грант – це фінансовий інструмент, спрямований на підтримку певних цілей. Гранти можуть використовуватися як джерело фінансування стартапів, але не обов'язково є єдиним способом їх підтримки. Також стартапи залучають інші форми фінансування, як-от інвестиції венчурного капіталу, бізнес-ангелів чи кредити [3]. Водно-

час гранти, на відміну від стартапів, є цільовими і мають суворі вимоги до використання коштів, що визначаються їхніми донорами.

Науковці, такі як Дж. Гузман і С. Штерн, вказують, що стартапи мають більшу свободу в управлінні ресурсами порівняно з грантами, що робить їх більш гнучкими в умовах ринку [4]. У той же час, гранти слугують важливим інструментом підтримки стартапів на початкових стадіях, забезпечуючи ресурсами для розробки інноваційної продукції та входу на ринок.

Стартапи та мікрогранти мають суттєві відмінності, які можна охарактеризувати як концептуальні, юридичні та практичні. Відмінності між цими поняттями відображаються у цільовому призначенні, юридичних вимогах і механізмах реалізації.

Стартап у розумінні законодавства України, відповідно до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва [2], визначається як новостворений суб'єкт господарювання, який впроваджує інноваційні ідеї, технології чи продукти. Стартапи орієнтовані на інноваційний розвиток, масштабування бізнесу, а також залучення зовнішніх інвестицій для швидкого зростання. Вони функціонують як бізнес-проекти, що мають тривалий життєвий цикл і мету досягнення прибутковості та економічної самостійності.

Мікрогранти, відповідно до Порядку проведення оцінювання заяв, критеріїв оцінювання та необхідної кількості балів для прийняття Державним центром зайнятості рішень про надання мікрогрантів/грантів [4], це форма фінансової допомоги, що надається для створення або розвитку власного бізнесу, але не вимагає повернення коштів. Основна мета мікрогрантів – забезпечення соціальної підтримки та сприяння зайнятості, що особливо актуально для підтримки малого підприємництва, зокрема на початкових етапах [6].

Наприклад, в Україні популярними є програми Українського фонду стартапів або гранти, адміністровані Державним центром зайнятості [7]. Подання заявки залежить від конкретної програми. В Україні це може відбуватися через портали на кшталт «Дія» або шляхом звернення до Центрів надання адміністративних послуг. Процес подання передбачає автоматизовану або ручну перевірку документів на відповідність формальним вимогам. Наступним етапом є оцінювання заявки. Воно включає аналіз інноваційності проєкту, реалістичності бізнес-плану, потенціалу команди, а також ринкових перспектив продукту чи послуги [8]. Кожна заявка оцінюється за бальною системою, критерії якої визначаються відповідними нормативно-правовими актами, такими як Наказ Міністерства економіки №1969 від 06.07.2022 [5].

Лише ті заявки, які отримують мінімальний поріг балів, переходять до розгляду колегіальними органами. Рішення щодо фінансування ухвалюється колегіально комісіями, до складу яких можуть входити представники Міністерства економіки України, Українського фонду стартапів, Державного центру зайнятості або інших уповноважених структур. Після ухвалення позитивного рішення оформлюється договір, у якому зазначаються умови фінансування, обсяги коштів та зобов'язання сторін. Якщо рішення є негативним, стартап отримує обґрунтоване повідомлення про причини відмови, що дозволяє у майбутньому усунути недоліки та повторно подати заявку.

Таким чином, цей етап визначає подальшу можливість реалізації інноваційного проєкту та є базовим для успішного залучення фінансування. Отримання грошей та фінансування стартапів є ключовим етапом, що забезпечує реалізацію інноваційних проєктів.

Державні джерела фінансування відіграють значну роль у підтримці стартапів, особливо на ранніх стадіях їхнього розвитку. Український фонд стартапів (УФС), створений за ініціатииви Кабінету Міністрів України, є основним державним механізмом фінансової підтримки інноваційних проєктів. Він надає гранти на Pre-Seed (до 25 тисяч доларів США) та Seed (до 50 тисяч доларів США) стадіях [9]. Кошти фонду виділяються на конкурсній основі за результатами оцінювання поданих заявок. Джерелом фінансування УФС є бюджетні асигнування, передбачені Міністерством фінансів України, відповідно до Порядку, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів №1110. Іншим джерелом фінансування є грантові програми, підтримувані міжнародними організаціями, такими як USAID [10], Horizon Europe [11], або EIT [12]. Вони спрямовані на розвиток інноваційних проєктів у галузях технологій, медицини, енергетики тощо.

Грантові кошти надаються за умови відповідності стартапу критеріям програми та часто передбачають співфінансування з боку заявника. Банки також виступають джерелами фінансування стартапів, переважно через цільові кредитні програми, які можуть бути субсидовані державою. Наприклад, банки-партнери програм «Доступні кредити 5-7-9%» надають кредити стартапам для закупівлі обладнання чи розширення виробничих потужностей [2]. Такі кредити супроводжуються зниженими процентними ставками, частину яких компенсує держава.

Місцеві органи влади можуть також надавати підтримку через регіональні програми фінансування, спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності. Така підтримка може включати прямі гранти, податкові пільги чи пільгове кредитування. Процес

отримання коштів залежить від обраного джерела фінансування. У випадку державного або міжнародного гранту стартап укладає договір з організацією, яка адмініструє фінансування. Банківське фінансування оформлюється через кредитний договір із відповідними гарантіями повернення коштів. Приватні інвестори укладають угоди про купівлю частки в компанії або надають кошти на умовах конвертованого кредиту. Стан після отримання грошей стартапом є вирішальним етапом, який визначає подальшу долю проєкту. Контроль за використанням наданих коштів та моніторинг виконання зобов'язань стартапу здійснюється відповідними органами або установами, які виступили джерелом фінансування. Цей процес включає перевірку цільового використання коштів, оцінювання прогресу у виконанні бізнес-плану, а також фінансового стану та результатів діяльності стартапу.

У разі державного фінансування можливими наслідками є повернення отриманих коштів, накладення штрафів або інших санкцій. Наприклад, відповідно до умов договорів про надання грантів, передбачено обов'язок повернення коштів у разі виявлення їхнього нецільового використання. Аналогічно, у випадку програми «Доступні кредити 5-7-9%», невиконання умов договору може призвести до припинення пільгових умов кредитування або дострокового стягнення боргу [13]. Якщо стартап «прогорів» і не зміг досягти фінансової стійкості, інвестори, залежно від умов фінансування, можуть списати втрати або використати свої права для повернення частини коштів. Венчурні фонди та бізнес-ангели зазвичай розуміють ризиковість інвестицій у стартапи і враховують можливість повного втрачання вкладених коштів. Для державних органів основним механізмом захисту є суворий контроль за дотриманням умов договору. Контроль за цільовим використанням коштів передбачає перевірку документів, які підтверджують витрати стартапу. Якщо виявляється нецільове використання коштів, це може стати підставою для розірвання договору та вимоги повернення отриманих коштів. Наприклад, відповідно до Порядку надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу від 21.06.2022 № 738 [14] у разі нецільового використання коштів стартап зобов'язаний повернути грант разом із передбаченими штрафами. Після завершення використання фінансування стартапу центральним завданням стає оцінка результатів проєкту. Вона дозволяє визначити, чи було досягнуто поставлених цілей, виправданість вкладення коштів, а також оцінити фінансову окупність та перспективи подальшого розвитку. Цей етап має критичне значення для усіх залучених сторін: державних органів, інвесторів, грантодавців і самого стартапу.

Оцінювання результатів регламентується умовами договору про фінансування, нормативно-правовими актами чи грантовими угодами. У випадку державного фінансування ключову роль відіграють Міністерство економіки України, Фонд розвитку інновацій, Державний центр зайнятості, а також інші уповноважені установи. Наприклад, Порядок оцінювання грантових заяв, затверджений наказом Міністерства економіки від 06.07.2022 №1969 [5], встановлює критерії, за якими проводиться оцінка доцільності та результативності використання коштів. Для міжнародних грантів відповідальність за оцінку часто несуть представники грантодавця або незалежні аудитори. У приватних інвестиційних схемах оцінку здійснюють самі інвестори чи венчурні фонди.

Критеріями оцінювання успішності стартапу є досягнення цілей, визначених у бізнес-плані чи грантовій заявці, відповідність використання коштів затвердженим цілям та плановим показникам. Зокрема, оцінюється, чи вдалося досягти запланованого обсягу продажів, розробити інновацію або досягти інших ключових результатів. Фінансові показники, такі як виручка, рентабельність і чистий прибуток, також є важливими. У державних програмах важливим аспектом є аналіз економічного впливу, включаючи створення робочих місць і збільшення податкових надходжень. Наприклад, відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [8], підтримка надається для проєктів, що мають потенційний соціально-економічний ефект.

Якщо стартап досягає успіху, він може отримати додаткове фінансування чи підтримку для масштабування. У випадках невиконання бізнес-плану чи фінансової невдачі можуть бути застосовані санкції, передбачені договором [15]. Наприклад, згідно з Порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України від 24.06.2022 №736 [16], передбачено механізм повернення коштів у разі виявлення нецільового використання гранту або інших порушень умов договору.

Контроль за ефективністю використання коштів здійснюють аудитори, як державні, так і приватні. У державних програмах це можуть бути уповноважені органи, наприклад, Міністерство економіки чи Рахункова палата. Для приватного фінансування аудит може здійснюватися інвесторами чи зовнішніми консультантами.

Загалом, успішність стартапу визначається на основі досягнення заявлених цілей, фінансової окупності та впливу на суспільство. Чітке нормативно-правове регулювання, прозорість звітності та незалежний аудит є ключовими складовими забезпечення об'єктивної оцінки результатів, сприяючи розвитку національної інноваційної екосистеми.

Механізм отримання фінансування стартапом є багаторівневим процесом, що охоплює участь різних державних органів та фінансових установ. Початковий етап пов'язаний із центральними органами державної влади, такими як Міністерство економіки України або інші профільні міністерства. Вони формують нормативно-правову базу, на основі якої здійснюється підтримка стартапів. Зокрема, основними законодавчими актами є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» та відповідні постанови Кабінету Міністрів України, зокрема Постанова Кабінету Міністрів України № 736 від 24 червня 2022 року, яка регулює порядок надання грантів [16].

Другим ключовим органом є Державний центр зайнятості, який здійснює прийом заявок від стартапів, перевіряє їх на відповідність формальним критеріям і проводить попереднє оцінювання бізнес-плану. Відповідно до Наказу Міністерства економіки № 1969 від 6 липня 2022 року [5], подання заявок може здійснюватися через єдину електронну систему, наприклад портал «Дія», або безпосередньо у відділеннях Центру зайнятості. Після цього заявка передається до Фонду розвитку інновацій, який виступає основним органом, що здійснює оцінювання проєкту на етапі його інноваційності, ринкової перспективності та життєздатності бізнес-моделі. Фонд також залучає незалежних експертів для аналізу проєктів.

На наступному етапі позитивне рішення передається до Міністерства економіки України, яке здійснює затвердження фінансування і визначає джерела коштів. Фінансування може надходити з державного бюджету або міжнародних грантових фондів. Після цього рішення передається до банків-партнерів, серед яких зазвичай державні банки, такі як Ощадбанк, ПриватБанк чи Укргазбанк, або інші фінансові установи, визначені відповідними постановами уряду, наприклад Постановою Кабінету Міністрів України № 695 від 5 серпня 2020 року [17].

На етапі роботи з банками вони аналізують платоспроможність стартапу, оцінюють ризики фінансування та відкривають рахунки для перерахування коштів. Банки також здійснюють контроль за цільовим використанням коштів. Основну оцінку інноваційного потенціалу стартапу проводить Фонд розвитку інновацій, тоді як платоспроможність і фінансові ризики аналізуються банками. Відповідальність за подачу заявки і взаємодію з органами влади покладається на керівника стартапу або іншу уповноважену особу, яка готує бізнес-план, фінансові звіти та інші документи, необхідні для участі у програмі.

Процес передбачає чітку послідовність дій та перевірок на кожному етапі, що забезпечує прозо-

рість і ефективність фінансування інноваційних проєктів, а також знижує ризики зловживань і невикористаних витрат. У разі невідповідності критеріям чи високих ризиків заявка може бути відхилена на будь-якому етапі, що ще більше посилює контроль за якістю проєктів.

У разі невдачі стартапу питання повернення коштів залежить від характеру фінансування, джерела коштів і умов договору, укладеного між стартапом і фінансуючою стороною. В українському законодавстві це питання регулюється на основі типу фінансування, яке стартап отримав: грант, мікрогрант, інвестиції чи позики.

Якщо стартап отримує грант, зокрема через державні програми підтримки або міжнародні організації, то грантові кошти зазвичай не підлягають поверненню, навіть у разі невдачі. Основною умовою є цільове використання коштів згідно із затвердженим бізнес-планом. У разі порушення цих умов, наприклад, використання грошей не за призначенням або шахрайство, грантодавець може вимагати повернення коштів через суд чи адміністративні механізми. В українському законодавстві таке регулювання визначається, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України № 736 від 24 червня 2022 року [16].

У випадку мікрогрантів ситуація подібна до грантів, але умови повернення можуть бути більш жорсткими. Якщо мікрогрант видається через Державний центр зайнятості, то невиконання бізнес-плану чи цільового використання коштів також може стати підставою для вимоги повернення.

Якщо стартап отримує фінансування у формі позики (наприклад, через банки-партнери або програми кредитування, підтримувані державою), то такі кошти підлягають поверненню у встановлені строки незалежно від результату діяльності. Невдача бізнесу не звільняє від зобов'язань перед кредитором, і в разі неплатоспроможності це може призвести до банкрутства стартапу чи до інших юридичних наслідків.

Інвестиції від приватних інвесторів, бізнес-ангелів чи венчурних фондів зазвичай передбачають високий рівень ризику, і у разі невдачі інвестор втрачає вкладені кошти. Це обумовлено тим, що інвестиції часто не повертаються прямо, а натомість інвестор отримує частку в капіталі стартапу, і його дохід залежить від успішності бізнесу [18].

Висновок щодо повернення коштів залежить від конкретних договірних умов і джерела фінансування. Умови кожної угоди мають бути детально прописані у відповідному договорі чи грантовій угоді.

У випадку мікрогрантів ситуація подібна до грантів, але умови повернення можуть бути більш жорсткими. Якщо мікрогрант видається через Державний центр зайнятості, то невиконання бізнес-

плану чи цільового використання коштів може стати підставою для вимоги повернення.

Якщо стартап отримує фінансування у формі позики (наприклад, через банки-партнери або програми кредитування, підтримувані державою), то такі кошти підлягають поверненню у встановлені строки незалежно від результату діяльності. Невдача бізнесу не звільняє від зобов'язань перед кредитором, і в разі неплатоспроможності це може призвести до банкрутства стартапу чи до інших юридичних наслідків.

Інвестиції від приватних інвесторів, бізнес-ангелів чи венчурних фондів зазвичай передбачають високий рівень ризику, і у разі невдачі інвестор втрачає вкладені кошти. Це обумовлено тим, що інвестиції часто не повертаються прямо, а натомість інвестор отримує частку в капіталі стартапу, і його дохід залежить від успішності бізнесу.

Висновок щодо повернення коштів залежить від конкретних договірних умов і джерела фінансування. Умови кожного правочину мають бути детально прописані у відповідному договорі чи грантовій угоді. Зобов'язання щодо повернення коштів можуть регулюватися конкретними умовами договору або положеннями нормативно-правових актів.

Згідно з статтею 204 Цивільного кодексу України (Презумпція правомірності правочину) [19], правочин вважається правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним. Це означає, що всі угоди, включаючи фінансові, зазвичай мають презумпцію правомірності, поки не буде доведена їхня недійсність.

У разі державного фінансування умови повернення можуть додатково регулюватися положеннями нормативно-правових актів, як-от згадані постанови Кабінету Міністрів чи накази Міністерства економіки.

В умовах сучасної економіки стартапи відіграють ключову роль як каталізатори інноваційних змін. В Україні формування сприятливого середовища для розвитку стартапів є важливим завданням, що потребує комплексного підходу. У цьому контексті Постанова Кабінету Міністрів України № 430 від 23 квітня 2024 року [16] визначає новий підхід до підтримки стартапів через створення мережі стартап-шкіл, інкубаторів та акселераторів на базі закладів вищої освіти та наукових установ. Цей документ також пропонує структуру життєвого циклу стартапу, яка є основою для впровадження ефективних механізмів його розвитку [20].

На наступному етапі стартапи розпочинають активний розвиток. Це включає вдосконалення продукту, залучення споживачів, розширення ринків та

формування масштабованої бізнес-моделі. Постанова Кабінету Міністрів України № 430 [16] передбачає, що в цьому процесі ключову роль відіграють стартап-школи, які координують розвиток проєкту, сприяють залученню інвесторів та організовують демонстраційні заходи для потенційних партнерів.

Тож у вищезазначеній Постанові Кабінету Міністрів України № 430, вказано кілька ключових етапів розвитку стартапу. Початковий етап розвитку передбачає зародження інноваційної ідеї, створення мінімально життєздатного продукту (MVP) та тестування його ринкового потенціалу. Цей етап є критичним для стартапу, оскільки визначає його майбутню стратегію. Підтримку на цьому етапі надають стартап-школи, які забезпечують консультаційні, фінансові та технічні ресурси, а також доступ до менторів.

Пізні етапи розвитку стартапу, такі як зрілість і масштабування, спрямовані на досягнення високої рентабельності та розширення ринкової частки. Стартапи, які досягають цієї стадії, стають важливими гравцями індустрії, забезпечуючи довгострокову інноваційну стабільність. На цьому етапі стартап-школи продовжують надавати експертну підтримку, зокрема у питаннях управління інтелектуальною власністю, пошуку нових ринків та інтеграції у глобальні екосистеми.

Таким чином, впровадження мережі стартап-шкіл, визначене Постановою Кабінету Міністрів України № 430, формує основу для послідовного розвитку інноваційних проєктів в Україні. Життєвий цикл стартапу, закріплений у документі, спрямований на створення умов для реалізації інноваційного потенціалу та комерціалізації науково-технічних результатів, що є важливим кроком до інтеграції України в глобальну інноваційну спільноту.

Висновки. Особливу увагу слід звернути на механізм фінансування стартапів, який охоплює декілька ключових етапів: попередню оцінку заявок, визначення відповідності критеріям, прийняття рішення про фінансування, моніторинг цільового використання коштів та оцінку результативності діяльності. Система оцінювання стартапів в Україні, яка регулюється відповідними нормативно-правовими актами, зокрема Порядком оцінювання заяв, вимагає вдосконалення для досягнення більшої прозорості та ефективності.

На основі міжнародного досвіду стає очевидною необхідність створення єдиної національної платформи для стартапів, яка б об'єднувала інформацію про можливості фінансування, грантові програми, навчальні проєкти та доступ до інвестицій. Така платформа сприятиме зменшенню адміністративного навантаження, підвищенню доступності державної підтримки та інтеграції українських стартапів у глобальну інноваційну екосистему.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ефективна підтримка стартапів вимагає комплексного підходу, який включає нормативно-правове регулювання, фінансову підтримку, розвиток інноваційної інфраструктури та створення сприятливого середовища для інновацій. Реалізація цих заходів сприятиме не лише розвитку стартапів, але й економіки України загалом, роблячи її більш конкурентоспроможною на міжнародній арені.

Практична значущість дослідження полягає в його потенціалі щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання в Україні, зокрема в контексті підтримки стартапів. На сьогоднішній день в Україні немає чітко визначеної та цілісної правової сфери, що охоплює всі аспекти підтримки стартапів, що створює певні прогалини у регулюванні цього напрямку. У цьому контексті важливим є розроблення та впровадження ефективних механізмів правової підтримки, які б сприяли не лише старту підприємницької діяльності, а й забезпечували б сталий розвиток інноваційних проєктів.

Підтримка стартапів може бути різноманітною, включаючи фінансову, організаційну, консультаційну та інші форми допомоги. Фінансова підтримка, зокрема у вигляді грантів, мікрогрантів, позик чи інвестицій, є одним з найважливіших аспектів, оскільки забезпечує необхідний капітал для запуску та розвитку інноваційних проєктів. Організаційна підтримка включає створення сприятливого бізнес-середовища, надання стартапам доступу до менторів, навчальних програм, стартап-шкіл, а також до інфраструктури, що допомагає швидше адаптуватися до ринкових умов. Важливими є також механізми підтримки через розвиток інститутів венчурного капіталу, бізнес-ангелів, і мереж підтримки для підприємців, що дозволяють стартапам виходити на нові ринки та залучати додаткові ресурси для масштабування. Зокрема, це стосується таких аспектів, як розробка нових інструментів оцінювання інноваційності стартапів, підготовка спеціалізованих програм грантової підтримки та впровадження чітких механізмів контролю за використанням отриманих фінансів.

Результати дослідження можуть бути використані в діяльності різних органів державної влади, які займаються підтримкою стартапів і інноваційних проєктів. Зокрема, Міністерство економіки України, як центральний орган виконавчої влади, відповідає за розробку державної політики в інноваційній та стартап-сфері. Державна служба зайнятості, яка є централізованою системою державних установ, координується Міністерством економіки України та фінансується через Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України, а також з інших джерел, не заборонених законодавством. Укра-

їнський фонд стартапів (офіційно — Фонд розвитку інновацій) є ключовою державною інституцією, що підтримує стартапи на ранніх етапах їх розвитку, забезпечуючи їх фінансування для запуску та реалізації інноваційних проєктів.

Однак важливо зазначити, що всі ці органи мають різний правовий статус, функції та підпорядкування, що визначає їхній вплив на процес підтримки стартапів. Міністерства та державні служби, такі як Державна служба зайнятості, мають загальнодержавну юрисдикцію та управляються відповідно до норм

державного законодавства. Натомість органи місцевого самоврядування, як виборні та інші органи територіальних громад, мають обмежену юрисдикцію та повноваження щодо вирішення питань місцевого значення, що включає розробку регіональних стратегій і програм підтримки стартапів на місцевому рівні. Тому ці органи не можуть бути об'єднані в одну категорію при формуванні єдиної стратегії або програми, оскільки їхня роль і функціональні можливості значно відрізняються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
2. Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>.
3. Селіванова І. А. Стартап та венчурне інвестування: визначення понять та їх співвідношення. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0*: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами III Круглого столу (м. Харків, 25 травня 2023 року). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2023. С. 118–128. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/conf_25.05.2023-118-128.pdf.
4. Guzman J., Stern S. The State of American Entrepreneurship: New Estimates of the Quantity and Quality of Entrepreneurship for 32 US States, 1988–2014. *American Economic Journal: Economic Policy*. 2020. Vol. 12, No. 4. P. 212–243. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/pol.20170498>. DOI: <https://doi.org/10.3386/w22095>.
5. Про затвердження Порядку проведення оцінювання заяв, критеріїв оцінювання та необхідної кількості балів (оцінки) для прийняття Державним центром зайнятості рішень про надання мікрогрантів/грантів на створення або розвиток власного бізнесу: Наказ Міністерства економіки України від 06.07.2022 № 1969. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-22#Text>.
6. Селіванова І. А. Про співвідношення понять «стартап» та «суб'єкт малого підприємництва». *Інноваційні дослідження та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. до 30-річчя Приват. вищ. навч. закл. «Міжнар. економ.-гуманітар. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука» (м. Рівне, 19 жовтня 2023 р.). Рівне : ВПНЗ «МЕГУ», 2023. Ч. 2. С. 62–64. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/selivanova-19_10_2023.pdf.
7. Георгієвський Ю. В., Завадська А. Т. До питання особливостей розвитку стартапів на окремих етапах інноваційного розвитку. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 7: *Актуальні питання розбудови науково дослідницької інфраструктури* : за матеріалами інтернет-конференції (м. Харків, 28 лютого 2022 року) / за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 27–33. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/georgi%D1%94vskijzavadska.pdf>.
8. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
9. Український фонд стартапів: офіційний сайт. URL: <https://usf.com.ua/>.
10. USAID: офіційний сайт. URL: <https://www.usaid.gov/>.
11. Horizon Europe: офіційний сайт. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>.
12. EIT: офіційний сайт. URL: <https://eit.europa.eu/>.
13. Чуприна А. Т. Деякі правові аспекти реалізації державної допомоги стартапам шляхом пільгового кредитування: матеріали круглого столу «Інноваційний процес: виклики воєнного часу, проблеми, перспективи євроінтеграції»: збірник тез за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 2 грудня 2022 року) / за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 119–129. URL: <https://ndipzir.org.ua/innovacijnij-proczes-vikliki-voennogo-chasu>.
14. Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>.

15. Коритін Д., Завадська А. До правових питань діяльності стартапів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України (російсько-української війни). *Право та інновації*. 2022. №1 (37), С. 56–62. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/824>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1\(37\)-8](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1(37)-8).
16. Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 р. № 736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2022-%D0%BF#Text>.
17. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
18. Чуприна А. Т. Окремі правові питання формування стартового капіталу для діяльності стартапів у формі фізичної особи-підприємця: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки» (м. Харків, 21 вересня 2022 року). Харків, 2022. С. 281–283.
19. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
20. Глібка С. В., Розгон О. В., Кохан В. П., Подрез-Ряполова І. В., Завадська А. Т. Щодо обговорення проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проєкту...інкубатор—акселератор». Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України: *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0*: за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 29 квітня 2022 року) / за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 50–75. URL: <https://ndipzir.org.ua/aktualni-problemi-gospodarskoi-diyalnosti-v-umovah-rozbudovi-ekonomiki-industrii-4-0/>.

REFERENCES

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2002, July 4). *On innovative activity: Law of Ukraine No. 40-IV*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, January 24). *On approval of the procedure for providing financial state support to small and medium-sized enterprises: Resolution No. 28*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Selivanova, I. A. (2023, May 25). Startup and venture investment: Definitions and their correlation. *Current issues of economic activity in the development of the Industry 4.0 economy: Proceedings of scientific papers of the Research Institute of Intellectual Property of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Proceedings of the III Round Table* (pp. 118–128). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukraine. Retrieved from https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/conf_25.05.2023-118-128.pdf [in Ukrainian].
4. Guzman, J., & Stern, S. (2020). The state of American entrepreneurship: New estimates of the quantity and quality of entrepreneurship for 32 US states, 1988–2014. *American Economic Journal: Economic Policy*, 12(4), 212–243. Retrieved from <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/pol.20170498>. <https://doi.org/10.3386/w22095>.
5. Ministry of Economy of Ukraine. (2022, July 6). *On approval of the procedure for evaluating applications, evaluation criteria, and the required number of points (scores) for the State Employment Service to make decisions on providing microgrants/grants for starting or developing a business: Order No. 1969*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-22#Text> [in Ukrainian].
6. Selivanova, I. A. (2023). On the correlation of the concepts of “startup” and “small business entity.” *Innovative research and development prospects in the 21st century: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 30th anniversary of the Private Higher Education Institution “International Economic and Humanitarian University named after Academician Stepan Demianchuk” (Rivne, October 19, 2023)*, Part 2 (pp. 62–64). Rivne: MEHU. Retrieved from https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/selivanova-19_10_2023.pdf [in Ukrainian].
7. Heorhiievskiy, Yu. V., & Zavadska, A. T. (2022). On the peculiarities of startup development at certain stages of innovative growth. *Collection of scientific papers of the Research Institute of Intellectual Property of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Issue 7: Current issues in building scientific research infrastructure: Proceedings of the Internet Conference (Kharkiv, February 28, 2022)* (pp. 27–33). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukraine. Retrieved from <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/georgi%D1%94vskijzavadska.pdf> [in Ukrainian].

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012, March 22). *On the development and state support of small and medium-sized enterprises in Ukraine: Law of Ukraine No. 4618-VI*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> [in Ukrainian].
9. Ukrainian Startup Fund. Official website. Retrieved from <https://usf.com.ua/>.
10. USAID. Official website. Retrieved from <https://www.usaid.gov/>.
11. European Commission. Horizon Europe: Official website. Retrieved from <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>.
12. European Institute of Innovation and Technology (EIT). Official website. Retrieved from <https://eit.europa.eu/>.
13. Chupryna, A. T. (2022, December 2). Some legal aspects of implementing state aid for startups through preferential lending. *Innovative process: Challenges of wartime, problems, prospects for European integration: Proceedings of the Round Table* (pp. 119–129). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukraine. Retrieved from <https://ndipzir.org.ua/innovacijnij-proczes-vikliki-voennogo-chasu> [in Ukrainian].
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, June 21). *Procedure for providing microgrants for starting or developing a business: Resolution No. 738*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
15. Korytin, D., & Zavadzka, A. (2022). On legal issues of startup activities under the conditions of Russian Federation military aggression against Ukraine (Russian-Ukrainian war). *Law and Innovation*, 1(37), 56–62. Retrieved from <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/824>. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1\(37\)-8](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1(37)-8).
16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, June 24). *On the implementation of an experimental project for providing competitive financial support to startups in Ukraine, including in the field of information technology: Resolution No. 736*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
17. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, August 5). *State regional development strategy for 2021–2027: Resolution No. 695*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
18. Chupryna, A. T. (2022, September 21). Certain legal issues of forming startup capital for sole proprietorship activities. *Proceedings of the IV International Scientific and Practical Internet Conference “Formation of an Effective System of Management and Public Administration in a Transitional Economy”* (pp. 281–283). Kharkiv [in Ukrainian].
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003, January 16). *Civil Code of Ukraine: Law No. 435-IV*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
20. Hlibko, S. V., Rozghon, O. V., Kokhan, V. P., Podrez-Riapolova, I. V., & Zavadzka, A. T. (2022). Discussion on the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the implementation of an experimental project. *Proceedings of scientific papers of NDI PZIR NAPrN Ukraine* (pp. 50–75). Kharkiv. Retrieved from <https://ndipzir.org.ua/> [in Ukrainian].

POROKHNIAK VALERII

Research assistant of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

STATE POLICY ON ENCOURAGING THE POPULATION TO START ECONOMIC ACTIVITIES

Problem setting. The relevance of the topic is driven by modern challenges faced by society in the context of innovative development and the need to stimulate economic growth through novel approaches in various sectors. Startups, as an effective tool for creating new products and services, play a key role in ensuring economic competitiveness at both the national and international levels. The successful development of a startup ecosystem contributes to addressing socio-economic issues such as job creation, attracting investments, developing innovation infrastructure, and integrating Ukraine into global technology markets.

The issue of legal regulation of startups has gained particular importance under martial law. It is closely linked to the lack of a clear and transparent funding process, as well as mechanisms for further monitoring and evaluating their activities. Currently, Ukraine's regulatory framework includes certain mechanisms for supporting innovative projects, such as grants, microgrants, and state funding. However, many unresolved issues complicate startups' access to financing. The criteria for application evaluation, the decision-making process for fund allocation, and the role of various state and private entities in this process remain unclear.

Purpose of research. The purpose of this article is to examine the conceptual and legal foundations of startup operations and their role in stimulating innovative economic development. This section analyzes the key stages of the startup life cycle, mechanisms of state and private support, and the regulatory framework governing startup activities.

Analysis of recent researchers and publications. Among foreign researchers who have made significant contributions to the study of startups and their development, notable figures include Steven Blank, Eric Ries, James Guzman, Scott Stern, Peter Thiel, Rosa Passaro, Ignazio Quinto, Paolo Rippa, Alfred Chandler, Philip Kotler, and Richard Florida. Their research covers topics such as the startup life cycle, innovation management, venture funding, the creation of startup ecosystems, and business model implementation for scalability.

Among Ukrainian researchers studying startup development and support, key contributors include Yu. V. Heorhievskyi, S. V. Hlibko, K. V. Yefremova, K. O. Kvitko, V. P. Kokhan, I. V. Podrez-Riapolova, O. V. Rozhon, I. A. Selivanova, N. V. Starodubets, L. O. Shkvarchuk, A. T. Chupryna, and others. Their work forms the foundation for understanding the regulatory framework of startups, the implementation of innovation activities, and the development of appropriate infrastructure in Ukraine.

Article's main body. The article examines state policy on encouraging economic activity in response to modern challenges of innovation and economic transformation. The topic's relevance stems from the need to create a favorable environment for launching innovative projects, enhancing Ukraine's economic competitiveness. The study explores the conceptual and legal foundations of startups, their life cycle, and state and private support mechanisms essential for implementing innovative ideas.

The author highlights the issue of startup regulation, which is particularly critical under martial law due to unclear application evaluation criteria and opaque funding processes. The analysis of Ukraine's regulatory framework, including the Law «On Innovation Activity», government resolutions, and Ministry of Economy orders, reveals both existing support mechanisms and gaps limiting business access to resources. The article contrasts startups with grants, emphasizing that startups are entrepreneurial entities, whereas grants are targeted financial instruments with strict usage requirements.

The study outlines key financing stages, from electronic application submission via the «Diia» portal to preliminary analysis, innovation potential assessment, and decision-making by competent authorities. It examines support models based on foreign and domestic research, identifying prospects for modernizing regulations and establishing a unified national platform to centralize information on grants, investments, startup schools, incubators, and accelerators.

Special attention is given to audit mechanisms and financial oversight to ensure transparency and efficiency in state support. The proposed recommendations focus on improving application evaluation criteria, refining monitoring systems, and increasing independent expert involvement. The study's practical significance lies in developing a comprehensive approach to fostering innovation, facilitating Ukraine's integration into the global innovation ecosystem, and ensuring sustainable economic growth.

Conclusions and prospects for the development. The startup financing mechanism includes key stages: application assessment, compliance verification, funding decision-making, monitoring of fund usage, and performance evaluation. The Ukrainian evaluation system, regulated by legal acts, requires greater transparency and efficiency.

A unified national platform consolidating funding opportunities, grants, training programs, and investment access would streamline processes, reduce administrative burdens, and integrate Ukrainian startups into the global innovation ecosystem.

Effective startup support requires legal regulation, financial assistance, infrastructure development, and a favorable business environment. These measures will foster startup growth and enhance Ukraine's economic competitiveness.

The study's findings highlight the need to refine regulatory frameworks, improve evaluation mechanisms, and strengthen independent oversight. Financial and organizational support—grants, investments, mentorship, and startup schools—are critical for market adaptation and sustainable innovation. Coordination between state institutions such as the Ministry of Economy, the State Employment Service, and the Ukrainian Startup Fund is essential, considering their distinct roles and regulatory powers.

Keywords: state support for entrepreneurship, startup, grant funding, innovative development, legal regulation of startups, startup ecosystem, state innovation policy.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Порохняк В. Д. Державна політика щодо заохочення населення до започаткування господарської діяльності. *Право та інновації*. 2024. № 4 (48). С. 77–86.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України запрошує всіх зацікавлених осіб опублікувати свою наукову роботу у *сорок дев'ятому* номері журналу «Право та інновації». Журнал внесено до переліку наукових фахових видань групи Б (Наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Умови публікації у журналі:

1. Надати копію квитанції про оплату публікації НДІ ПЗІР (за 1 статтю) до 01.03.2025 р.;
2. Оформити статтю та подати згідно вказаних вимог.
3. Заповнити відомості про автора.
4. Надіслати рукопис статі в електронному вигляді на електронну адресу: ndipzir@gmail.com до 01.03.2025 р.

Традиційно в журнал приймаються статті за такими напрямками:

- 12.00.01** теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;
- 12.00.02** конституційне і муніципальне право;
- 12.00.03** цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;
- 12.00.04** господарське право; господарсько-процесуальне право;
- 12.00.05** трудове право; право соціального забезпечення;
- 12.00.06** земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;
- 12.00.07** адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;
- 12.00.11** міжнародне право;
- 072** Фінанси, банківська справа, кредит та фондовий ринок;
- 073** Менеджмент;
- 281** Публічне управління та адміністрування;
- 262** Правоохоронна діяльність.

Редакція у разі необхідності може здійснити переклад розширеної анотації, детальну інформацію можна отримати в редколегії. У разі самостійного перекладу автором розширеної анотації англійською редакційна колегія перевіряє переклад. У випадку виявлення значних помилок редакція залишає право відмовити в публікації статті.

Оформлення передплати автором передбачає отримання 1 авторського екземпляру та 3 наступних номерів журналу. Оплата НДІ ПЗІР передбачає отримання виключно авторського екземпляру.

Всю додаткову інформацію ви можете отримати на сайті журналу <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/information/authors> та за телефоном: (057) 700-06-64.

Випусковий редактор: *В. П. Кохан*
Комп'ютерна верстка: *А. Г. Якишина*

Суб'єкт у сфері друкованих медіа
Ідентифікатор медіа R30-01399

Підписано до друку з оригінал-макета 16.12.2024.
Формат 60х84 $\frac{1}{8}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 8,0. Обл.-вид. арк. 9,06. Тираж 50 прим.

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80,
Тел. +38 (057) 700-06-64
Сайт: ndipzir.org.ua
E-mail: ndipzir@gmail.com

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014

Виготовлювач – ТОВ «ПРОМАРТ»
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-25-44

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017